

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

LP7591

93/103

338

Літературний додатокъ „Дѣла“

№ 263.

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНІТШИХЪ НОВѢСТЕЙ

пѣдъ редакцією И. БЕЛЕЯ

Томъ XXXVIII. (39).

ЧАЙКОВСКІЙ

Романъ въ козацкои старины

ЕВГЕНІЯ ГРЕБѢНКИ

Зъ російского переклавъ

КСЕНОФОНТЪ КЛИМКОВИЧЪ

У ЛЬВОВЪ

Накладомъ редакціи „Дѣла“

Зъ друкарнї Товариства имени Шевченка, пѣдъ зар. К. Беднарского

1891.

HARVARD UNIVERSITY
WIDENER LIBRARY

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

PRESERVATION MASTER
AT HARVARD

ЧАСТЬ ПЕРША.

I.

Чи знаєте вы Пирятинъ?

— Пирятинъ, надъ рѣкою Удаемъ, повѣтовый городъ Полтавской губерніи, пѣдъ 50° , $4'$, $31''$ широты; въ нѣмъ 5.700 жителѣвъ, 5 церковь, 28 вѣтровыхъ млыновъ и 4 ярмарки; на тѣ привѣзжаютъ купцѣ зъ краснымъ товаромъ изъ сусѣдныхъ геродѣвъ, а зъ Дону привозять рыбу, — говорить зъ друкованого школярѣ.

— Пирятинъ знаменитый прихильностью до престола, — каже письменный чоловѣкъ — Коли 1708-го року Мааца передавъ ся Карлови XII, Пирятинцѣ, пѣдъ верховодствомъ хоробрыхъ Свѣчокъ, вдразили неприятели и, не вважаючи на те, що Лохвиця, Лубны, Прилуки и всѣ наоколичній города були заняті Шведами, а не давшѣ, якъ сто верстѣ, въ Ромнахъ, була головна квартира Карла, — нѣ одинъ Шведъ нѣ змѣнникъ не бувавъ у стѣнахъ Пирятина.

— Пирятинъ погане городеня! — скликне сердито хтось-то, що случайно проѣзжавъ черезъ сей городъ по шляху зъ Петербурга на Кавказъ. — Въ Пирятинѣ всего одна мурована церква зъ деревянными прибудованями безъ усякои симетріи; вулицѣ широкій, пустій, болотяній, одинъ мурований дѣмъ — почтова контора, а решту стыдно назвати домами; на почтовѣй станціи жиды, а по мѣстѣ скрипае, наче чоботы двацятилѣтнього франта; нема

*

поряднои гостинницѣ!... Въ винѣ плаває красильне древо дивовижными кусками, ледви не полѣнами; на билярѣ сѣдають кури...

Згода, згода зъ усѣми вами, навѣтъ зъ паномъ проѣзжимъ! — але чи знаєте вы, що передъ кблькома вѣками Пирятинъ бувъ собѣ красивый, сильный, богатый городъ въ нашѣй Гетьманщинѣ? Широко и далеко розкинувся було по узбрю надъ Удаемъ; скрбѣ блестяли хресты на церевахъ мѣжь его темными, зелеными садами, шумнѣи були его базары; на нихъ голосно гремѣли вольнѣи речи, брязкали шаблюки и рябѣли козацкѣи шапки и жупаны; ляцкѣи купцѣ привозили туды тонкѣи сукна и оксамиты; нѣжинскѣи Грекъ захвалювавъ свои восточнѣи товары: то блискавъ на сонци вбстремѣи кинжала, то обертавъ довгу рушницю, оковану срѣбломъ; а мѣжь-тымъ подальше выгравала скрипка, дзвенѣли цимбалы, и захожѣи Запорожець гулявъ на-вприсядени завзятушого танцю, пбдбймаючи навкруги туманъ пыли; инодѣ мовь полумя, вызначить ся зъ туману его червоный жупанъ, инодѣ выгляне дѣявольски-страшне обличье зъ повислыми вусами, зъ чорнымъ чубомъ, що вѣсь на бритѣи головѣ, и зновъ усе щезало въ вихрѣ танцю. Нарѣдъ плескавъ, голосный регбтъ далеко роздавався по базару... Було весело!...

Навѣтъ самъ Удай, — говорить переказъ, — бувъ тодѣ ширшѣи, глибшѣи и повнѣишѣи; замѣсть мочарбѣв и болотъ, де теперъ повѣтовѣ канцеляристы стрѣляють куликбѣв та лисокъ, тодѣ шумѣли и котились быстрии филѣ. Удай, кажуть, такѣи бувъ тодѣ широкѣи лѣтомъ, якъ теперъ весною пбдчасъ повновбдѣи, — а въ повновбдѣе старикъ Удай красивый; вбнѣ воскресае вкупѣ зъ природою, молодшае и кипить и хлище филѣями въ бе-

рѣгъ, мовь розгульный козакъ, — на те згодить ся зб мною кождый Пирятинець.

Подѣя, що я роскажу, лучилась въ Пирятинѣ годѣвъ тому зъ-двѣстѣ або й триста. Городъ бувъ на правому березѣ Удая пѣдъ горою. На горѣ тягнулись довгимъ рядомъ вѣтряки и видѣли два невеличкѣй землянѣй засѣки; тамъ день и нѣчь стояли сторожевѣй козаки; въ осередку города, край самого берега рѣки, бувъ замокъ — крѣпость, обведена высокими валами; на валу стояли гарматы, завше готовѣй привитати непрошенихъ гостей; въ крѣпости ховано военнѣй наряды, и була церква, де лежавъ вѣйсковый скарбъ и казна; въ часъ нападѣвъ жителѣ зносили туды свои коштовности.

На супротивному березѣ Удая, въ дубовому гаю, стоявъ бѣлый мурованый дѣмъ, збудованый на лядкѣй ладъ; сей дѣмъ принадлежавъ лубенскому полковнику Иванови. Переказъ не каже, якъ було на прѣзвище полковникови, а называе просто Ивановъ: и мы будемо называти ёго Ивановъ. Не вважаючи на те, що Пирятинъ бувъ сотенный городъ, полковникъ Иванъ дуже любивъ ёго, и часто, покидаючи свои Лубны, проводивъ лѣто въ пирятинскѣмъ загороднѣмъ дѣмѣ зъ молоденькою дочкою Мариною.

Одною весны полковникъ прѣхавъ до Пирятина на сумовитый обрядъ, на похоронъ замкового протосрея, отца Якова. Всѣ козаки любили шанобного покѣйного старика: неразъ бывало вѣнъ являвъ ся посередъ нихъ, зъ хрестомъ въ рукахъ, на замковѣй стѣны, и пѣдъ стрѣлами Кримцѣвъ и кулями Ляхѣвъ, словами вѣры загрѣнавъ волкѣвъ, перевязувавъ раненихъ, сповѣдавъ умирающихъ. Всѣ плакали по отци Яковѣ и прохали полковника, щобъ вѣнъ назначивъ имъ въ Пирятинѣ священникомъ, на мѣсце покѣйного, сына ёго Олексыя.

Сынъ отца Якова вчивъ ся въ Кіівѣ. Пбслали за нимъ гонця, та й отъ приѣхавъ до Пирятина поповичъ Олексій, гарный хлопецъ двадцати-лѣтній.

— А! — скаже догадливый читатель, — гарный хлопецъ и молоденька дочка полковника, — треба ихъ влюбити одно въ друге и зложити романъ. — Я не выдумую романа, нѣчого не складаю, я розкажую подѣю, якъ самъ їѣ чувъ; та коли вы вже й догадались, то перечити не стану. Справдѣ, Олексій и дочка полковника полюбили ся страсно, якъ отсе въ ихній лѣта кохають ся, горячо, якъ люде, що выросли пбдъ строгимъ доглядомъ, и готові вбддати ся всею повнотою душъ першому потягови сердца. Чимъ крѣпше вы придушите порохъ, тымъ сильнѣйше буде выбухъ; згадайте, що вони кохались першою любовію, и позавидуйте имъ!

Деякі шановні люде, при словѣ „любовь“ роблять дивну гримасу, неначе понюхали чемерицѣ або зачули-бъ про джуму та холеру. Я сього не розумѣю. Не вже-жъ се изъ зависти, панство шановні? Чого таѣти, понижаѣти, встыдати ся найкрасчого, найвысчого чувства? Хотѣвъ бы я знати: що спосббнѣйше ублагороднити, побудити чоловѣка до веледушнѣйшихъ, безкористовнѣйшихъ поступкбвъ, якъ не любовь? А де-які ставлять їѣ въ одинъ рядъ зъ горячкою, де-які не встыдають ся кричати въ товариствѣ, що люблять пудля, рушницю, коня, морожене, а нѣякъ не признають ся до любви до подобного собѣ чоловѣка иншого пола. Чи не збпсованбсть наша е сьому причиною? Де-які вважають проступкомъ навѣтъ самъ поглядъ, киненый на жѣнку, поглядъ повенъ твхого, обожающого чувства, якимъ естъ дивованье красотѣ їѣ. А що вы подумали-бъ о товариствѣ, въ котрѣмъ кождый боить ся подивитись на сигарокъ або на капелюхъ свого товарища, щобъ не сказали другі: сте-

режѣть ся, вѣнъ хоче вкрасти вашъ сигарокъ, вашъ капелюхъ !...

Часъ ишовъ, а поповичъ Олексѣй и не думавъ о посвященю: думки его були далеко вѣдъ строгого стану, душа его носилась по чудному морю любовной мрѣ; другѣй думцѣ, другому чувству не було мѣсця; всюды вона, чарѣвница, зъ своими заворожливими чарами, томлющими трѣвогами и ясными надѣями... Иногда, бывало, сидитъ Олексѣй въ саду пѣдъ черемхою, и читаетъ Цицерона. Дарма, уява хоче перенестись на многолюдный римскій Форумъ, де такъ грѣзно, такъ самонадѣино говорить великій ораторъ. Кругомъ тепло, свѣжо, стѣлько нѣжности въ весняному воздухѣ; черемха тихѣсенько покивуе бѣлыми китицами своего пахущого цвѣту; тысячѣ пчѣлъ та иншихъ овадѣвъ сѣдають, перелѣтуютъ и жужжать помѣжь цвѣточками; за садомъ плещуть ся и ворчать тихій филъ Удая и рѣчный тростникъ нашептуетъ приемну успокоѣннущу думу. Чудный акордъ великой музыки-природы! Помалу хилила ся книжка зъ рукъ молодого студента, и на величѣпный громовой початокъ Цицероновой речи за дванацать таблицъ: *Frangant omnes licet, dicam quod sensio* (най дрожать усѣ, я скажу, що чувствую), вѣнъ ледви чутьно одвѣчавъ: атог... и въ-слѣдъ за отсимъ словомъ думка его покидала шумный Римъ и неслась до Марины. И отъ вона, чудно-гарна, явилась супокѣиною, опустивши довгѣй рѣсеницѣ; роскошне, несказане чувство обожаня обвѣває боязкого хлопця: весь вѣкъ дививсь бы на неѣ!.. Отъ вона усмѣхнула ся, отворила очи — и наче небо отворило ся передъ Олексѣемъ... Якъ вѣдъ сонця, зъ огняныхъ очей падали ему на сердце промѣнѣ жизни и восторгу... Чудне видѣнне!.. На-разъ воно й щезло; щось таке легонько торнуло по лицу Олексѣя... Ди-

вить ся: ввесь вѣнъ обыпанный квѣтками; гвоздики, левкоѣ, чернобрѣвцѣ котять ся зъ него на землю; старика-Цицерона прикрыла повненька червона макѣвка; зъ-боку чутно тихій смѣхъ: изъ-за плота лукаво дивить ся черноока, черноволоса, кучерява головка молодой цыганочки, Мариинои служницѣ, кланяеть ся и щезаетъ, звучнымъ голосомъ проспѣвуючи знакому пѣсню:

Барвѣночку, зелененькій,
 Стели ся низенько,
 А ты, милый, чернобривый,
 Присунь ся близенько!...

Майже кожного вечера, коли тихѣйшавъ шумъ въ околицяхъ Пирятина, и ясный мѣсяць, выходячи на темно-синье небо, давивъ ся въ Удай, тихо переплывавъ човенець передъ домошъ полковника, а на ему хтось спѣвавъ пѣснѣ; голосъ спѣвця томный, страсный, звучавъ, переливавъ ся, будивъ далеке эхо, и щезавъ помалу, замираючи въ далечинѣ.

— Не зле спѣваетъ чоловікъ! — скаже бывало полковникъ, покурюючи на рундуцѣ люльку.

— Такъ-собѣ! — одвѣчае Марина, спаленѣвши по уха, а мѣжь-тымъ, прихливши ся до точеного стовпика на рундуцѣ, бажно наслухуе знакоміи звуки; слезы восторгу блискають въ очахъ їѣ, и вона завидуе мѣсяцеві, що вѣнъ зъ-высока може дивити ся на спѣвця и ласкати его своими промѣнями. — Чому я не звѣздочка? — думала Марина, коли падушца збрѣа котила ся въ ту пору по небу, — я-бъ злетѣла до него зъ-высока, горючи й сіяючи любовью; я бъ розсыпалась передъ нимъ яркими искрами и освѣтила дорогу моему козакowi ненаглядному, его очи засвѣтились бы моимъ огнемъ — и вмерти було-бъ весело...

— Розспівали ся Пирятинці въ сьогоднішню весну; всѣхъ пѣсень и не переслухавшь; пора спати! — каже бувало полковникъ.

Марина йшла въ свою свѣтлицю, отворяла вѣкно. Вбддадеки ледви чути розлягали ся звуки пѣснѣ; въ послѣдними вбдголосками вѣ зливалась горяча молитва бѣднои дѣвчини про Олексѣя; пѣснѣ змовкали, — але довго ще Марина стояла на колѣнахъ передъ образомъ Матери-Божои, вкращенымъ квітчаными вѣнками, и молила ся й плакала, сама не знаючи чого.

II.

Мѣркуючи по теперѣшныхъ образованыхъ, милыхъ, привѣтливыхъ полковникахъ, не можна зложити собѣ навѣть приближущаго понятя о полковнику украиньскѣмъ зъ часѣвъ Гетьманщины. Въ ньому гуртувала ся власть военна и обывательска цѣлои области: вѣнъ бувъ и военный начальникъ и судья, и управецъ; вѣнъ безгранично, безодповѣдно розпоряжавъ ся въ своѣмъ полку. Правда, що право жита и смерти було закономъ вѣддане гетьманови, але нерѣдко полковники шарпали се право и навѣть самовблѣно тратили преступникѣвъ. Хто смѣвъ жалуватись на полковника? — Одягнені въ сръбло и золото, оздоблені клейнодами, знаками своєї власти, окружені многоличною збройною дружиною, зъ азятскою пышностю являлись вони передъ народомъ — и города й села хилились, вважаючи ихъ военнѣи доблести и трепетаючи передъ ихъ властью. Въ народѣ войовничому, полу-дикому, иначе й бути не могло.

Не такъ-то давно одинъ якийсь князь дѣставъ по батькови, вельможѣ зъ Катерининыхъ часѣвъ, дѣдичтво въ далекой провинціи, и приѣхавъ туды жита. Менѣ трапилось, проѣздомъ черезъ ту провинцію, бути въ товариствѣ помѣщикѣвъ, сусѣдѣвъ князя, и я спытавъ ихъ, чи вони радѣи зъ нового сусѣда?

— Нїчого — каже оденъ, — та якъ бы вы побачили, що се за чоловікъ: маленькій, невидимий... у насъ въ полку остатній зъ лївого крыла бувъ показнїйшій, словно, якъ якій писарь, грїшно й назвати: ваше сіятельство!

— Нїякою поваги, — сказавъ другій, — я прийшовъ було до него, оттакъ, знаєте, зъ ушанованьемъ, ще й зъ дуры дворянської мундиръ натягнувъ и дворянскій медальнїкъ привїсивъ, думаю: отъ тутъ-то вийде въ орденахъ, въ стяжкахъ, що й доброго слова зб мною заговорити не схоже. Самому смїшно, якъ нагадаю! Выйшовъ вонъ, ласкаві панове, до мене. та й не вийшовъ, а выбїгъ — очамъ не вїрю: въ сїреничкїй свитночцї, молоде хлопя, „радъ“, каже, „що маю честь познакомити ся“, и садить мене на диванъ, и руку сти скає, буцїмъ прошець якій... вїрите, менї за него було встыдно.. Нї вже, думаю, другій разъ не зловить; коли случить ся, то й самъ вийду въ свитї. Шкода було мундиръ надягати . . . їй-Богу!

— Та чи стоить объ нїмъ говорити! — перебивъ третій, — вонъ чоловікъ безъ всякої політики, їздить на поле та й самъ доглядає роботи, зъ ранку до вечера розмовляє зъ мужиками, якъ простий чоловікъ. Чи се-бъ то княже дїло?... Бачу, въ Петербурзї бувъ вонъ послїдньою спицею въ колясцї, жита не було, такъ и приїхавъ сюды. Дав-жь Богъ такимъ людямъ и багатство и висока степенї!..

И багато ще подібнихъ речей говорили о молодїмъ князю, чоловіцї зъ прекрасною душею и визначнимъ європейскимъ образованьемъ.

Згодитесь пїсля отсего, що суровість, важнїсть и недоступнїсть українського полковника въ XVI-му столїтї були розумною konieczностью.

Пышній, грбаній, суровій були полковники, але грбанішій и суровішій вѣдь усѣхъ межи ними бувъ полковникъ лубенскій Иванъ. Въ молодости вѣнъ славивъ ся мѣжь козаками упрямствомъ характеру и бѣшеною вѣдвагою въ битвахъ, що тодѣ вважалось найбѣльшою честотою, а опѣсля и придбало ему полковничу гѣднѣсть. Покѣйну жѣнку свою вѣнъ любивъ, и навѣть дуже любивъ, але вважаючи за непристойне доброму козакови показувати яке-небудь чувство, особливе до жѣнки, вѣнъ обходявъ ся зъ нею сурово, деспотично. „Баба смѣтьє!“ — часто повторявъ полковникъ, — „нѣ силы, нѣ характеру. Коли-бъ на свѣтѣ самі бабы, давно бы ихъ усѣхъ перебили Татарє. На що вже бувъ гетьманъ Сагайдачний добра голова, а промѣнявъ жѣнку на тютюнъ и люльку, та ще й пѣсно зложивъ:

Менѣ зъ жѣнкою не возить ся,
 А тютюнъ та люлька
 Козаку въ дорожѣ
 Знадобить ся! . . .

Въ Крымскому походѣ полковникъ занедужавъ було на лихоманку. Ему радили не їсти рыбы, вѣдь того, що лихоманка не любить рыбы. „Отъ и добре!“ — каже полковникъ, — „стану я вважати на бабскій прибаги! Лихоманка баба, а я славити Бога, козака“. И три роки злюща лихоманка товкла полковника, и три роки постоянно вѣнъ ївъ рыбу и раки. „Побачимо,“ мовлявъ, чия возьме?“ И справдѣ, на вдивовижу всього полку, на четвертый рѣкъ лихоманка поквнула упрямого хорого.

Не дивно, що покѣйна полковниця, не вважаючи на богаті парчеві одежѣ, соболєві кораблики и діяментові намиста, якими щедро обдаровувавъ їъ чоловікъ, все тужила, сумувала, сохла и въ молодости вмерла, оставляючи маленькою дочку Марину.

Вмираючи, вона гърко плакала и просила мужа любити и красче обходити ся зъ дочкою.. „Ты нѣколи нѣ въ чѣмъ не вѣривъ менѣ“, говорила вона, — „мою болѣзнь ты называвъ прибагами, мои горячі сльозы водою, зъ котров жаденъ Нѣмецъ не выгонить нѣ капль горѣлки.. Ты смѣявъ ся зъ мои слабости, и — отъ я вмираю, рано вмираю, покидаю дочку сиротою, все черезъ тебе. Нехай Богъ тебе простить! Ты робивъ свое дѣло, ты бувъ менѣ голова по закону божому; не твоя вина, що ты не розумѣвъ мене. Не доведи-жь до сього дочки, будь їй батькомъ и матѣрю, чуешь, Иване? Жѣнка слаба, часто одинъ поглядъ убивае їѣ...“

Полковникъ бувъ зрушений; вже очистюща сльоза покаення навернулась було на очахъ его, але нагадавши що вѣнъ козакъ, полковникъ перемѣгъ себе, проковтнувъ нецрошену гостю, здыхнувъ — и на похоронѣ жѣнки люто упивъ ся.

Вѣдъ жѣвчиной смерти полковникъ зробивъ ся ще понурѣйшимъ и тайна задумчивѣсть примѣшала ся въ его характеръ; вѣнъ запивавъ внутрѣшний неспокой виномъ, и майже каждый день вечеромъ бувавъ у такѣмъ станѣ, якъ буцѣмъ то що лише вернувъ ся зъ похорону покѣйницѣ жѣнки. Ранками вѣнъ часто ласкавъ Мариву, але приходючи въ хмѣль, заразы вѣддалявъ їѣ, мовлячи:

— Иди собѣ, дочко, въ свою свѣтлицю; въ мене пѣйдуть свои козацкѣ дѣла; не пристало тобѣ ихъ слухати; ты така, якъ твоя... царство їй небесне! Иди-жь, не бѣйсь, не расплачься!..

Полковникъ посылавъ за кобзаремъ, и пивъ, и слухавъ его пѣснѣ, и кидавъ ему дробнѣй грошѣ, коли пѣсня приходила до сподобы, або ковтавъ его пальцемъ по

лобу, приговорюючи: „Брешешь; божіи чоловіче, не такъ! ты пьяный и не выснавъ ся!“

А инодѣ вѣнъ потѣшавъ ся Герцникомъ.

Герцнєвъ бувъ у полковника щось нѣбы блазєнь, нѣбы приятель; єго біографія не многоскладна. Колись то козаки розграбили и спалили якесь польске мѣстечко; що могло горѣти — згорѣло, що могло втѣкати — порозбѣгалось. Полковникъ Иванъ, розкуривши головоєю зъ пожару люльку, сѣвъ на бочѣлку и зачавъ судити плѣнникѣвъ. Привели хлопя, рокѣвъ єму зъ-шѣнацятъ, зъ быстрыми, сивыми очима и гладко обстриженою головою.

— Ты Жидъ? — спытавъ полковникъ.

— Нѣ, я Нѣмецъ, — одвѣтивъ хлопецъ.

— Брешешь! ты говоришь якъ Жидъ, дивнись ся якъ Жидъ, а голову обстригъ, щобъ одурити мене. Хлопецъ! возьмѣть єго на допросы, покѣль не признаеть ся, що вѣнъ Жидъ — та й повѣсьте.

— Ъй-Богу я Нѣмецъ, завѣжій Нѣмецъ, я не воювавъ зъ вами, я люблю васъ.

— Спасибѣ за любовь! Такъ повѣсьте єго, не допрошуючи.

Хлопецъ упавъ полковникови въ ноги, благовъ пощады, обѣцявъ служити єму вѣрно до гробу, и заявивъ, що вѣнъ знає всякій науки, навѣть зигарки робить.

— Побачимо, — сказавъ полковникъ, выймаючи зъ кишенѣ зигарокъ въ видѣ великого яйца, — отъ отєя штука вже третій день якъ станула, и нѣ зъ мѣсяца; я й трусивъ їѣ и дувъ въ середину — нѣчого не помагає, а штука дорога, ваша, нѣмецъка. Коли поправишь заразъ — такъ тобѣ жити на свѣтѣ, а не поправишь — не сердись... Зачинай!

Хлопецъ, дрѣжачи вѣдѣ страху, присѣвъ на землю

и зъ жахомъ отвориъ сигарокъ. Але чимъ-ббльшь роз-
смотрювавъ его ввнутри, тымъ супокбйньйшимъ стававъ.
Полковникъ не встигъ осудити зъ-десятокъ плньнийбвъ,
якъ Нймецъ, усмьхаючись, подавъ ему сигарокъ.

— Добре, — сказавъ полковникъ, прислухуючись
радо звучному ходови маятника, — добре! А якъ зовуть
тебе?

— Герцикъ!

— Хлопць, дайте Герцикови жупанъ и шапку:
вбнъ поѣде зъ нами.

Зъ того часу Герцикъ оставсь при особѣ полковни-
ка, увеселявъ его всьлякими шгуками, робивъ транспа-
ренты, ракеты и огнянй колеса, а головне — строивъ
дивовижный сигарокъ. У всьмъ лубенскбмъ полку зна-
ли такъ званй „ходячй образъ“: на образѣ бувъ на-
мальований млынъ, справдешнй вьтровый млынъ, въ
якихъ православнй муку мелють, тблько отсей не мо-
ловъ муки, а перемелювавъ старыхъ бабъ на молодыхъ.
Справдѣ!... День и вбчь хитались на сьому млынѣ па-
перянй крыла, и въ однй дверѣ входили старй-преста-
резнй бабы, поганй-препоганющй — кожда хочъ на дѣвъ
вбдъ лихоманки, а въ другй выходили зъ млына моло-
дй молодички й дѣвчата, гарненькй, чернобровй, повно-
грудй, зъ такими ямочками на щбчкахъ, що розцѣлу-
вати хочеть ся... Яка шкода, що теперь перемерли вже
люде, що видѣли сей „ходячй образъ“; вони-бъ розка-
зали про нього лучше мене!

Та ще бувъ у полковника Ивана вьрнй слуга,
Гадюка; вьчно безъ шапки, босый, нечесанй, зъ немы-
тыми руками, зъ нечоловьчими нбхтями на рукахъ. На
вбнѣ вбнъ завше бувъ за полковникомъ зъ величезною
палицею на плечу и зъ пляшкою въ рукахъ. Въ мар-
нй часъ спавъ якъ звьрюка, звинувшись въ клубокъ,

на помостъ, коло порога полковничой спальнѣ, и варивъ полковникови ѣсти.

Про силу Гадюки до-сихъ-поръ ходять помовки межѣ простолюдинами въ Пирятинѣ. Одинъ тѣлько Гадюка мѣгъ безкарно говорити полковникови гѣрку правду, перечивъ ся зъ нимъ и навѣтъ грубіянивъ, якъ рѣвному. Якось полковникъ нагадавъ Гадюцѣ, що вѣнъ слуга, и велѣвъ мовчати. Гадюка понуривъ голову, блиснувъ зъ пѣдѣбѣя очима и замовчавъ: а нѣчью пѣйшовъ до млына, стащивъ величезный жорновый камѣнь, принѣсъ его и заваливъ дверѣ полковничой спальнѣ. Въ-ранцѣ полковникъ хоче выйти — не можъ, не пускае камѣнь.

— Се твои штуки? — спытавъ изъ-за дверей полковникъ.

— Мои — холоднокровно одвѣчавъ Гадюка.

— Вѣдвали камѣнь.

— Ты, пане, старшій вѣдъ мене, сильнѣйшій вѣдъ мене; тобѣ отсе лекше зрѣбити...

— Та я не можу!

— А менѣ не хочеть ся!...

И сказавши тее, Гадюка выйшовъ зъ кѣмнаты. Покликали чоловѣка десять козакѣвъ, и на-силу вони вѣд-важили вѣдъ дверей камѣнь. Полковникъ выйшовъ, подививсь на камѣнь, похитавъ головою, усмѣхнувъ ся, и покликавши Гадюку, давъ ему великій кухоль горѣлки.

III.

— Гадюко! Гадюко! Гадюко!...

— Чого, пане полковнику?

— Чого? Що ты не обзываеть ся? уха заложило, чи що?

— Хіба заложить вѣдь твого крику. Що такъ пильно?

— А що дѣють ся на дворѣ?

— Те, що й дѣялось.

— Добре. Дошу нема?

— Вѣдки ёму взятись?

— Не говори такъ! люде скажуть, дурень Гадюка! дощевини ё вѣдкѣмъ взятись, зъ неба возьметь ся, коли схоче.

— Хіба коли Богъ дасть, а дощевини що за воля!...

— Правда, коли Богъ дасть, ты правду сказавъ.

— Коли-бъ я сказавъ по твоему, люде сказали бы: дурень Гадюка!...

— Може й такъ. А довго я спавъ?

— Майже зъ-пѣвъ дня; лягъ заразъ пѣсля обѣду, а теперъ вже вечѣръ недалёко.

— О-го! пора полуднувати! Вари полуденокъ!

— Вари полуденокъ! Проспавъ полуденокъ, та й хоче полуднувати; теперъ далѣ вечеряти пора! — вортавъ Гадюка, выходячи зъ панской спальни.

— Шкода! — говоривъ самъ собѣ полковникъ, — хіба вечеряти придетъ ся пбзніще? Пропавъ день, всьому виненъ сотникъ...

Полковникъ дуже любивъ „здоровый борщъ въ рыбу“. Для насъ, привыкльхъ до легкыхъ стравъ французской кухні, „здоровый борщъ“ покаже ся баснею, якъ Гостомысль або голова Медузы старинныхъ; многі не повѣрять истности „здорового борщу“, але й теперъ ще є старики, котрі памятають сю страву, що була ласощами, утѣхою завязтущихъ гулякъ-гастрономѣвъ, чванившихъ ся своєю зелѣзною натурою.

Сей борщъ зачавъ приготувати Гадюка на полуденокъ таки въ спальни полковника. Вбнъ узавъ живого коропа, и безъ помочи ножа, власными нбгтьями очистивъ его, здбймивъ луску на несказанне вдоволенье полковника, котрый дивлячись на сю операцію, разбвъ зь-кблька повтарявъ: „Славно, Гадюко! якъ вовкъ порасте ся! добрі нбгть! такъ его! по-походному...“ Обчистивши коропа, Гадюка поклавъ его въ мѣдяный нецинованый кбтликъ, вливъ тамъ бутильку мбцного оцту, давъ жменю зернатога перцю, соли, скблька цибуль, и накрывъ кбтликъ щѣльно покрывшкою, потбмъ принѣсь горнильце, роботу хитрого Нѣмця Герцика, запаливъ горѣлку и поставивъ надъ нею кбтликъ. Поки ся знадоба шипѣла, кипѣла и варилась передъ очима полковника, Гадюка стоявъ мовчки коло дверей.

— Чудный буде борщъ! — сказавъ полковникъ, нюхаючи часами пару, що вылѣтала тонкою струбю зь-пбдъ покрывшки.

— Лучшого зварити не вдамо.

— И не треба!... чи досыть тамъ соли?

— Еге! тобѣ, пане, хочеть ся соленого пбсля ранѣшнього перепою?

— Що за перепад! Такъ тільки, злбсть прогнавъ кбвшикомъ другимъ-третьимъ; проклятуцій сотникъ, не можь и згадати!... Дай менѣ кухоль настойки. Здумавъ у мене вбднимати добро!...

— Господи, Твоя воля! якї часы настали! Бувало сотники кланялись добромъ полковникамъ, якъ и слѣдує по старшинѣ...

— Не ты-бъ говоривъ, не я бы слухавъ... Прийшовъ и кланяеть ся, принѣзъ турецкій пістоль, — ну, отсе добре, чому-бъ менѣ не принести хорощій пістоль? Я взявъ пістоль, и говорю зъ сотникомъ якъ зъ чоловѣкомъ: спасибб', що тямишь службу; мы тебе не забудемо и пожалуємо; дбстань и другій, коли трапить ся, пбдъ пару отьбому. А вбнъ ще низче кланяеть ся, та й заговоривъ зо мною якъ зъ Жидомъ. — Ваша, каже, земля ввбйшла въ мою клиномъ, такъ я прийшовъ про-сити: продайте менѣ той клинъ. Чуешь, Гадюко?

— Чую, пане!

— Я бачу, що сотникъ кругомъ дурень, взявъ его за ковнѣръ, вивѣвъ на фортечный валъ и пытаю: „А де сонце сходить?“ — Тамъ, одвѣчає сотникъ. — „А заходить?“ — Онъ-тамъ, сказавъ вбнъ. — „Такъ знай же, пане сотнику, що и сходить и заходить сонце на земли полковника, се-бъ то на мойй земли, розумѣешь? А ты, поганий оваде, посягаєшь на мою славу, хочешь вбдтягати въ мене землю? Хлопцѣ, нагайокъ!...“ Прийшли хлопцѣ зъ нагайками; сотникъ бачить, що не жарты, — поваливъ ся въ ноги. „Я, каже, и свою землю бддамъ, помилуйте...“ Менѣ стало жаль дурня, я плюнувъ на нього и пбшовъ до дому, та на-силу зацавъ злбсть. Та-кій дурень!...

— Дурень, пане! Правду люде кажуть: дурнѣвъ нѣ орють, нѣ сѣють, самї родять ся.

*

— Самъ!... А що борщъ?

— Готовый.

— Ехъ! яка штука! въ ротъ огнемъ палить, — говоривъ полковникъ, кушаючи ложкою зъ казанца борщъ, — козацка страва! въ горлѣ наче вѣникомъ мете; здоровый борщъ!... Я думаю, коняка не зѣсть отъ сього борщу?

— Я думаю, пукне.

— Именно пукне! Одинъ чоловікъ здоровѣйшае вѣдъ нього, на те вѣнъ чоловікъ, всьому голова.

— И чоловікъ не всякій. Доброму козаку, лицарю, воно здорово, а Нѣмецъ умре.

— Атже-жь не вѣзьме его нечиста! хибя поздоровѣя.

— Нѣ, не выдержитъ, пропаде Нѣмецъ.

— Докажу, що не пропаде. Покличъ сюды Герцика. Побачимо, пропаде, чи нѣ.

— Послухай, — сказавъ полковникъ Иванъ входячому Герцикови, — у насъ е суперечка: я їмъ свѣй коханий борщъ, и кажу, що вѣнъ дуже здоровъ, а Гадюка твердитъ, буцїмъ тѣлько для мене здоровъ, а ты, на-прикладъ, пропадешъ, коли его покушашь. Бери ложку, та їжь! Побачимо, чия правда.

Герцикъ пролигнувъ сѣбѣлька капель борщу, и лице его судорожно скривилось, слезы градомъ потекли по лицю.

— Що-жь ты не їшь? — спытавъ полковникъ.

— Заложу ся, по третїй ложцѣ вѣнъ вѣддасть Богови душу, — холоднокровно замѣтивъ Гадюка.

— Я не могу, се нечоловѣча страва, — сказавъ Герцикъ.

— Що-жь я, собака, чи що?..

— Вѣдъ сього й собака околѣе.

— Такъ я пуше собаки?

— Боже мене борони, щобъ я тее думавъ! Се страва лицарска, геройска, така важна, — а я що за важный чоловікъ?... Я просто смѣтье.

— Не твое дѣло мѣркувати! Їжъ, коли велять! — говоривъ полковникъ, схвативши лѣвою рукою Герцика за шию, а правою підносячи ему до рота ложку „здорового борщу“.

— Не можу, вельможный пане! умру!

— Отсе я й знати хочу, чи вмирешъ ты, чи нѣ. Їжъ!

— Послушайте, пане! въ мене є велика тайна; я саме-тільки ишовъ сказати вамъ їв; позвольте сказати, я вамъ добра бажаю, все думаю, що бъ таке пожиточне зробити; вы мѣй збавецъ... вы...

— Їжъ, а пѣсля розкажешъ.

— Умру я вѣдъ свои сумѣшки, и вы нѣчого не довѣдастесь, а тутъ и ваша честь и все, и все...

— Ну, говори вражій сыну, тільки скорѣйшъ...

Герцикъ въ-пѣвголоса зачавъ щось шептати полковникови, котрый, блѣднѣючи, слухавъ его, и закричавъ: „Коли ты брешешъ — смертю поплатишь ся!...“

— Моя голова въ вашихъ рукахъ; на що менѣ брехати!

— Пѣдемъ швидче, Гадюко, — сказавъ полковникъ, — та вѣзьми зъ собою крѣпку верѣвку. Веди, Нѣмче!...

IV.

Та вже-жъ тая слава
По всѣмъ свѣтѣ стала,
Що дѣвчина Коваченька
Серденькомъ назвала.

Украинска народня пѣсня.

Тихо сѣдало сонце, запалаячи западный край неба; въ голуббій вышинѣ жарѣли двѣ-три хмариночки, переливаючись золотомъ и пурпуромъ; тѣни дождали, вытягивались по земли, кожний пливучій листокъ на Удаю, стебельце водяной травки або шувару, кожна филия и бризка горѣли, прозрячили, просвѣчували, таяли въ золотѣ. Въ пирятинскому замку благовѣстували на вечѣрню; чистый, сѣбляный звукъ дзвона далеко звучавъ, розливавъ ся въ теплому, сухому воздуху, и переходячи поступенно въ одголосокъ майже неуловный для слуху, завмиравъ, покѣль друга погѣя звуку не зміняла его. Въ сю пору молодой чоловікъ у синьому жупанѣ, быстро проплывъ по Удаю на легонькому човенци до острѣвця, що лежавъ межи замкомъ а полковничимъ домомъ.

Кругомъ острова зеленою стѣною стоявъ высокій тростинникъ; дальше по мокрому березѣ росли кучеряві корчѣ лозины; ще дальше, на суходолѣ, десятки водва розвѣсистыхъ плакущихъ вербъ; помѣжь ними ка-

линовий и бузиновий гушавникъ, перевитый, перепутанный хмелемъ и верескомъ. Дико, глушь, тѣльки дрозды выводятъ тамъ дѣтей на высокихъ вербахъ, та въ лозахъ повзають гадюки; але помѣжь корчами є тамъ вузенька стежечка; ледви прикметно вѣть ся вона по-узъ корѣня деревъ, хотъ часто довгій плетнѣ хмелю, падаючи зелеными каскадами зъ деревъ, здасть ся на правду заслоняють путь, але вони пѣдорвані въ-низу легко розступаютъ ся и дають дорогу; инше дѣло по бокахъ стежек: тамъ вони спутали ся такою крѣпкою стѣною, що нѣ пройти нѣ пролѣзти.

Козакъ, пѣдплываючи до острѣвця, оглянувъ ся навруги, замахнувъ весломъ, и човенець, шумячи, спрятавъ ся въ тростинникъ, тѣльки дрѣжачі тоненькї вершечки его, розхилиючись на боки, показували слѣдъ, де плывъ човенець. Козакъ привязавъ човенець до лозового корча, выскочивъ на берѣгъ, и быстро пѣшовъ по стежечцѣ; стежечка кѣнчилась коло кореня грубои вербы, котрой вѣти, перевитї хмелемъ, схилившись до-землѣ, творили кругомъ грубу, густу стѣну, неначе тѣнникъ.

— Ъв нема ще! — прошептавъ козакъ, обѣшовши докола вербы, приперъ до дерева рушницю, сѣвъ на зломаный пенъ и заспѣвавъ:

Выйди, дѣвчино, выйди, рыбчино,
 За гай по коровы,
 Нехай же я подивлю ся
 На тѣ чорнї бровы.

Козакъ, вебчивши пѣсню, ставъ наслухувати. Наразъ вѣнъ здрѣгнувъ, быстро розхиливъ вѣти, и радѣстно подививсь на стежечку. Тамъ нѣчого не було, тѣльки якась жовтогруда пташка пресердечно теребила москомъ китичку неприетглыхъ калиновыхъ ягѣдъ и ше-

лестѣла листьями. „Дурна птаха!“ проворкнувъ козакъ, „и поклички не має, а шумить, наче бѣ то що гѣдне.“ Збѣгнувъ и зновъ заспѣвавъ иншою пѣснѣ:

Ой ты, дѣвчино, гордая та пышна,
Чомъ ты зъ-вечора до мене не вийшла?!

— Не правда, не правда! — промовила въ-пѣвго-лоса молода дѣвчина, жваво пѣдбѣгаючи до козака, — я й не горда и не пышна, а люблю тебе, мѣй милый Олексѣю!

— Марино моя! — говоривъ Олексѣй, оббѣймаючи дѣвчину, — я изсохъ, не бачучи тебе; легко сказати: три днѣ!...

— А менѣ, думашь, лекше?... Батько такой сердитый, все ворчить!... Изъ свѣтлицѣ не вырвусь, все глядѣть за мною... Та чого ему вѣдъ мене хочеть ся?...

— А може ты сама не хотѣла вырвати ся?... Отъ, ты вже й плачешь, моя рыбонько!... Перестань бо, а нѣ — то й я заплачу: не пристало мужикови плакати, а заплачу, не выдержу, дивлячись на тебе!..

— Я не плачу, — говорила Марина, втираючи слѣзы, — а такъ сердце заболѣло, що ты менѣ не вѣришь; самѣ слѣзы покотились... Грѣхъ тобѣ, Олексѣю! Коли-бъ не хотѣла, чого-жъ прийшла бѣ сьогондѣ?... Наша дѣвоча честь те, що ваша ясна шабля: хухни — помрачѣе, а я играю честью... Въ очахъ потемнѣе, якъ подумаю, що я роблю?... Нехай ауздришь мене хто-небудь, пропала я!.. Отъ, скажуть, полковникова дочка, и те й друге, таке сплетуть, що не тѣльки вымовити, але й подумати страшно!

— Такъ ты боишь ся любити мене?

— Я?... Олексѣю! чи ты отсе говоришь? Чимъ страшнѣйшь, тымъ солодше менѣ!... Мѣй милый! ты не повѣришь, якъ дрбжу я вся, коли одна однѣсенька скочу

въ човенець и плыву до острова!.. Нехай бы спытавъ мене батенько, або й побачивъ хто-небудь зъ его людей — пропала я!.. Ну, що-жь? — думаю, — пропаду, такъ пропаду, знаю, за кого пропаду.. Пропаду не за нелюба; вмѣло сердце полюбити, зумѣе и вытерпѣти; умѣла слухати твои речи, зумѣю выслухати и лайку й проклятя; стануть бити мене, згадаю твои обнятя, в менѣ буде весело... Я козачка. Олексѣчку! умру а любити му тебе. Не жити квѣточѣ безъ сонця, а ты мое сонечко, ты мое житье, мбй милый!..

— Вѣрю, вѣрю, моя ластѣвочко, — говоривъ Олексій, цѣлючи Марину. И довго мовчали вони, притулившись одно до одного.

— А добре, коли-бъ я була ластѣвочкою, — сказала усмѣхаючись Марина, — весело було-бъ менѣ!.. тбльки щобъ и ты бувъ ластѣвочкою. Якъ бы мы лѣтали високо, високо.. сѣли-бъ вѣддыхати на хмарочку, подивились бы вѣдтбль на землю, на сады, на села, на людей; я сказала-бъ: дивѣть ся, люде, отъ я, отъ де, я люблю Олексѣя, и полетѣла-бъ вѣдъ нихъ, — нехай сердять ся... Мы носились бы надъ Удаемъ, купали ся-бъ у воздухъ, обнимались бы крылоньками и цѣлый день щebetали бъ про любовь свою!.. Чи не правда?

— Богъ знае, що тобѣ приходитъ у голову!.. Слухаешъ тебе — буцѣмъ чудный сонъ бачишь.

— А знаешъ, що менѣ снило ся!

— Що тобѣ снилось?

— Снилось... страшно розказувати... ну, та я пригорнусь до тебе крѣпше — и не буде страшно. Бачишь, отсей днѣ я не видала тебе, сильно тужила по тобѣ, а вчора думала довго, довго...

— О кбмъ?

— Ще й пытае!.. Думала довго и заснула; не

тямлю, якъ и заснула, и видить ся менѣ, що мы зъ тобою рыбы: ты такій хорошенькій окунець, увесь у сръблѣ такъ и блыщишь, пѣрочка въ тебе червоної, очи чорні, такі якъ и теперь, и такъ гарно дивлять ся, — а я, видить ся, плѣточка. Намъ було весело, дуже весело; мы плавали въ якѣмсь великомъ озерѣ; вода въ ньому чиста, ясна, тепла; дно усыпане бѣлымъ пѣсочкомъ; по пѣсочку лежать раковины всѣлякого цвѣту, неначе квѣтки на поли; пѣдля береговъ растутъ травы, мовъ лѣсы зеленѣють пѣдъ водою, а рыбы навкруги багато-багато: плещеть ся, грає, бѣгає въ заводы... Дрѣбна верховѣдка збѣралась въ короводы и гуляє собѣ черѣдками; карасѣ грають въ дураки; йоршѣ перекецають ся черезъ голову; короцѣ розказує казки; пискорѣ вдирають присюды, саме якъ писарѣ полковой канцеляріи, а ракѣ, моргаючи вусами, до-стотку якъ пирятинскій сотникѣ, крає зъ листочка якусь сукню... всѣхъ чудесъ не нагадаю... Отъ мы гуляли, гуляли зъ тобою, звивались, плескались и поплыли вѣдпѣчнути до берега въ траву; приплываємо до травы, а вона густо зрослась, перепуталась, якъ отсей хмѣль; мы стали пробвратись, чимъ дальше, все темнѣйшь, темнѣйшь... Менѣ стало страшно: що то буде тамъ? — подумала я, и — якъ-разъ передъ нами величезна голова сума, челюсть отворена, оскалені зубы, вусы страшно пѣдвнѣтѣ, дивлюсь — се батько!.. Отъ вѣнъ; тутъ дивись... се... сумъ... охъ! батько!..

И Марина, затрепетавши, судорожно протягнула дрѣбжачі руки къ вербовымъ вѣтѣмъ. Олексѣй глянувъ: о два кроки грѣзно дивить ся на нихъ зъ мѣжъ гилѣ обличье полковника...

V.

Что прошло, то будетъ мило.
А. Пушкинъ.

Хто зъ насъ не памятае своего дитинства, чудного вѣку, коли видимый свѣтъ у-першій разъ вѣдкрываеъ ся передъ чоловѣкомъ, ще не пересыченнымъ жизнью, ще не зажуренымъ прозачными обставинами быту? Малому свѣтъ божій — прекрасный хóромъ, въ котрѣмъ вѣнъ бенкетуе, приваджуваный що-день новыми, розматитыми красотами природы; его радуе и першій весняный листокъ на деревѣ, и легка хмарка, летяча по небу, и сinya квѣтка, пахуча въ свѣжбѣ, росистѣй зелени, и пѣсня жаворонка въ чистому поли, и барвиста дуга на сивому тлѣ тучи и оповѣданя старушки-няньки о Змыѣ-Гориничи, чуднѣй королевнѣ-красавици и лихихъ чарѣвничкахъ! сердце вѣруе въ усѣ чудеса безумовно, не призываючи въ помѣчь холодного ума; вражѣня живѣй, незагляднѣй. И довго ще потѣмъ, коли чоловѣкъ, выведенный роками и обставинами на сумовите поле житя, стаеъ ся покутникѣмъ, зъ кождымъ днемъ розвалюючи свои мрѣѣ, розбиваючи найкрасшій надѣѣ, вѣнъ часто обзираеъ ся на минуше, и згадки дитинства, тихѣй, яснѣй, неначе легкѣй сновидѣня, вколысують его въ двѣ страдань, котрымъ вѣнъ, гордый, дѣлаючи по власному розуму, майже завсѣгды самъ бувае причиною!

Памятаю й доси оповѣданя доброго дѣда-баштанника; жоденъ романъ, жодна повѣсть нашихъ знаменитостей на мене теперъ не роблять такого впливу. Бувало вчитель розсердитъ ся на мене не жартомъ за мои пытаня, непричкомъ такій: якъ мѣгъ дѣмъ сякій або такій перервати ся? а дѣмъ сякій або такій ввійти въ славу?

— Не розумуй! — одвѣ'авъ учитель.

— Таже домы не рушають ся: якъ же дѣмъ увійшовъ въ славу? отъ тутъ написано.

— Будешъ багато знати, то скоро постарѣвшъ ся. Учись завдану сторонку; виростешъ, самъ дѣзнаешъ ся.

Скаже голосно, розсердитъ ся, покличе двѣ-три поковки та й иде въ гай ботанізувати — рвати квітки.

Учитель все любивъ займатися ботанікою, коли нѣкого не було дома. Тутъ менѣ була своя воля: ледви вѣнъ у гай, я вже и въ степу, сижу передъ будкою баштанника и слухаю его оповѣданя.

Дѣдови було бѣльше якъ сто лѣтъ, — и чого не знавъ вѣнъ, чого не розказувавъ!... и про Шведѣвъ, и про Татарѣ, и про Запорожцѣвъ... И сонце бувало зайде, и яркѣ зброчки де-не-де заблимають на синѣмъ небѣ и роса стане сѣдати на широкѣ листы гарбуздѣвъ и дынь, а дѣдъ все розказуе... Прибѣжишь до-дому — цѣлу нѣчь снять ся рыжѣ Шведа на кучерявыхъ коняхъ, Ляхи закованѣ въ сталь бѣдъ головы до пятъ, Татаре, низенькѣ, чорнѣ, плечистѣ, вузкоокѣ, стоять рядомъ, наставили списы, якъ ѣжакъ шпильки. Отъ скачуть Запорожцѣ, червонѣ наче поломя, вѣють чубы, шумлять бунчуки и хоруговки, передъ ними Дорошенко, вусы въ пѣвъ-аршина, на плечу тяжка булава. Вдарили: брязкъ, зойкъ... проснешъ ся — и радъ, и жаль тобѣ чудного сну!...

Але бѣльше всего остало ся въ памяти оповѣданье дѣда про охоту, — не про охоту на бекасы, не про охо-

ту на заяць або вовки, нѣ, то була особлива охота; про неї майже такъ оповѣдавъ баштанникъ:

— Не веселі теперъ часи, справдѣ невеселі, якось стало и холоднѣйше и скучнѣйше; отъ вѣдь Очаквской зими, якъ Москалѣ принесли зъ собою снѣгъ та морозы, то й доси не виведуть ся: мабуть сподобалось; та й сонце щось свѣтитъ не по-давньому: стане вечерѣти, такъ хочъ кожухъ надягай. А потѣхи теперѣшнїй, соромъ сказати, галушки та горѣлка — бабскі потѣхи; нема характера, зовсѣмъ нема. Вѣ-давнину, ще зъ-за моєи памяти, якї бували веснами охоты... Дурнѣ! скаже хто-небудь, охотять ся весною; дурнѣ, и я скажу, а то все-таки охотились и не були дурнѣ. Охота охотѣ не рѣвна.

Якъ люде бувало пообсѣвають ся въ поли, зовсѣмъ обсѣють ся, и гречки посѣють, а косити ще рано, тутъ и пѣде гульня: парубки одягнуть ся гарненько, выйдуть пѣсля обѣда на выгнѣ, ляжуть на зеленѣй травици на спину и дивлячись на небо, курять люльки та спѣвають пѣснѣ; або обернувшись спиною на-верхъ, курять люльки и розказують що-небудь; вечеромъ, звѣсно, придуть дѣвчата и пѣде инша веселбеть.

Отъ-такъ внодѣ лежать парубки, та говорятъ мѣжь собою, що вже досыть лежали, набрались силы, та не знають куды дѣвати; а тутъ де не возьметь ся якїй-небудь изъ Запорожа характерникъ, виросте передъ ними буцѣмъ изъ землѣ, та й стане насмѣвати ся: „Отъ, каже, де лежать гречкосѣѣ; видео, нѣ одной козацкои душѣ нема, а все кабаны годовані“, та й ще не мало де-чого доганного...

— Та що-жь то за характерникъ бувавъ, дѣдусю?

— Характерникъ бувавъ чоловікъ дуже розумный, и знавъ всяку всячину; его й куля не брала, и шабля не рубала: въ нього на все було средство и способъ, на

все добре слово и пожитокъ. Характерники знали всѣ броды и плавы по Днѣпру и иныхъ рѣчкахъ; характерникъ зъ воды выводивъ сухого а зъ огню мокрого; въ нихъ була лицарска совѣсть и добряча душа; Жида та иишу погань били, грабили, палили, а церкви не забували. Отъ що були характерники! Хлопцѣ бывало розсердятъ ся на характерника за насмѣшки, встануть и захотять его порядкомъ попобити. Тогдѣ характерникъ скаже:

— Ладно, хлопцѣ, отъ такъ! не говори козакови гидкого слова. Стрѣвайте лишень; намъ нѣчого сварити ся; бачу, вы добрїй козацкїй душѣ, а я зъ Сѣчи характерникъ. Жартъ жартомъ, — я за него поставлю вамъ вѣдро горѣлки, а все таки правда не ваша: не пристойть вамъ сидѣти заложивши руки, коли пора на охоту. Я ось що-лишь вѣдъ Днѣпра; вѣнъ кланяеть ся вамъ, вже майже въ береги вступивъ... Жде гостей...

— Отъ рѣчь, такъ рѣчь! заразъ пѣзнати чоловѣка! — скажуть парубки, — не рушайте его, хлопцѣ: вѣнъ хорошїй чоловѣкъ; мы й самї думали на охоту, та не було ватажка: тебе самъ Богъ приславъ, батьку, веди насъ, куды знаешь!

— Называйте мене дядькомъ, для мене й сього доволѣ.

— Е, нѣ! не дивись, що мы селищукы, а все-таки знаемо козацку поведенцїю. Ты по лѣтахъ намъ дядько, а теперъ вси нашъ начальникъ, такъ и батько; отъ нашї чубы дери скѣльки душа бажае, веди, батьку, куды хочешь...

— Ну, добре, дѣти; я бачу, вы народѣ, що знае обычай. Першь усього я васъ поведу въ шинокъ, розплачусь вѣдромъ горѣвки за свои першущї речи; у насъ

и самъ кошовый платить, коли посмѣеть ся надъ козакомъ.

Выпивши въ шинку горѣлки, хлопцѣ зъ характерникомъ ѣдутъ въ друге село, въ третье, въ четверте, и — гляди, за три днѣ набереть ся сотнѣ зо-двѣ охотникѣвъ; тогдѣ ѣдутъ до Днѣпра, днемъ ховають ся по шуварахъ и гушавинахъ, а нѣчью по-тихо по одному чоловікови переплывають на коняхъ рѣку въ кѣльцохъ мѣсяцяхъ, зберуть ся въ купы, и глядишь — на досвѣтку запалали ляцкѣ села! И тамъ ховають ся днемъ по лѣсахъ, а нѣчью зъ крикомъ нападають на села и мѣстечка, бють неприятеля, грабують всяке добро и пивницѣ, розганяють тысячѣ народу, а коли почують, що Ляхи збирають противъ нихъ вѣйско, такъ до дому въ ростиць, переплывуть Днѣпро, та й дома. Тутъ-то пѣде гульня!.. И чи давно се було, подумаешъ!..

Тутъ бывало старикъ набожно перехрестить ся, и довго-довго думае, понуривши сиву голову.

Достотку така ватага розложила ся було ночувати въ лѣсѣ коло Днѣпра недалеко села Домонтова, щобы на розсвѣтѣ вѣхати въ плавнѣ и тамъ, попасши цѣлый день конѣ, вѣдправитись на нѣчь нападомъ за Днѣпро. Козаки сидѣли купками и, весело розмовляючи, ѣли зъ деревяныхъ корытъ походну кашу.

— Добрый вечѣръ, панове-молодцѣ, — сказавъ молодой чоловікъ, — пѣдходячи до одного кружка.

— Здоровъ, братику, — одвѣчали козаки.

— Хлѣбъ та сѣль!

— Ъмо, та свѣй, а ты у порога постѣй, — додавъ характерникъ.

— Де тутъ у чорта порѣгъ! давайте-ко й менѣ, братцѣ, мѣсце, — сказавъ прихожій, выймаючи зъ кешенѣ деревяну ложку.

— Отъ козакъ догадливый! Вечеряй, братику; съдай била мене, — ажъ закричавъ характерникъ, прятаячи мѣсце прихожому.

За вечерою розговорились. Прихожій сказавъ характерникови, що вѣнъ зъ Пирятина Олексѣй поповичъ; що его заставъ одинъ важный панъ зъ своею дочкою, и Богъ знае, на чѣмъ бы воно й скѣнчилось було, якъ-бы вѣнъ та не вскочивъ бувъ на човенець и не вѣдплывъ; та що бнъ теперъ пѣшовъ по свѣту шукати долѣ.

— И ладно! — замѣтивъ характерникъ, — ты козакъ хоть-куды зъ виду, а вченый — то ще лучче. Пѣдемо теперъ на охоту за Днѣпро, а тамъ я, будь ласкавъ, заведу тебе въ Сѣчь. У насъ житье привольне, и розумному чоловікови шаноба, тѣльки не чванъ ся своимъ розумомъ. Годѣвъ зъ-чотири тому, приставъ до насъ въ бору пѣдъ Кіѣвомъ вашъ братъ, бурсакъ, теперъ, не жартъ и сказати, вѣнъ кошовымъ! Ну, та й голова жъ! ехъ, голова!... Въ Кіѣвѣ, бачишь, поперечивъ ся зъ старшиною, за бабу, чи-що. Старшина посадила его до розправы въ кѣмнату зъ зелѣзными рѣшотками; Грицька Богъ силою не покривдивъ: хвативъ молодець рѣшотку — и осталась въ рукахъ; вѣнъ крѣзь вѣкно, та въ лѣсъ, и приставъ до насъ; теперъ не касть ся.

— Грицько? — спытавъ здивованный поповичъ, — такий бѣлолицый?...

— А вже-жъ, се нашъ теперѣшний кошовый, Грицько Зборовскій. Або ты его знаешь?

— Нѣ, я знавъ у Кіѣвѣ Грицька Стрижку; вѣнъ тежъ утѣкъ, чотири роки тому, зъ карцера, — а Зборовского не знаю.

— Ехъ ты, молода голово! вѣнъ по нашему Зборовскій; въ насъ обычай велить давати кожному козакови прѣзвище, а чи вѣнъ у васъ бувъ стрижка чи не-

стрижка, намъ що до того! Привели молодця зъ бору, то вбнъ и ставъ Зборовскимъ .. Такій высокій, бѣлобровый, на правбй щоцѣ бородавка.

— Коли такъ, то я его знаю. Великій бувъ менѣ приятель Грицько. Зъ нимъ мы бувало вчимо ся вокабуль разомъ, на святкахъ говоримо вѣрши, а канікулами спѣваємо псалмы, ходячи по дворахъ.

— Чого-жь ище й треба? Такъ пбсла охоты вдемо въ Сѣчь?

— Вдемо.

VI.

Дѣчу за лишньє, описувати подвиги охотникѡвъ за Днѣпромъ. Вони пройшли зъ огнемъ и мечемъ лѣсами до рѣчки Висѣ, за котрою вже зачинались вольнїи степы, належачїи теперь до Херсоньскои губернїи, подѣлили ся здобычью и поѣхали до дому, а характерникъ зъ Олексѣемъ поповичемъ, переплывши рѣку, пустили ся въ зелене море степѡвъ.

Часомъ, зъ пѡдъ кѡньскихъ нѡгъ, свищучи, вылѣтали степовїи стрепеты, часомъ, розхляючи корчѣ ракиты, проповзала передъ ними величезна жовточерева гадина, красиво выгинаючись и блискаючи гнучкою кривулькою, а звѣвши голову надъ травою, злющо сычала въ слѣдъ за ними; часомъ боязливый заяць, спужанный кѡньскимъ топотомъ, зрываваъ ся зъ-пѡдъ широкого листа дикого хрѣну, и наче пилочка шмигляваъ у зелену даль; та иногдѣ суслигъ, вылѣзши на высокїи курганъ, свиставъ, присѣвши на дибки. А нашїи подорожнїи все ѣхали та ѣхали на юго-востокъ, кругомъ були степъ, та небо, але характерникъ ѣхавъ наче по битѡи дорогѣ, и за кѡлька днѣвъ вони були вже близько Сѣчи.

Характерникъ зупинивъ ся, злѣвъ зъ коня, протеръ ему нѡздрье, що порадивъ зробити й Олексѣєви, и пустивъ его пасти ся, привязавши конецъ чимбора — довгого ремѣнного повода — до свого пояса; потѡмъ сѣвъ

на траву, підогнувъ ноги по турецьки, и сказавъ до Олексія:

— Сѣдай, братику.

Олексій сѣвъ.

— Ну, отъ мы незабаромъ будемо въ Сѣчи, — проволѣкавъ характерникъ, набиваючи и розкурюючи люльку.

— А чи далеко вона?

— Вдѣля не видно, а підѣдешъ ближе, то й шапкою докинешь.

— Ты вже й розсердивъ ся, батьку?

— Я не сержусь. Та якъ можна доброму козакови просто допытувати ся чого небудь?... Наче баба, въ котрихъ языкъ чешеть ся, або жидъ нечистый!... Ты вси ще дурень въ козацтвѣ, якъ бачу. Козакъ всео знае, а чого й не знае, нѣколи не запытуе, хѣба лишъ розвѣдае политично. Ты сказавъ бы: „Мабуть пѣдъ вечѣръ дождемо“, а я бы одвѣчавъ: „Хѣба на птахови; дай Боже завтра пѣдъ вечѣръ“. Отъ ты й покмѣтувавъ бы, якъ воно е. Отсе разъ. А друге: не кличь мене бѣльше нѣ батькомъ нѣ дядькомъ; на Гетьманщинѣ инше дѣло: тамъ я вамъ усѣмъ дядько, и вашому полковникови, та й на гетьмана не дуже дивити ся стану: тамъ я Запорожець. Отъ що! На охотѣ я бувъ вашъ ватажеко, голова, вы мене и зывали батькомъ. А тутъ мы все рѣвнѣ: я козакъ славного Запорожя, ты пристаешъ въ наше товариство — мы рѣвнѣ. Называй мене, братику, просто Микита Прихвостень.

— Прихвостень?...

— Що? не сподобалось мое прѣзвище?... Побачимо, яке ще тобѣ дадутъ! У насъ все перемѣнюють прѣзвище; та не въ прѣзвищу дѣло; не воно тебе верасить, а ты его верася! Я простый чоловѣкъ, такъ-собѣ, при-

хвостень, а на вѣйнѣ Прихвостень по переду всѣхъ, а Прихвостневи кланяють ся куреннѣ, и самъ кошовый говорить: „Прихвостень справдешнѣй козакъ.“ Отсе два. А третье, хочъ бы ты и якъ давнѣйше побратимувавъ зъ нашимъ кошовымъ, не признавай ся до него зъ-разу, поки вѣнъ самъ тобѣ не скаже, що тебе памятае. Бувъ часъ, вы бурсакували вкупѣ — хорошо, бурсакували, такъ бурсакували — и кѣнець. Теперъ вѣнъ великѣй начальникъ, ему не сподобасть ся, коли всяке смѣтье стане до нього лѣзти въ приятелѣ; ты не смѣтье самъ по собѣ, але въ козацтвѣ ще теля. Розумѣешь?

— Може й такъ.

— Такъ воно й есть. Теперъ въ мене до тебе е просьба. Чи любишь ты хмѣлье?

— Уживаю зъ політики, якъ слѣдуе чоловікови, а щобъ великѣй бувъ охотникъ, то нѣ.

— Такъ пѣсля чарки, другой, десятой, чи не порывае тебе прогуляти все, до чиста, до нитки; чи не тягне й душу заставити?..

— Такой оказіи не бывало.

— Ну, ладно! Сховай, будь ласкавъ, отъ отсѣ пять червоныхъ, и не вѣддавай менѣ, якъ бы я нѣ просивъ, якъ бы нѣ приказувавъ, що-бъ нѣ робивъ — не вѣддавай до самон Сѣчи; а зъ лишними я упораюсь.

— Добре. А тѣ всѣ пропустить?

— Пропущу!.. Та на якого бѣса вони менѣ? въ Сѣчи все спѣльне: що твоє, то й мое, — таке вже братство, все спѣльне, кромѣ коня й оружя: се вже звязане зъ душею, якъ цибухъ зъ люлькою — его не розлучишь. Я-бъ и тыхъ пять червоныхъ не оставивъ, та знаешь, треба поклонити ся курѣнному и кошовому; якъ бы не те, всѣ пустивъ бы на волю. Пѣсля чарки въ мене такъ отъ и запалае въ очахъ; хочеть ся музики, пѣ-

сень, галасу, розпережить ся козацка душа, гуляй!... А тутъ, певне за грѣхи мои, явить ся чортнѣкъ, и сяде на носѣ... ѿй-Богу, отъ такъ-таки и сяде верхомъ, якъ на кобылу, и бачу, та не можу зняти, такъ и ѿдѣти, такъ и вертѣть ся и шепче: „Давай, Микито, грошей на горѣлку!“ Ледви запеняешъ, або кваплячись, не найдешъ швидко кешенѣ, такъ ущипие проклятый за кѣнчикъ носа, слезы градомъ потекуть, а самъ обернетъ ся до мене и языкъ показуе. Отъ яка оказія! Часомъ не вытерпишь, дашь ему штовшика, здаеть ся, пропавъ, тѣльки на носѣ затуманить ся; розбѣшовъ ся туманъ — знову сидѣть проклятуца тварь, и щипле за нѣсъ!...

— Де-жь ты будешъ гуляти, брате Микито?

— Зновъ пытаешъ по-бабски! Буде менѣ сихъ бѣлорукыхъ гетьманцѣвъ!... Козакъ не безъ долѣ. Сѣдай, поѣдемо!

Козаки поѣхали бѣгцемъ. Заразъ Микита зачавъ оглядати ся по бокахъ, приложивъ кулакъ до правого ока, довго вдививъ ся въ даль и заеричавъ:

— Такъ и есть, отъ близько. Берѣгъ, Олексѣю!

— Де?

— Хиба ты не бачишь на-впередъ себе нѣчого?

— Нѣчого. окрѣмъ птицѣ.

— Отъ отся птиця, що лѣтае, то и есть берѣгъ.

— Чи-мало мы бачили птицѣ!

— Птиця птици не рѣвна: отсе ворона; отъ що ѿ хорошо...

— Ворона птиця такъ-собѣ.

— Того-то ѿ хорошо, що такъ-собѣ; ворона — дурень; вѣльний кречеть, мовъ козакъ, быстро лѣтае по дикому степу, а ворона, мужицке дѣло, товчетъ ся коло обѣстя; побачивъ ворону — то ѿ обѣстые близько... Скачи за мною!...

За новъ годины козакъ прѣскакали на край крутомъ яругѣ; по-узъ немъ глубоко ледни крикветною стрѣлкою вивъ ся по пѣсковому дну маленкій ручейокъ, по бокахъ вершились, сторчали величезній сѣрй свелъ; въ ровобдлинахъ лѣвъ тернбвникъ та ожвинникъ, и вибѣтавъ простыми зелеными корчами гордовый гущавникъ, дуже знакомый на юзѣ за-для свовхъ мѣдцныхъ бархатистыхъ цвбухѣвъ. Въ-низу молода дѣвчина, сидячи на камени надъ берегомъ потока, мыла ноги.

— Отъ и Варчина-Балка — сказавъ Микита, — тутъ ѣв и зимбвникъ.

Дѣвчина живо обернула назадъ голову, глянула въ гору, крикнула и щезла.

— Яка проворна Тетяна! — проворчавъ Микита, — отсе своячка Варки, весела дѣвчина!

— А Варка хто?

— Варка вдова нашего козака, по смерти чоловіка держитъ шивокъ тутъ недалеко вѣдъ Сѣчи. Мужого духу нема тутъ, все бабы, — вона та ѣв племѣнницѣ; а живе хорошо: всѣ грошѣ нашѣ сѣромы тутъ оставляють. Тутъ пють, гуляють, тутъ... А отъ вона сама.

Въ сию пору, крокѣвъ зѣ-на двадцять изъ-за скелѣ показала ся жѣнка, лѣтъ ѣй во сорокъ; волосѣ въ немъ убране пѣдъ козацку шапочку-кабардинку; лице и шия смаглѣ, обгорѣлѣ; надъ темными блискающими очима чорною скобелькою лежали густѣ зроснувшѣ ся бровы; за поясомъ у немъ була пара пистолѣвъ и татарскій нѣжъ, въ рукахъ турецка рушница. Вымѣрвши дуло рушницѣ противъ козакѣвъ, вона грѣзно спытала: „по воли, чи по неволи?“

— Отъ такъ маешь! — одѣчавъ, зареготовшись Микита, — звѣстно, по воли! И свонхъ не пѣзнала, Варко Иванѣвна...

— Тѣу на васъ до чорта! — сказала Варка, опускаючи рушницу. — Налякали мене! Думала не-знати-кто, такъ убравъ ся Микита Прихвостень! Вѣднля, коли по воли?

— Пшеницю пололи.

— Добре дѣло. А вуюлю много?

— Есть небого! — одвѣчавъ Микита, побрякуючи въ кешени дукатами, — пока зъ собою носимо.

— Милости просимо! Одвалюйте жъ камѣнь... А оце новѣтний?

— Ще теля, а буде вовкомъ.

Козаки вѣдвалили камѣнь, а передъ ними показала ся вузка стежка, по котрѣй зъ трудомъ зѣйшли вони и звели коней. Коней сховали пѣдъ навѣсь скелѣ, а самѣй вѣдправились въ шинокъ.

Шинокъ бувъ щось нѣбы печера, нѣбы землянка; и складавъ ся зъ одной великой кѣмнаты и двохъ маленькихъ по бокахъ; малѣ були спальнями хозяйки и трохъ нѣбы племѣнницъ, а велика служила сходбищемъ для козачихъ гулянокъ. Навкруги пѣдъ стѣнами стояли лавки и столы, въ углу бочка пѣнника, на котрѣй часто, сидячи верхомъ, засыплявъ де-якій характерникъ; надъ нею, у фразузѣ, стояли бутылки зъ всѣлякими на-стойками, кѣвшѣ, кухлѣ; на стѣнахъ висѣли шаблѣ, рушницѣ и пистолѣ.

Понурый Микита зовсѣмъ перемѣнивъ ся, убѣйшовши въ сей чудный шинокъ, де вже дождала ихъ Варка зъ бутилькою и чаркою въ рукахъ; три дѣвчата, таки-непоганѣ, сидѣли коло вѣйна и щось шили.

— Сонце низенько, вечеръ близенько,

Прийди до мене мое серденько!

Весело заспѣвавъ Микита, приймаючи чарку; выпивъ, розгладивъ вусы и обернувши ся до дѣвчатъ, ска-

завъ: — Здорові були, мои перепѣлочки! Живі здорові? ждали въ гостѣ доброго козака?

— Куды-тамъ ждали! — закричали дѣвчата въ одинъ голосъ, — багато васъ в такихъ поганихъ!

— Те-те-те, го-го-го, заскреготали, сороки! А по-каже поганый ляцьке золото, то не такъ заспѣваете... Ба! що оце за новий хрестъ у васъ на тѣмъ березѣ?

— То такъ, — одвѣчала шинкарка, — передъ трома днями пѣдгуляли хлопцѣ, трохи поперечились, та одинъ и оставъ ся на мѣсци.

— Все по-давньому, горячій головы! Кто-жь оставъ?

— Старый хрѣнь, вѣйсковый писарь, — сказала смѣючись Тетяна, — ставъ мене цѣлувати, дурень, при всѣхъ; я закричала, козаки заступились за мене, та Максимъ Шапка такъ якомъ несподѣвано хопивъ його шаблюку, що вѣнь вже и не вставъ зъ мѣсця.

— А побробую жъ я поцѣлувати тебе, побачу, чи вѣе мене хто, — сказавъ Микита, обвиваючи рукою шию Тетяны.

— Вѣдвяхись! ще не выросли руки обѣимати мене! справдѣ закричу, заразъ закричу! отъ, отъ, отъ закричу!

— А я тобѣ отъ отснмъ ротъ заткаю, — говорилъ Микита, — держи цѣпко зубами! — И давши ѣй въ ротъ червонецъ, зачавъ цѣлувати, примовляючи: „яка краля!“ — Що ты сидишь, братику Олексѣю, якъ въ полудне сова на березѣ? Пий, гулай — я плачу! Бачишь, якъ весело! Спѣвай пѣсню, пѣдтягай за мною:

Давай, Варко,

Ище чарку,

И поповичу пѣдъ парку,

Випемъ — небу стане жарко!

Охъ, моя Тетяна,
Чорнобрѣва, кохана!

У красавицѣ шинкарки,
Въ козацькои гѣтки Варки
Є горѣлка, мѣдъ и пиво,
И племѣнницѣ на-диво!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобрѣва, кохана!

Бѣлогруда и красива
Тетяночка чорнобрѣва,
И блищить мѣжь козаками,
Якъ дукать мѣжь пятаками!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобрѣва, кохана!

Отъ вамъ и пѣсня, гнетъ вѣдъ-разу зложивъ, така
моя натура козацѣа — хмѣль въ голову, пѣсня зъ го-
ловы а нѣчого не вчивъ ся... Ехъ, братику Олексю,
що то було-бъ изъ мене, коли-бъ учили, якъ вашого
брата!

Пѣдъ-вечѣръ приѣхали ще чоловічка чотири коза-
кѣвъ, поминати, якъ вони казали, покѣйного писаря, и
пѣднялась страшенна гульня. Микита кидавъ золотѣ и
червѣнцѣ и, непереставно шуткуючи себе по носѣ, вор-
чавъ: „Вже тутъ! вже сѣвъ проклятый! Отъ кара Божа!“

— Коли-бъ музику, — сказали козаки: — то-то
була-бъ потѣха!...

— Справдешня була-бъ потѣха! — додавъ Микита

— Въ мене є бандура; Супоня на тѣмъ тижни за-
ставивъ за пляшку горѣлки, — говорила шинкарка. —
Грайте, коли вмѣете.

— Добре! добре! — закричавъ Микита: — давай въ сюды!

— Добре, — говорили козаки, позираючи одинъ на одного, — та хто жь заграє?

— Хто заграє? яка штука! або я мало бачивъ такихъ, що грають! Хто хоче, най и грає, тѣльки-бъ не я.

— И не я! и не я! и не я! одбывало ся зо всѣхъ бокѣвъ.

— Оце-бъ то вышло на те: є въ збанку молоко, та голова не влазить! — сказавъ Микита? — Чи не вмѣшь ты Олексѣю? ты чоловѣкъ письменный.

— На гусяхъ то я трошки терликаю, а на бандурѣ нѣколи не прѣбувавъ, — одвѣчавъ Олексѣй.

— Пусте! гуслѣ, бандура, баламайка, свистѣлка — все одно, все грає, все веселить! Ъй Богу, воно все рѣд-ня мѣжь собою! Грай!

Олексѣй положивъ бандуру на колѣна, наче гуслѣ, взявъ два-три акорды, и вышла якась музыкальна чепуха, нѣбъ козачокѣ. Козаки прийшли у восторгъ и пустились навприсядки.

Микита зъ приятелями гуляли на-ропашку, зѣвли годованого кабанця, выпили всякой всячины стѣльки, що нѣкто-бъ и вѣры не ймивъ, и по пѣвночи въ Миенти не осталось нѣ гроша въ кешени. Шинкарка перестала давати горѣлки и не хотѣла брати въ заставѣ нѣ оружя нѣ коня.

— Чого жь ты не берешь мого добра? моя шабля добра. и кобъ добрый; вѣддамъ дешево. Бери, дурна бабо!...

— Ты самъ дурный, Миенти; не можна, такъ и не беру: кошовый не казавъ.

— Правда, правда, говорили козаки, — тѣльки по-

зволь пропивати оружя, то за тыждень на всю Сѣчь останеть ся одинъ пистоль.

— И однимъ пистолемъ всѣхъ перебую!.. Такі то вы добрі товаришѣ, тягнете руку за бабою:.. Певже, така моя доля нещаслива, жалбно говоривъ Микита. — Ище-бъ чарку, другу, та й годъ.. А! стрѣвайте, стрѣвайте! я й забуду! у тебе, Олексю, в мои грошѣ?

— Є пять дукатѣвъ.

— Хорошо; давай ихъ сюды!

— Не дамъ.

— Якъ ти смѣешь не давати йому його грошей?
— спытали козаки.

— Вѣнъ самъ не звелѣвъ; треба, каже, лишити гостинця куренному.

— Такъ, такъ, правда, Олексю! треба поклонити ся старшинѣ, треба.. Отъ приятель; ходи сюды я тебе поцѣлюю.

— Отъ ще й що; велика птица куренный! — сказали козаки.

— И те правда, якъ подумавшь, — продовжавъ Микита, — не велика птица, їй-Богу! бувъ простый козакъ, а теперь куренный; мы выбрали — и ставъ куренный. а бувъ простый козакъ, якъ и я, и всѣ мы. Поживу, то й мене выберуть въ куренный. Выберете хлопцѣ?

— Выберемо, выберемо! — закричали казаки.

— Выберѣть його заразь, — сказала шинкарка.

— Хорошо, хорошо! заразь. Здоровъ бувъ нашъ куренный Микита Прихвостень! гура!..

Козаки кинули шапками въ-гору; Микита поважно розкланявъ ся, подякувавъ за честь, сѣвъ на лавку и, взявшись за пѣдъ-боки, сказавъ: — Ну, теперь, Олексю, вбдавай грошѣ своему начальству, воно тобѣ приказує.

— Не вѣддамъ, хочь бы ты и справдѣ бувъ начальникъ; проспись — тодѣ вѣддамъ.

— Е-ге! твердо сказано, характерно. Хлопцѣ, зѣ його путь буде! А вы що тамъ смѣтаетесь, бабы? думаете, не вѣддасть? побачимо. Хлопцѣ станьте била сього зрадника; такъ, шаблѣ геть!...

— Ну, що? теперъ вѣддашь, братику? га?

— Не вѣддамъ.

— Не вѣддашь? — протяжко сказавъ Микита.

— Чужѣ, чужѣ! — закричала Тетяна, вбѣгаючи въ кѣмнату, — чуєте, скачуть по стѣпу!...

Одинъ козакъ приложивъ ухо до стѣны и значно сказавъ:

— Сильно скачуть; певне за кимъ погоня.

— Я розвѣдаю, — живо промовила шинкарка, вхопивши зо стѣны рушницю! — а вы мовчѣте, гасѣть огонь.

Огонь загасили; въ темнотѣ клакнули курки вѣдѣ рушницъ и пистолѣвъ, и прошептавъ одинъ козакъ: — Скачуть, сильно скачуть; вже чи не Кримцѣ? говорятъ, що вони збирають ся на гетьманщину. — И все стало тихо, якъ въ гробѣ. Чиясь мягка рука сильно схватила за руку Олексѣя, и хтось прошептавъ йому до уха: — Ходи за мною, я збавлю тебе.

— Хто ходить? — спытавъ Микита.

— Це я, — одвѣчала Тетяна, — сидѣть тихо; пѣду провѣдаю, що дѣють ся.

Вона выйшла и вывела за собою Олексѣя.

Нѣчь була тиха, немѣсячна; звѣзды ярко горѣли на чистѣмъ небѣ; ледве чутно шумѣвъ потѣкъ, розбиваючись о встрѣчнѣ камѣнцѣ, та часомъ шелестѣла земля, сыплючись зъ пѣдѣ нѣгъ шинкарки, котора осторожно пробиралась мѣжь скелями въ гору по стежцѣ. Одалеки на стѣпу чути було глухій топѣтъ. Зъ пѣвъ версты йшовъ

Олексій въ низь потока; потѣмъ вона быстро вскочила на скелю, и майже вытащила туды за руку Олексія, розхилила тернѣвникъ, сѣла на камѣнь, посадила била себе здивленого поповича и сказала: — Не бѣй ся, нѣчого не бѣй ся; менѣ жаль стало тебе, вони-бъ тебе вбили нѣ за що; отъ я и выпустила въ степъ козацькихъ коней, вони побѣгають та й прибѣжуть сюды, а нашимъ гулякамъ страху завдала; вони забули о тобѣ зъ перепуду. Сиди тутъ; якъ уснуть нашѣ, мы втечемо; твого коня и ще другого я знарошне оставила: я вкраду у Варки мѣшокъ дукатѣвъ, и мы славно заживемо. Хочешь?

— Добре, втечемо, я тобѣ за те заплачу, а золота не крадь у тѣтки; грѣхъ красти.

— Яка вона менѣ тѣтка! Твоєи плати я не вѣзму: не весь же вѣкъ менѣ все робити за плату!.. Сиди тихо; пѣсля-завтра будемо далеко, у васъ, на гетьманщинѣ.

— Нѣ, я хочу въ Сѣчь.

— Зачимъ тобѣ въ Сѣчь?

— Бачишь, Тетяно, я люблю дѣвчину богату, знатню, люблю и не можу назвати їѣ своєю; такъ нехай же пропаде моя голова, коли дозволила серцю полюбити нерѣвню. Поѣду въ Сѣчь, та може въ битвѣ зложу голову пѣдъ ножемъ Татарина.

— И ти їѣ любишь?

— Дуже люблю.

— И вона гарна?

— Краща всѣхъ на свѣтѣ! Я їѣ люблю бѣльшъ всього, бѣльшъ свого житя. Коли менѣ доведеть ся вмерти за неѣ, я подякую Богови, менѣ буде весело и вмирати.

— Я-бъ убила їѣ.

— За що?

— Такъ, чого вона щаслива, чого мене ніколи ніхто не любивъ такъ? Ласили мене якъ собаку, и якъ собаку вѣдтручали ногою, коли я навучилась имъ. Олексію, поцѣлуй мене якъ сестру; хоть зъ ласки... Я полюбила тебе зъ першого погляду; я смѣялась, жартувала, спѣвала передъ тобою, — а ты бувъ смутный, навѣть не усмѣхнувъ ся на те, вѣдь чого реготались другі; навѣть не дививъ ся на мене, и менѣ стало встыдно самои-себе; я була сердита; менѣ здавалось, я ненавижу тебе, здавалось готова була вбити тебе, а не знаю чого-бъ не дала, щобъ збавити тебе вѣдь пняныхъ козакѣвъ... Богъ зъ тобою, люби собѣ другу! и не думай о менѣ, тѣльки поцѣлуй мене... Менѣ нѣчю при-смигъ ся твої образъ, твои встыдливі очи, лагѣдні речѣ, твої поцѣлуй, и менѣ стане весело, весело... Поцѣлуй же мене! Подивись, я плачу, їй-Богу плачу!.. Ну, отъ-такъ, спаси-Бѣ! Сиди тихо, спи здоровый; козаки проспять ся, — всьо забудуть; вони люде добрі вы поѣдете вкупѣ...

Та й жарко, судорожно обѣймивши и поцѣлувавши Олексія, Тетяна щезла въ корчахъ тернѣвника.

Якійсь часъ було чути топѣтъ около балки, потѣмъ грѣмки голосы козакѣвъ, що ловили коней, потѣмъ еликане: „Го-говъ, Олексію! де ты? го-говъ!“.. За тимъ якась пѣсня, дзенькотъ розбитого скла, ще якійсь вѣдголоски все тихше и тихше... и Олексій заснувъ.

Було вже коло полудня, коли вѣнъ проснувъсь; передъ нимъ стояла Тетяна.

— Я прийшла будити тебе, — говорила вона, — и жаль було будити, такъ хорошо спавъ ты. Вставай скорѣйшь; Микита и козаки готові їхати въ Сѣчь.

— Ыхати, такъ и їхати, — одвѣчавъ Олексій.

Микита, побачивши Олексія, дуже радувавъ ся, козакъ дивувались, якъ вбнъ мбгъ пропасти зъ шинку, буцѣмъ крбзь землю проваливъ ся, и предвѣщали зъ його на-будуще великого характерника; але й Микита и загально всѣ не могли розбрати, якъ мбгъ чоловікъ вытерпѣти, не вбддати на перепбй чужихъ грошей, и навѣтъ ледве не попавъ черезъ се въ дуже неприємну суперечку.

— Дивне дѣло для мене бабы, — говоривъ Микита выѣжаючи зъ бадки, — нѣхто ихъ не розбере. Хочешъ поцѣлувати Тетяну — бѣе по рукахъ, драпае якъ кбтка; а выѣжаешъ — не вытерпѣть, въ слѣзы кинеть ся!

Олексій оглянувъ ся: стоить Тетяна надъ балкою, дивить ся имъ въ слѣдъ, и втирае очи бѣлою хустиною.

VII.

Обычай запорожскій дивнѣй! поступки хитры! а речѣ и вымыслы остры и больше на критику похожи.

Микита Коржъ.

Зачало вечерѣти, коли передъ нашими подорожными показала ся крѣпость, обведена высокимъ землянымъ валомъ, зъ глубокимъ ровомъ докола и палисадомъ; валъ бувъ уставленный гарматами; за валомъ разходивъ ся гомѣнь, курились дымники, блищавъ золотый хрестъ церкви и стремѣла высока дзвоница; зъ вѣ вѣковъ глядѣли гарматы на всѣ чотири боки. „Отъ и Свѣч-мати!“ — сказавъ Микита; — „и свята Покрова“, — додали козаки, зняли шапки, перекрестились и вѣхали въ городску браму. Козаки поѣхали кожный въ свѣй курень, а Микита просто до кошового, представлять новобранця.

А що, пѣзнавъ ты Зборовского? — пытавъ Микити идучи вѣдъ кошового до куреня.

— Якъ не пѣзнати! Вѣнъ той самъ Стрижка, зъ которымъ не-равъ мы гуляли въ киввскѣй бурсѣ. Я вже хотѣвъ признать ся, така въ йому повага!..

— Важна фігура, справдешный кошовый! усѣмъ говорить: „здоровъ, братику,“ буцѣмъ простый козакъ, та такъ скаже „братику“, наче тумака дасть, тѣльки кланяешъ ся — справдешный начальникъ.

— Я думавъ, вѣнъ пѣзнае мене.

— Мовчи, братику, вінъ пбзнавъ тебе; отсе я заразъ покмѣтивъ, та тблько собѣ-на-умѣ: певне такъ треба. Правду говорить пѣсня:

Тбльки Богъ святой знае,
Що кошовый думае-гадае!...

— А отъ мы вже близько нашого Поповичѣвского куреня. Чи є въ тебе въ кешени шелягъ?

— Ббльше є.

— Я не пытаю: ббльше, а чи є шелягъ?

— Найдеть ся.

— Ну, такъ ввбйдемо въ курѣнь; незабаромъ стануть вечеряти.

Курѣнь була одна величезна кбмната, нѣбы велика деревяна шоба, безъ перестѣнокъ, безъ передѣлокъ, що могла вмѣстити въ собѣ ббльше пяти або шести сотъ чоловѣка; кругомъ, пбдъ стѣнами куреня були поставлені чисті деревляні столы, докола ихъ лавки, передній уголь бувъ заставлений иконами въ богатыхъ золотыхъ и срѣбныхъ рамахъ, оздобленыхъ дорогими камѣнцями; передъ иконами горѣли лампы и висѣло велике срѣбне церковне панікадило; зѣ-кблька десяткбвъ восковихъ свѣчокъ ярко горѣли въ ньому и, вбдбиваючись на блискучихъ рамахъ образбвъ, освѣчали весь курѣнь. Пбдъ образами, за столомъ, на першому мѣсци сидѣвъ курѣнній отаманъ.

Коли Микита зъ Олексѣемъ увбйшли въ курѣнь, козаки вже зббрались на вечерю и купою стояли середъ кбмнаты, голосно розмовляючи, хто объ чбмъ попало. На-силу препхались вони до отамана по-мѣжъ козаками, котрѣ, не радо вступаючись на-бббѣ въдъ щодрыхъ товчкбвъ Микиты, розмовляли дальшь, навѣть не звертаючи уваги на те, хто ихъ штовхає.

— Здоровъ, братику! — сказавъ Миента, кланяючись въ-поясъ отаманови; Олексій тежъ зробивъ такъ.

— Здорові, панове-молодці! Чимъ Богъ обрадувавъ?

— Отъ кошовый приславъ у твої курѣнь нового козака.

— Радъ... Ты, братику, вѣруешь въ Христа?

— Вѣрую.

— А що тобѣ казавъ кошовый?

— Поважати старшихъ, бити Ляхѣвъ-католикѣвъ и бисурманѣвъ.

— Добре.

— Говоривъ: стояти до смерти за громаду и святу вѣру; нѣчого не мати свого, кромѣ оружя; не жени-ти ся.

— Добре, добре! И ты згодивъ ся?

— Згодивъ ся, батьку.

— А ще що?

— А пѣсля сказавъ: ты вси поповичъ, такъ и йди въ Поповичѣвскій курѣнь; тамъ же й козаковъ теперь не стае.

— Правда, нема въ мене теперь и чотирохъ сотень повныхъ; богато осталось въ Криму, царство нигъ небесне!... А що бувъ за курѣнь зъ мѣсяць назадъ, словно улій!... Ну, перекрестись же передъ образами, та й оставай ся въ нашѣмъ товариствѣ.

Мѣжь тымъ курѣнній кухарѣ заставили столы деревяными корытами зъ горячою кашею, и такими-жъ барылками зъ виномъ и медомъ, на котрыхъ висѣли деревянные кѣвшѣ зъ кручкватыми ручками — тѣ кѣвшѣ назывались на Сѣчи „михайликами“, — розносили хлѣбъ и рыбу, дбаючи на те, щобъ вона була обернена головою до отамана; принесли на чистѣй довгѣй дощцѣ ве-

ливанского осетра, поставили его на стябло (узвышые) передь отаманомъ и, зложивши на грудяхъ руки, низько поклонились, мовлячи:

— Батьку, вечера на столъ!

— Спасибб', молодцѣ, — сказавъ отаманъ, вставъ, поправивъ сивѣ вусы, выпростувавъ ся, вырбсь, и голосно зачавъ: Во имя Отця, и Сына и Святого Духа...

— Амѣнь! — вбдгукнуло въ курени, и все побожно замовкло.

Курѣнный выразно прочитавъ коротку молитву, перехрестивъ ся и сѣвъ за стблъ. Се бувъ знакъ до вечера: въ минуту козаки посѣдали за столы, де хто цопавъ, пбйшли по рукахъ михайлики, пбднялись речи, гомбнѣ, смѣхъ.

— Та въ васъ на Сѣчи ѣдятъ чисто, харно, а якъ смачно, хоть-бы й гетьманови! — говоривъ Олексѣй своему товаришеви Микитѣ, — одно тбльки дивно...

— Знаю, — одвѣчавъ Микита, — що мы ѣмо зъ корыть? правда?

— Правда.

— Слухай-ко нашу приповѣдку: вы ѣсте зъ блюда та худо, а мы зъ корыта до-сыта...

— Дурнѣ-жь нашѣ гетьманцѣ! вони переймають у Запорожя тбльки дурне, а на хороше не дивлять ся.

— Люблю за правду; видно, що буде козакъ. Выпемо ще по михайлику!

Пбдъ кбнець вечера кухарѣ збйшли ся въ купку середь курени; отаманъ вставъ, за нимъ усѣ козаки, прочитавъ молитву, поклонивъ ся образамъ, и всѣ возаки тежь; потбмъ козаки поклонились отаманови, розклавялись мѣжь собою, и вбддали по поклонови кухарямъ, мовлячи: „Спасибб', братики, що нагодували!“

— Отсе дячого? — спытавъ Олексѣй Микиту.

— Така поведенція, въ політики. Вони такі жь козаки, лицарѣ, якъ и другі: за що-жь вони намъ служили? Отъ мы ихъ и поважамъ.

Після вечерѣ курѣнный підійшовъ до деревяного ящика, що стоявъ на окремішнімъ столѣ, кинувъ въ нього шелягъ, и вийшовъ зъ куреня; козаки робили те-жь.

— Кинь свій шелягъ, — сказавъ Микита Олексєви, — завтра за сі грошѣ кухарѣ куплять припасѣвъ и зварять намъ обѣдъ и вечерю.

— Дивні обычаѣ! — думавъ Олексѣй, виходячи зъ куреня.

А навкруги куреня вже гремѣли піснѣ, дзвенѣли бандуры; хто розказувавъ страшною або небылицѣ, хто про удалый нападъ, хто вдиравъ тропака... А молодой мѣсяць, срібнымъ серпомъ сходячи зъ-за високои дзвѣницѣ, наводивъ лагідне, дробжуще свѣтло на отей романти групи.

VIII.

Прочнувшись на другій день рано, Олексій Попович помѣтивъ въ курени необычайный рухъ: козаки чимъ-швидче одягались, брали оружье и квапно выходили. Коло церкви чути було глухій гримѣтъ.

— Кличуть на раду, — сказавъ Микита, — ходѣмъ!

— Ходѣмъ, — одвѣчавъ Олексій. — Чого-жь насъ кличуть?

— Прийдемо, такъ почувмо. Може похѣдъ куды, або що инше. Хто его знае!

Площадь передъ церквою Покровы кипѣла народомъ; біля стовпа, середъ площади, стоявъ довбишь и бивъ у кѣтлы. Въ розтвореныхъ церковныхъ дверяхъ видко було священники и дяконы въ повныхъ ризахъ. И отъ задзвонили дзвоны, заблыщали пѣрначѣ, бунчуки, зашумѣли вѣйсковѣ хоругви, хлякучись до-землѣ — явивъ ся кошовый отаманъ. Священники вышли до нього зъ хрестами, народъ привитавъ голоснымъ: „Гура!“ Кошовый бувъ одягнений, яеъ простой козакъ; въ зеленѣмъ суконнѣмъ кунтуши зъ вѣдкідаными рукавами, въ червоныхъ чоботяхъ и невеличкѣй, круглѣй шапочкѣ-кабардинцѣ, обшитѣй на вхрестѣ галонами; тѣльки булава обсыпана дорогоцѣнными каменями та три діамантовѣ гузики на кунтуши, за-вбѣльшен зъ-добру вишню,

вѣдзначали его вѣдъ рядового Запорожця, мѣжь-тымъ якъ бунчучнй и иншй зъ его почоту були въ червоныхъ жупанахъ, оздобленыхъ сребломъ и золотомъ.

Кошовый поцѣлувавъ хрестъ, вийшовъ на узвышене мѣсце, нарощно для него приготовлене, и вѣдкывши свою бриту голову, поклонивъ ся народови.

— Здоровъ, батьку! — закричавъ народъ и втихъ.

Кѣтлы перестали бити, дзвоны замовкли.

— Я скликавъ васъ на раду, добрй молодцъ, запорозьке товариство! Якъ вы присудите, такъ сему й бути.

— Радй слухати! — закричали козаки.

— Вамъ звѣсно, панове-молодцъ, що Богъ взявъ у насъ вѣйскового писаря. Такъ Богови завгодно; противъ Нього не впрешь ся! Живъ чоловѣкъ и вмеръ, а его мѣсце завше живе: иншй чоловѣкъ живе на ньому. Такъ и мы вмремо, а пѣсля насъ будуть жити!

— Правда, батьку! Розумно сказано! — вѣдбывало ся въ гуртѣ.

— Отъ и въ насъ теперъ остало ся мѣсце вѣйскового писаря; выберѣтъ, панове-молодцъ, гѣдного чоловѣка.

Кошовый супокѣнно ставъ, опершись на булаву, а мѣжь народомъ пѣйшовъ говѣръ; сотнѣ именъ, сотнѣ прѣзвищъ давались чути въ рѣзныхъ вѣвцяхъ; не було згоды. Довго стоявъ кошовый, наконецъ пѣднявъ булаву, махнувъ, и говѣръ переставъ.

— Бачу, — сказавъ кошовый, — що дѣло трудне: Иванови хочеть ся Петра, Петрови Грицька, а Грицькови Йвана, и чия правда? Дѣло темне, въ чужу голову не влѣзаешь. Якъ бы спѣръ о храбрости, о характерствѣ, заразъ бы й рѣшили — се дѣло видиме, — а письменность не по насъ...

— Правда, батьку!

— Чи хочете, панове-молодці, я вамъ покажу писаря. Вчора прийшовъ до насъ, у наше товариство, поповичъ зъ Парятина, я зъ нимъ говоривъ учора и дивувався его розумови. Самъ Богъ его приславъ на мѣсце покійного; виберѣть его — и не буде нѣ по чьому, а буде по воли Господа.

Олексій слухавъ, и своимъ ухамъ не вѣривъ.

— Хитра собака нашъ кошовый! — шептавъ ему Микита, штовхаючи въ бѣкъ.

Мѣжь-тымъ народъ заговоривъ:

— Та вбѣнь молодець, — кричавъ одинъ козакъ, — не задумаєть ся надъ михайликомъ!

— А якій характерный! — продовжавъ другій.

— А якъ грає на гусяхъ и на бандурѣ! — підхвативъ третій.

— Заморивъ насъ танцями у Варки въ шинку!

— Лучше сей, хоть я его й не знаю, вѣжь пройдоха Стусъ! — кричавъ четвертый...

Говорѣ часъ вѣдъ часу стававъ ся сильнѣйшь, згбднѣйшь — и якъ-разъ полетѣли разомъ въ-гору шапки: Олексій Поповичъ бувъ выбраний на вѣйскового писаря. Таки тутъ, на площади, надягли на нього почотну одѣжу, привѣсили до боку шаблю а до пояса вѣйскову чернильницю, и вкупѣ зъ курѣнными отаманами и иншою знатнею повели на снѣданье до кошового. Простому народови заставили на площади печеныхъ волѣвъ и бочку горѣлки.

Пѣсля снѣданя всѣ розбѣйшлись; кошовый оставивъ писаря за-для занятій по вѣйсковимъ дѣламъ. Коли вони остались самѣ, довго кошовый дививъ ся на Олексія и сказавъ:

— Олексю! хѣба ты не пѣзнаєшь мене?

— Давно пбзнавъ, та не знавъ, якъ признати ся до тебе.

— Ну, оббймѣмось, старый товаришу! Отъ де мы збйшлись въ тобою!.. Памятаешъ Кивъвъ? быстрооку Настю? га?

— Памятаю, Грицьку! А якъ злилось начальство, коли довѣдалось о твоѣй утецѣ!

— Не вже-жь?.. Я думаю...

— Сказали, що ты знаешъ ся зъ нечистою силою, а безъ неи не выломавъ бы рѣшотку. И въ голову не прийшло, що я пбдпилювавъ фѣ...

— Вѣкъ не забуду твоєи услуги... А Настя що?

— Три днѣ плакала, на четвертый потѣшилась, а на пятый выйшла за того-жь магістра, що посадивъ тебе въ карцеръ.

— Видишь, погана! та я объ нѣй ббльше й не думаю... Розкажи менѣ лучше, якъ ты сюды понавъ?..

Олексѣй зачавъ говорити.

— Отъ нашъ кошовый трудящій чоловікъ, — говорили за вечерю по куреняхъ козаки, — зъ ранку до самого вечера займавъ ся зъ новымъ писаремъ войсковыми дѣлами; писарь у него й обѣдавъ.

А въ кошового въ увесь сей день о войсковыхъ дѣлахъ и помину не було. Олексѣй розказувавъ свои пригоды, якъ вбнѣ понавъ у Сѣчь и т. д., и рѣшучо заявивъ сильне бажанье вмерти. Кошовый потѣшавъ его, обѣцявъ при нагодѣ орудувати у полковника Ивана, а мѣжь иншимъ сказавъ, що незабаромъ буде случай ему вбдзначити ся и, заслуживши славу хороброго лицаря, особисто просити о руку дочки полковника.

— Бо — додавъ вбнѣ — за днѣвъ кблька мы выправимо ся моремъ палити кримскій береги. Наші шпѣгуны звѣстили, що ханъ хоче напасти на Вкраину. Ле-

двѣ зазнаємо, що Татаре вийшли въ похѣдъ, мы на чайки, и мовъ снѣгъ на головы, впадемо на ихнѣ города и села. А до того часу ты займи наметъ вѣйскового писаря; вѣнъ оттутъ рядомъ изъ моимъ кошемъ; тобѣ теперь, яко старшинѣ, не пристало жити въ куреню... Та при людяхъ не показуй на видъ, що мы давнѣ приятель: Запорожцѣ дуже пѣдозрющѣ, а тодѣ я мало можу зроби ти тобѣ позиточного, не наражаючи втеряти свою власть. Ну, прощай Олексѣю!..

Старѣ приятель обнялись и розстали ся.

IX.

Веди меня, пустынный житель,
Святой анахореть...

В. Жуковский.

Нѣхто въ Пирятинѣ не догадувавъ ся, куды дѣвѣ ся Олексѣй поповичъ. На другій день нашли на березѣ Удая порожный човенъ; въ ньому лежала Олексѣева шапка, и всѣ рѣшили, що вѣнъ утонувъ. Донесли объ сѣмъ полковнику Йванови.

— Коли втонувъ, такъ шукайте собѣ иншого попа, — холоднокровно одвѣчавъ полковникъ, а самъ пѣдъ вечѣръ зо всѣмъ своимъ дворомъ выѣхавъ въ Лубны.

Недѣлѣ двѣ пѣсля повороту полковника въ Лубны, приѣхавъ туды старій Запорожець Касянъ. Вѣнъ уже не живѣ на Сѣчи, а сидѣвъ десь въ степу зимѣвникомъ, по старѣй привычѣ займавъ ся охотою на Великѣмъ-Лузѣ и привозивъ часами въ Гетьманщину шкуры зъ видры на такъ званѣ кабардинскѣ шапки, котрѣ були въ великѣй модѣ на Запорожю, и зъ наслѣдуваня дуже уважались на Гетьманщинѣ. Розпродавши свѣй товаръ и купивши де-чого въ Лубнахъ для домашнього хозяйства, Касянъ вертавъ ся до дому.

Запорожцѣ нѣколи не вѣздили нѣякими возами; але-жь везти всякѣй обемистѣ рѣчи верхомъ було Касянови не выгѣдно. Касянъ купивъ у Лубнахъ *бѣду*, се-бѣ

то вбокъ на двохъ колесахъ, запрягъ въ голоблѣ осѣдланого коня и повѣхавъ, проклинаючи за каждымъ штовхомъ дурну возову ѣзду.

— Покаравъ мене Богъ проклятущими голоблями! — ворчавъ Касянь, — давять коня въ боки, та ще й розвязують ся. Ну, бурый! ну, старый! покарала й тебе лиха година! були мы, бурый, зъ тобою молодї... Ой—ой! погана трясучка мовъ кулакомъ у бѣкъхватила. Ну, бурый! Днѣпро не далеко, напою.. Чи такъ, бувало, ѣдишь въ старину? Зновъ розвязалось! тѣфу на тебе, скараньє, справжня бабска ѣзда; молоко бѣ тѣлько во-звяти... Стѣй, бурый!...

Касянь привязавъ голоблю до хомута, щобъ крѣпше, затягнувъ зубами вузолъ, и проворчавъ:

— Чого й треба? справдешній калмуцкїй вузолъ! пѣсля сього хѣба колача їй захочеть ся, проклятѣй голобля!

Сѣвъ на бѣду, весело махнувъ нагайкою и заспѣвавъ:

Славно жить на кошу,
Я землѣ не пашу,
Я травы не кошу, —
А парчу все ношу,
Сыплю золотомъ.
Тра, ла, ла, тра, ла, ла!

— Ехъ бурый! терпи! Днѣпро недалеко!

На вѣйнь не шучу,
А на смерть колочу,
Безъ вѣйны я скучу,
Та скучу, якъ хочу,
Вѣ свою голову!...
Тра, ла, ла, тра, ла, ла!

— Здоровъ, дядьку! — зазвучавъ чистый приемный голосъ за вѣзкомъ.

— Тьфу на тебе, нечиста сило! якъ чоловікъ зъ-заду підкравъ ся!... Здоровъ, хлопче!

— Я не підкравъ ся, дядьку, а скакавъ верхомъ; можна жь тобѣ було не чути?

— Тутъ не до того, щобъ прислухувати ся; прогляти голоבלѣ такъ и розлазять ся, мовъ живі раки зъ горшка; такъ змучишь ся, змучишь ся...

— Що й пѣсню заспѣваешь.

— О го, якій острый! и пѣсню заспѣваешь... Або що? тутъ степъ, а въ степу воля: спѣваю, коли хочеть ся...

— Не сердись, дядьку Касяне, я зажартувавъ тѣльки. Коли хочешь, и я зъ тобою заспѣваю.

— А ты по чѣмъ знаешь, що я Касянъ?... може я Демянъ або Митрофанъ...

— Якъ не знати! тебе всѣ Лубны знають: въ тебе мѣй дядько купивъ собѣ шкуру.

— А зась ему, твому дядькови, ходити въ моѣй шкурѣ! нехай свою носить...

— Е, дядьку Касяне, нѣбы-то я сказавъ: твою шкуру! Звѣсно, купивъ звѣринну шкуру, того звѣра, що на зарѣнкахъ раки ѣсть. Отъ у мене зъ нього шапочка.

— Хорошій козакъ, не знае, яку шапку носити!

— Не до того було въ-першь, дядьку, все вчивъ ся, а шаплѣ въ руки не бравъ. Послухай, дядьку Касяне, ты до дому ѣдешь?

— До дому въ зимбвникъ.

— А Сѣчь далеко бдѣ тебе?

— Далеченько.

— Послухай, дядьку! вбзьми мене зъ собою въ зимбвникъ.

— На що ты менѣ?

— погоди, дядьку Касяне! зѣ зимѡвника проведи мене до Сѣчи.

— Тебе? до Сѣчи? Та кури стануть смѣяти ся, коли я приведу вѣ Сѣчѣ дѣтвака, школяря. Певне хоче выбити дячокѣ, такѣ ты удравѣ зо школы и не знаєшь куды дѣвати ся.

— Нѣ — одвѣчавѣ козакѣ, потупивши повнѣ слѣзѣ очи, — не лай ся, дядьку, доведи мене до Сѣчи! Дамѣ тобѣ два дукаты; вѣ мене бѡльшь нема; я втѣкаю вѡдѣ неминучои бѣды, вѡдѣ смерти... Вѡзьми мене, дядьку, а нѣ, то вину ся при тобѣ вѣ Днѣпро, — на твоѣй душѣ грѣхѣ останеть ся.

— погоди, погоди... Та хто ты самѣ?

— Охѣ! спасибѡ' тобѣ, дядьку!... Я... не зрадѣ мене, дядьку!... я... Олексѣй поповичѣ зѣ Пирятина.

— Хрестѣ святой зѣ нами!... Той самѣ, що вто- нувѣ, кажуть?

— Той самѣ.

— И ты живой?

— Живой...

— Що-жѣ за охота тобѣ блукати ся безѣ причины?

— Слухай, дядьку, тобѣ признаю ся. Бачишь, я любивѣ, дуже любивѣ дочку полковника Йвана...

— Фі, фі, фі! — просвиставѣ Касянь, — ну?

— А полковникѣ и заставѣ мене...

— Отѣ воно що!

— Я втѣкѣ и все ховавѣ ся по тростникахѣ, та пробравѣ ся вѣ Сѣчѣ, поки тебе не зуздрѣвѣ. Поведи, дядьку...

— Сказавѣ: поведу, такѣ поведу. Ђдѣ за мною... Вѡдки-жѣ ты взявѣ таку добру одежу и коня?

— Одежа моя, дядку, а коня, грѣшнѣйшій чоловікъ, укравъ. Не сердись...

— Ось бы! Хто не кравъ де-чого на своїмъ вѣку?..

Переѣзжаючи Днѣпро, Касянь думавъ: чимъ ббльше живу, тымъ ббльше переконуюсь, що дурнѣйшого вѣдь бабы нема нѣчого на свѣтѣ. Якъ можна полковницѣй дочцѣ влюбити ся въ такого дѣтвака, въ школяря? Бувъ бы чоловікъ, здорова, дебела душа, — чому-бъ нѣ, а то Богъ знае що! Звѣсно, баба!...

— Що ты ворчишь, дядку?

— Отъ такъ, нагадавъ бабъ...

— Та й розсердивъ ся?

— Та й розсердивъ ся.

— Вѣдь чого?

— Не вѣмъ розказувати! Постарѣвсь, надививсь, живъ довго на свѣтѣ, — вмирати пора!

X.

Въ часы Запорожя, Великій Лугъ (се-бъ то болотяні островы й низькі мѣся Днѣпрового берега) бувъ покритый дрѣмучимъ лѣсомъ; зъ сього лѣса козаки будували великій одномаштові веслові човны, що вмѣщали въ собѣ зъ сотню людей и, на вдивовижу мореплавцѣвъ, безпечно переплывали на нихъ Чорне Море, являлись нежданно навѣтъ въ Малій Азіи, грабили, руйнували гóроды и безпечно вертали ся въ Сѣчь. Ті човны були вузкі, довгі, легкі на ходу, и назывались чайками, за певне по своій быстротѣ и по тому, що по знадвѣрнихъ краяхъ зъ обохъ бокѣвъ вони були обшиті смолеными тростниковыми оберемками, щó имъ надавало видъ птиць изъ зложенными крылами, и зупиняло човнови тонути, хотяй бы вбѣ и наповнився водою.

Свѣжій полудневый вѣтеръ быстро гнавъ по Чорному Морю кблька сотъ козацкихъ чайокъ. Навпередъ устѣхъ визначувалась чайка отамана, зъ невеликимъ хрестикомъ на маштѣ. Вѣтеръ дувъ рвнний, заокругляючи тяжкі парусы зъ веретъ, де-не-де залатаныхъ оксамитомъ и турецкими шаями. Козаки, пбднявши весла, спочивали, курили люльки; було парно, полуднѣшне сонце палило, вѣтеръ дыхавъ скваромъ, буцѣмъ изъ розжаренои печи; кошовый и себлька чоловѣка курѣннихъ, розстябнувши обшивки сорочокъ, чунали, прислухуючись

одностаїньому шумови и плескови морской филѣ; вѣйсковый писарь лежма перелистувавъ якусь церковну книгу; кермачь, старый козакъ, сидѣвъ на кермѣ, пбдогнувши ноги и, не спускаючи очей зъ пѣвистон струѣ, що бѣгла за кермою, спѣввавъ жалобну пѣсню:

Де ты ходишь, де ты бродишь,

Козацкая доле?

Придавила козаченька

Гѣркая неволя!...

О-охъ! охъ, о-хо!

Гѣркая неволя!...

Анѣ племени, нѣ роду, —

Тяжко жить на свѣтѣ,

Ну, хочь просто зъ мосту въ воду!

Доле моя, де ты?

Одбывалась моя доля

По той бѣкѣ Лиману:

„Терпи, козакъ, я ласкаю

Богатого пана!“

О-охъ! охъ, о-хо!

Богатого пана!

Якъ-разъ чайка здрѣгнула, похилилась, парусъ заплескавъ по водѣ, пбднйавъ ся, стряхнувьсь, наче живой, и оббрызкавъ всю чайку.

— О-го! — сказавъ кошовый, вскакуючи быстро на ноги, — до-долу парусъ! спускай машты!

Въ-минуту впавъ парусъ и машта тихо лягла вдовжъ отаманьской чайки; другіи зробили такъ само. Веслярѣ взялись за весла. На кермѣ старый козакъ сидѣвъ якъ перше, верухомо, и спѣввавъ:

Доле моя, де ты?

— Бачь, якъ розбѣгралась погода, — загукавъ ко-

шовий, — молодецка погода, потїшна погода! А ты, старый хреню, тянешь бабску пїсню, накликаєшь бїду на свою голову, чи що? Ну те, хлопцї, хоромъ, та веселїйшь! лучше й работа йде зъ пїснями.

Веслярї переглявувались мїжъ собою, прилягли на весла и заспївали въ ладъ :

Изъ понизя вїтеръ вїе,
Повїває;
Вїтеръ чайочки лелїе
И качає.

Гей, хлопцї, живо, живо!
Въ Сїчи вино, въ Сїчи пиво, —
Будемъ спочивать,
Будемъ спочивать.

Вразъ у весла! чайка чайку
Обганяйте!
Про Пїдкову, Наливайка
Заспївайте!

Гей, спївайте, хлопцї, пїснї,
Наче птахн пїднебеснї
На воли въ степу,
На воли въ степу!

Здавалось, що чайки пїйшли на веслахъ ще бистрїйшь: вони буцїмъ розумїли пїсню, неслись якъ птицї, смїло шмвгали по фїляхъ. А вїтеръ все сильнїйшавъ и сильнїйшавъ; дужче и дужче колыхались фїлї, грубше и грубше накачувались валы, стовкались, розбивались одинъ въ одного, обкидуючи мореплавцївъ бризками й пїною. Чорне Море, завше готове погуляти, розбгралось не на жаргъ. Воно кипїло, стогнало, клекогїло; надъ водою пїднявъ ся туманъ вїдъ дрїбнесенькихъ капель; на небї не було нї хмариночки, сонце

йшло по небу дивне, зловѣще, безъ промѣнѣвъ, буцѣмъ червона куля. Козацку флотилію розметало въ рбзні сторони. Чайки одна другу втратили зъ виду.

На отаманскої чайцѣ веслярѣ выбились изъ силъ, положили весла; вѣ качало, кидало по филяхъ мовѣ галушку; старшины й козаки збравлись кругъ кошового.

— Дивна погода, кошовый батьку! — говоривъ одинъ курѣнный, — видима кара божа! Була-бъ туча, буря, грѣмъ, дощъ, блискавка и инше, — воно-бъ нѣчого, а то дуетъ, Богъ-знае вѣдкѣля й за чимъ?... Видиме скаранье!

— Не придумаю, чимъ прогнѣвили Бога, — одвѣчавъ кошовый, — до церкви мы ходили, посты держимо, вертаємось зъ лицарского дѣла: богато стеребили бѣсурманскихъ головъ, щобъ християнамъ було жити на свѣтѣ ширше. Кримъ довго насъ не забуде!

— Такъ, а за чимъ же воно дуетъ такъ страшно, и чого ему хочеть ся?

— Я знаю, чого ему хочеть ся, — перебивъ кермачъ, — ему хочеть ся грѣшною головы; поки не кинемо въ море сю голову, вѣтеръ не втихне. Памятаю, давно, ще за Степана Баторія, бувъ на насъ такій допустъ; кинули въ воду грѣшника — якъ сто бабъ пошептало: разомъ утихло!

— Що-жь! одному не штука вмерти для славы и добра всему товариству, — закричали козаки, падаючи на колѣна, — слухай, кошовый батьку, нашу сповѣдь; чии грѣхи бѣльшій, того и кидай въ море!

— Погодѣть, — сказавъ вѣйсковый писарь, Олексій Поповичъ, — завяжѣть менѣ, брата, очи чорною китайкою, привѣсьте до шифъ камѣнь и киньте въ море. Я

грѣшникъ: нехай я одинъ погину за все славне козацке вѣско.

— Якъ? — заговорили кошовый и козани, — ты святе письмо читаешъ, народъ навчаешъ на добро; не вже-жь ты грѣшнѣйшій вѣдъ насъ?

— Я лучше себе знаю, братя-товаришѣ, тяжкѣ мой грѣхи. Я утѣкъ зъ дому, якъ злодѣй, не простивъ ся зъ батькѣвскою могилою, покінувъ безпомошну стареньку матѣрь... Чусте? Отсе не вѣтеръ вѣв, — се вона плаче на негѣдного сына!... Не море клекоче — гремлять вѣ проклоны на мою грѣшну голову. Не буря пѣдбѣймае тяжкѣи филѣ — се здыхи матери колыхають море!... Та чи-мало ще грѣхѣвъ на менѣ!... Берѣть, братя, камѣнь, и видайте мене зъ нимъ!...

Олексѣй Поповичъ надягнувъ бѣлу сорочку, ставъ на колѣна, и отворивши церковну книгу, зачавъ молити ся. А мѣжь-тымъ вѣтеръ ставъ затихати. Козаки зглянулись промѣжь себе и закричали:

— Читай, Олексѣю! читай! твои молитвы спасають насъ.

Незабаромъ вѣтеръ зовсѣмъ стихъ. Заходяче сонце ясно та весело глянуло на море, хвилѣ уляглись, чайки, якъ птицѣ, злетѣлись зѣ всѣхъ сторѣнъ на знакъ до чайки кошового, и на-нѣчь пристали вѣддыхати до невеличкогo острѣвця, недалеко вѣдъ Лиману. Злѣчили чайки, людей — и на-вдивовижу всѣхъ, не було нѣякои згубы. Тогдѣ зъ криками радости пѣдняли козаки на рукахъ Олексѣя, называючи его спасителемъ, а пѣсля вечерѣ, за чаркою горѣлки, заразъ зложили про нього пѣсню, котра й доси живе вѣ устахъ украинскихъ кобзарѣвъ и бандуристѣвъ:

*

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ
Ясенькій сокблѣ жалбно квилить-проввляе...

Ся дума навѣть напечатана мѣжь украинскими на-
родными пѣснями, выданыи 1834 го року Михайломъ
Максимовичемъ.

ХІ.

На другій день підъ вечъръ уся Свѣчъ стрѣчала кошового и козацку флотилю; при радѣстныхъ крикахъ розпаювали награвлене срѣбло и золото; быстро ходили по рукахъ михайлики за здоровлье кошового и вѣйскового писаря; по всѣхъ курѣняхъ чути було нову пѣсню:

На Чорному морѣ, на бѣлому каменѣ
Яненый сокѣлѣ жалѣбно квелиць-проквиляе...

И де не проходилъ Олексѣй, летѣли въ-гору шапки, и розлягались радѣстнѣ клики.

На вечерю позвавъ Олексѣя кошовый.

— На ловця и звѣрь бѣжитъ, — сказавъ вѣнъ входячому Олексѣви, — про вовка помовка, а вѣнъ и тутъ! Отъ лубенскій полковникъ, Иванъ, просить нашой помощи. Кримецѣ провѣдали, що половина его полку по гетьманскому приказу пѣйшла на ляцку границу, та хотять напасти на Лубны. Теперь полковникъ и просить насъ, якъ добрыхъ сусѣдѣвъ, помогти ему, коли що случить ся нехороше. Такъ напиши ему, що я радъ зъ товариствомъ помагати ему, нашому братови, одновѣрцеви, якъ Богъ повелѣвъ — лишь коли вѣнъ вѣддасть свою дочку за вѣйскового писаря вѣйска Запорозького, Олексѣя По-

повича. Напнши такъ скорѣйшь; я пѣдпишу, и вѣддай отсему посланцеви, — треба квапити ся.

Ажь теперь приглядѣвъ ся Олексѣй Поповичъ до полковничого гонця и радѣство закричавъ:

— Се ты, Герцику?

— Я, пане вѣйсковый писарю, — одвѣчавъ гонецъ, низько кланяючись.

— А ты его знаєшь, Олексѣю? — спытавъ кошовый.

— Знаю, батьку; се дотепный чоловѣкъ. Чи здоровъ полковникъ?

— Здоровъ, полковникъ здоровъ, и его дочка Марина, и всѣ здоровѣ...

— Чи думавъ ты мене тутъ побачити?

— Нѣякъ не думавъ; усѣ гадали, що вы втонули, ловлячи рыбу, и плакали по васъ, а вы тутъ... великимъ паномъ. Силенъ Господь въ Сіонѣ...

Вечеряли въ кошового дуже весело. Кожный мавъ на те свои причины. Пѣсля вечерѣ кошовый давъ письмо полковничому гонцеви, приказавши ему квапити ся.

Олексѣй закликавъ Герцика на минуту въ свѣй наметъ. На дорожѣ стрѣтивъ ихъ Микита Прихвостень: вѣнъ бувъ пѣдохоченый и вже шуткувавъ себе по носѣ, примовляючи:

— Та забирай ся, проклята гадино, зъ доброго носа! Отъ кара божа!... Та тутъ и сидѣти не выгѣдно. Козацкѣй носъ — вольный носъ; лети собѣ лучше онъ до того пана, старого шляхтича, забувъ его прѣзвище.. досадно, забувъ!... Та тебе не вчи, де маєшь стати, погана личино! й самъ знаєшь... Отъ въ нього носъ уже осѣдланный золотымъ сѣдломъ изъ скольцями; сидѣти буде хорошо, выгѣдно! Иди-жь!... А! и нашъ вѣйсковый писарь!... Говоривъ вражимъ дѣтямъ, що буде путѣе зъ

Олексія Поповича, буде, — и вийшовъ... И бѣе ворога, якъ мухъ, и на гусяхъ грае, и Богови молитъ ся за наше товариство!... И пѣсня есть, ѣй Богу, есть... Ось вона, ся пѣсня:

На бѣлому морю, на соколиному морю,

Чорный камѣнь квилить-проквилея!...

Тутъ щось не такъ, одно слово не такъ поставлене, а завтра вивчу и буде хорошо; сьгодня нѣколи!... Куды-жь ты йдешъ, пане писарю?

— Спати пора, брате Микито, и ты лягай спати!

— Куды тобѣ спати? тутъ така комедія! Послухай. Прихожу въ курѣнь, и сѣвъ вечеряти; биля мене новѣтний, просто смѣтье, дѣтвакъ, сидить и нѣчого не ѣсть; я ему михайлика — не пѣе, каже: не здоровить ся, дядьку!

— Якій я тобѣ въ дѣвола дядько? Зови мене: брате Микито. А тебе якъ звати?

— Я, каже, Олексій Поповичъ.

— А може ще й пирятинскій? — кажу я.

— Именно, пирятинскій!

— Отъ-тутъ я й покотивъ ся вѣдъ смѣху. Якій ты, кажу, Олексій пирятинскій... Богъ зъ тобою, вморивъ мене смѣхомъ! Є въ насъ Олексій Поповичъ пирятинскій, не тобѣ пара: хочъ и молодой, та дебела душа, и вѣдъ михайлика не вѣдказуеъ ся, и тее... А ты що за козакъ! молоде, зелене, ще не зложивъ ся; хочъ и доброго зросту, та прямой и тонкій, наче тростинка...

— Я отъ зъ недѣлю живу въ курени, — сказавъ вѣнъ, — вѣдъ усѣхъ чую, що в другій Олексій Поповичъ пирятинскій, то хотѣвъ бы подивити ся на него.

— Уздришь, — сказавъ я, — вѣнъ теперъ прѣхавъ разомъ зо мною. Я-бѣ тобѣ его заразъ показавъ, та вѣнъ у кошового.

— Покажи менѣ, коли выйде.

— Ладно, — сказавъ я, — и отъ-тутъ вже давно брожу та напѣваю нову пѣсню.

Дивно, якъ що отсе не снилось, — одвѣчавъ вѣйсковый писарь, — въ Пирятинѣ, скѣльки тямлю, не було другого Олексѣя Поповича.

— А явивъ ся, вѣй Богу, явивъ ся! отъ я тобѣ его покажу.

— Нехай завтра.

— Нѣ, не завтра, сьгодня покажу. Микита Прихвостень справедливый козакъ, не стане слѣвъ розказувати; выпити — випѣ при оказіи, а брехати не стане. Приведу, заразъ приведу Пирятинця, докажу правду...

Охъ! по соколиному камню, по чорному камню,
Бѣлес море квалить-прокваляе..

И Микита пѣйшовъ изъ Поповичѣвскому куреню, выпѣвуючи нову пѣсню. А Олексѣй Поповичъ вѣйшовъ у свѣй вѣйсковый наметъ, розпытавъ Герцика, надававъ ему пропасть орудокъ и въ Лубны и въ Пирятинъ, давъ на дорогу вѣлька дукатѣвъ, и подарувавъ дорогій турецкій кинджалъ, обсыпанный діаментами, мовлячи:

— Я самъ своими руками вбивъ пашу, и знявъ зъ нього сей кинджалъ; нехай вѣнъ буде закладомъ нашої приязни.

Герцикъ зъ слѣзоами обѣймивъ Олексѣя, обѣцявъ залагодити всѣ орудки, заразъ дати знати въ Сѣчь, и вѣйшовъ.

Ще тихо шевелилась, ще не ветигла було вспокѣйнѣти спущена пола рядного намету вѣйскового писаря, якъ зновъ пѣднялась — и боязко вѣйшовъ молодой стрункій козакъ; зъ-за нього выглядала голова Микиты.

— Отъ тобѣ и землякъ! — говоривъ Микита, —

толкуйте зъ нимъ про Пирятинъ, а менѣ вѣколи, мене
вличуть. Прощайте!.. Микита бреше, Микитѣ снить
ся! Микита такъ-собѣ, дурень Микита! А Микита все
свое...

Послѣднѣ слова ледви чутьно вже розходились за
наметомъ.

XII.

Скромно стоявъ коло дверей молодой козаекъ, опустивши очи, и судорожно обертаючи въ рукахъ красиву кабардинску шапочку. Олексѣй глянувъ на нього, протеръ очи и ледви шопотомъ сказавъ:

— Мѡй Боже! або я глузды втѣрявъ, або отсе Марина!...

Двѣ великѣ слѣзы покотились по щокахъ молодого козака; вбѣзъ быстро пѡднявъ повѣки, выпустивъ изъ руки шапочку, и вже лежавъ на груди Олексѣя, повторяючи тихо:

— Я, мѡй милый, я, мѡй ненаглядный Олексѣю!...

И довго вони вѣчого не говорили, дивлячись одинъ на одного, смѣялись, плакали и, зливаючись устами въ одинъ безконечный поцѣлуй, уносились далеко вѡдъ землѣ.

За всѣ печали, журбы и страданя, за всю тяготу нашон земной жизни, великѣй Творецъ нагородивъ чоловѣка, давши ему молодѡсть и — любовь...

— Якъ же ты попала сюды, моя горличко? — пытавъ Олексѣй, — якъ ты покинула вѡтця и перейшла вольнии степы?

— Памятаешъ ты сей страшный вечѣръ, коли батько заставъ насъ на островѣ?... Я сказала тобѣ: бѣжи швидче, бѣжи въ Сѣчь, я тобѣ приказую! И ты втѣкъ,

поцѣлувавши мене; а изъ-за дерева вышовъ батько, грбно подививъ ся на мене, пѣднравъ надо мною стисневу руку — и зупинивъ ся, наче неживый; пѣсля вдаривъ себе кулакомъ по лобу, и тихо, сумно сказавъ: „Не дивись на мене такъ страшно! ты подобаешь на мою покѣйницю... поѣдемо до дому!“ — вѣдвернувъ ся и пѣйшовъ. Я за нимъ иду и ногъ не чую. Пришли до берега, — тамъ стоить човенъ, въ човнѣ Гадюка и Герцикъ. Батько сказавъ имъ весело: „Я ходивъ ходити по островѣ и дочку найшовъ: вона тежъ ходила.“ Мы сѣли и приѣхали до дому.

— А ты не бачила тутъ Герцика? — зъ неспокоемъ спытавъ Олексій.

— Чому нѣ! вѣнъ зъ нами пострѣчавъ ся коло самого намету, та не пѣзнавъ мене, тѣльки сказавъ Микитѣ: проведи мене, добрый чоловѣче, до Полтавского куреня...

— А ты его вѣдъ-разу пѣзнала?

— А то-бъ! вѣчь мѣсячна якъ день... Чого-жь ты засумувавъ ся?...

— Нѣчого. Тобѣ треба скорѣйшь утѣкати зъ Сѣчи. Якъ довѣдають ся, що ты тутъ, буде бѣда, мы можемо заплатити житьемъ.

— Коли-бъ тѣлько въ купѣ, я готова вмерти.

— На що вмирати, коли мы будемъ жити въ-купѣ щасливо, супокѣйно? Нашъ кошовый писавъ сьегодня до твого батька: сватавъ тебе для мене, а кошового треба твому батькови. Якъ ты думаешь: чи поблагословить насъ батько?

— Богъ его знае, его не вѣдгадаешь! Разъ вѣнъ прийшовъ до мене въ ранцѣ, а я плакала. — Знаю, сказавъ вѣнъ, — чого ты, дурна, плачешь... Коли-бъ менѣ аловити того Олексѣя...

— Такъ що бѣ? — спытала я.

— Чого втѣшилась? що тобѣ? Вже-бѣ я знавѣ, що зъ нимъ зроби́ти!

Я ще гбршь заплакала и пбйшла въ садъ; дивлюсь — сонце такъ свѣтить тепло, а мои квіткы цвѣтуть и нахиляють ся одинъ до одного; по нихъ лазять и навкруги лѣтають мушки, жучкы, пчолы, всѣ вкуцѣ, всѣ ровмѣ, — а я одна на свѣтѣ, — подумала я, — якъ той сонѣшникъ, що стоить одиноко надъ дорбжекою; але й ему в дѣло, в радощѣ: вбнѣ любить сонце и куды пбйде воно ясне, сонѣшникъ повертає за нимъ свою промѣнно-цвѣтну головку. И менѣ стало встыдно... Бездушный цвѣтокъ обертаєть ся до сонця, наче въ нього сила; вбнѣ одбрвавъ ся-бѣ вѣдъ кореня и полетѣвъ бы до нього, — а я? Мое сонце, моя радѣсть далеко; знаю, де вбнѣ, а сиджу, наче звязана!... досиджусь, що просватають мене за нелюба... страшно! Пѣдъ-вечѣръ моя циганочка продала всѣ мои дорогѣ ковткы и дукатовѣ намиста, и въ ту-жь нѣчь я втекла зъ вѣтцѣвского дому, пристала въ дорожѣ до Запорожця Касяна, вѣдпочила въ нього день на замбвнику, а пѣсля вбнѣ, спасибѣ' ему, провѣвъ мене до самыи Сѣчи... Ну, годѣ, годѣ, перестань, ты мене зацѣлуєшь!...

— Охъ, моя ненаглядна Марино! И для мене ты покинула дѣмѣ, вѣтця, родину? для мене рѣшилась ѣхати верхомъ, по дикбй сторонѣ, надыгла козацке вбранье, обрѣзала свои довгѣ, темнѣ косы?

— На що вони були менѣ? хибавдавитись було ни-ми?... Я зъ радостью взяла ножицѣ и обрѣзала ихъ... Та якъ вони впали передо мною на стѣлѣ, темнѣ та довгѣ, — мовъ що вѣдбрвались вѣдъ моего сердца, не стану танти — я заплакала. Косы, мои, косы, — подумала я, — скѣльки лѣтъ я пышалась вами передъ подругами,

коли вы, якъ чорнй змыѣ, гарно обвивались округъ головы мои и червонй макъ инодѣ горѣвъ надъ вами, мовь полумя! Скѣльки разъ вы горячо розкидувались на подушцѣ мои дѣвочои постелѣ, коли чудный сонъ о нѣмъ филиувавъ мою кровь, и скѣльки разъ чорною хмарою закрывали мое лице вѣдъ ясного ранку, вѣдъ божого сонця, коли я, пробудившись, червонѣла, згадуючи сонъ свѣй!... Думала я въ грѣбѣ лягти зъ вами, темнй мои косы, зъ вами, подруги мои одинокои радости и печали... Та й отъ я пѣдняла на васъ руку, на саму-себе!... Падайте, слѣзы, зернатымъ дощемъ на мои косы; не приростуть вони, не пристане скошена трава до свого кореня, не цвѣсти збрванѣй квѣтцѣ... Такъ я думала, — не сердись мѣй милый... але се було не довго: я нагадала, для кого збула ся свои красы — и перестала плакати, навѣть сама сплела обрѣзанй косы, сховала на груди своѣй и принесла тобѣ въ дарунокъ. На, возьми ихъ, вони твои!...

Олексѣй притиснувъ ихъ до сердца, обнявъ и розцѣлувавъ Марину. Обоє плакали.

— Скажи менѣ, — спытавъ Олексѣй пѣсля довгого мовчавя, — чого ты назвала ся Олексѣмъ?

— Того, що менѣ сподобалось се имя... Охъ вы козаки, козаки! думаете, що въ жѣнокъ и ума немає; а пѣйди на хитрошѣ — то пятнадцать лѣтъ дѣвчина старого одурить. Бачишь я назвала себе Олексѣмъ пирятинскимъ поповичемъ, знарошно, щобъ тебе швидче вѣдшукати. Я знала, що ты повиненъ бути на Сѣчи; та я й не знала сего на певне, але мое сердце вѣщувало, що ты тутъ. Та якъ вѣдшукати тебе? Стану розпытувати, може догадають ся, та якъ же й допытуватись? а може ты ще не въ Сѣчи?... Я й подумала: назву ся сама Олексѣмъ; коли хто тебе не знае, то й нѣчого и не ска-

же, а другій може скаже: знаю и я одного Олексѣя Поповича пирятинского, бачивъ его отъ тамъ и тамъ, або що-небудь таке. Отсе менѣ й на руку...

— Бачь, яка хитра!

— Треба хитрувати, коли немає сили... Ледви я сказала въ вурени своє имя, такъ усѣ й закричали: „Отъ штука! е въ насъ уже одинъ Олексѣй Поповичъ; та ще й пирятинскій; отъ кумедія! та его теперъ нема, поѣхавъ на Кримцѣвъ; та що за молодець! та вѣнъ у насъ вѣйсковымъ писаремъ!“ И я все довѣдалась, и не пытаючи про тебе, мѣй соколе ясный... Не сумуй же такъ! Хiba ты розлюбивъ мене?...

— Богъ мене скарае, коли розлюблю тебе! Вѣдъ того я й задумавъ, що люблю тебе, що менѣ жаль тебе. Мои товаришѣ не лихѣ, але суворѣ й невмолимѣ, коли хто нарушае ихъ законъ. Бѣда, коли тебе пѣзнають! Въ мене завмирае сердце, коли подумаю... Я боюсь, щобъ той Герцикъ...

— Що за нужда Герцикови мѣшати ся въ вашѣ вѣйсковѣ дѣла? Атаже-жъ вѣнъ не Запорожець, а твоѣй приятель, та вѣнъ и не пѣзнавъ мене!...

— Сему то я й не вѣрю: у нього очи, якъ у ката; скажи хiba, що ему далеко лучше не зраджати насъ...

— А вже-жъ!... Покинь свои чорнѣ думки, подивись веселѣйшѣ на мене, поцѣлуй мене!

— Радъ бы я покинути, та самѣ въ голову лѣзуть. Зновъ думаю: адже-жъ Герцикъ знавъ, що ты втекла?

— Вѣнъ оставъ ся въ Лубнахъ, въ нашому домѣ, такъ певне знавъ.

— Чого-жъ вѣнъ менѣ не сказавъ? Якъ подумаю, то тутъ щось недобре...

— Нѣчого!... Отъ ты менѣ дай доброго коня, я поѣду просто на зимѣвникъ Касяна и тамъ пѣдожду тебе;

батько певне пристане на нашу сватьбу; не пристане — Богъ зъ нимъ, займемо кусокъ степу, поставимо землянку, та й заживемо.

Тутъ пбйшли толки, пляны про будуще, запевненя о любви, вклятвы, — словомъ, пбйшли речи довгї, та дуже нетолковї для всякого третього на свѣтѣ, кромѣ самихъ двохъ кохаючихъ ся. Наконецъ Олексїй якъ-разъ буцѣмъ здрогнувъ и квапно сказавъ:

— Пора намъ вѣхати, нѣчь коротка; чуешь, якъ похолоднѣйшало въ наметѣ, заразъ буде свѣтати. Менѣ не можна вѣдѣхати; я тобѣ дамъ за провѣдника Микиту: вбнѣ чоловікъ добрый, любить мене и не зрадить; боюся тбльки, що вбнѣ пьяный... Ну, ходѣмо! Боже мбй, чуешь, хтось розмовляє за наметомъ?

Марина мовчки кивнула головою.

— Такъ, розмовляють; не ббй ся, се спбзнений гуляки, я заразъ прогоню ихъ...

Олексїй быстро розхиливъ полы намета и станувъ: на дворѣ вже зовсѣмъ розвиднѣлось; передъ наметомъ стоить купа козакбвъ.

— Чого вамъ треба? — спытавъ Олексїй.

— Власть твоя, пане писарю, — одвѣчали козаки, — а такъ робити не годить ся. Не довго простонть наша Сѣчь, коли старшина сама зачне знущати ся нашими законами, коли...

— Идѣть, братця, спати!... вы зъ учорашнього похмѣля...

— Дай Господи, щобъ отсе було зъ похмѣля! Отъ я сорокъ лѣтъ живу на Сѣчи, а нѣколи зъ похмѣля не вералось таке, якъ на явѣ дѣветь ся, — говоривъ сивый козакъ. — Якъ можна ховати въ Сѣчи жѣнеу? Вѣдѣ жѣнки и въ раю чоловікови житя не було, а пусти вѣ въ Сѣчь...

— Жаль, що зъ мого куреня вийшовъ такіи грѣшникъ! — сказавъ курѣнный отаманъ, — споконвѣку не бувало на Поповичѣвскому курени такого пятна.

— Бачь, яке беззаконіе! — заговорили многіи голосы голоснѣйшь и голоснѣйшь, — отъ воно, нечиста покуса! отъ сидить вона! Возьмѣмъ вѣ, хлопцѣ, та й просто до кошового!

— Вы брешете! — сказавъ Олексѣй, — рушайте по куреняхъ а то вамъ лихо буде!

— Нѣ, нѣ! — кричали козаки, — лицарѣ не брешуть; може брешуть письменніи, въ школѣ вивчились. Ще передъ досвѣткомъ намъ сказали, що въ писаря въ наметѣ жѣнка; мы й збѣшли ся сюды и чули вашіи розмовы, ваше цѣлуванье, все чули, и попа призвали...

— Такъ, коли такъ, то й естъ у мене въ наметѣ жѣнка: вона моя суджена. Не хотѣвъ я оскорбляти товариства и нарушати законѣвъ Сѣчи; за годину вже-бѣ вѣ тутъ и не було, а теперъ ваша рука не докинеть ся вѣ чистои, непорочнои, хиба трупъ вѣ и мѣй вкупѣ вы дбстанете...

Олексѣй обнаживъ шаблю.

— Стѣй, сыну мѣй! — закричавъ голосъ священника, выступающого зъ товпы, — въ беззаконіяхъ зачатъ еси и во грѣхахъ рожденъ ты, яко человекѣ: не причинай нового тягару на совѣсть! Геть оружіе! Смирись, грѣшнику, передъ хрестомъ и Розпятымъ на нѣмъ!

Священникъ пбднйавъ хрестъ; козаки зняли шапки. Олексѣй кинувъ шаблю и ставъ на колѣна.

— Такъ, мѣй сыну, покорись Богови и законамъ! Бери свою суджену и пбйдемо на судъ кошового и всего товариства. Не руште его, братя! вѣнъ самъ пбйде.

— Ходѣмо! — твердо сказала Марина, выходячи

зъ намета, — ходѣмо, мѣй милый. Наша любовь чиста. Богъ видить тѣ и спасе насъ.

Та й, окруженій козаками, Олексѣй и Марина пѣйшли за священникомъ въ наметъ кошового.

Строго принявъ кошовый вѣсть о провинѣ войскового писаря, заразъ збравъ раду, и за кѣлька годинъ пѣзнѣйше Олексѣй и Марина були осуждені на смертну кару. Зъ уваги на заслуги писаря зробили ему ласку: позволили вмерти вкупѣ зъ Мариною. Въ Сѣчи не найшлоь козака, котрый бы готовъ бувъ стратити жѣнку.

— Чи нема де Татарина? — спытавъ кошовый.

— Звѣсно, мы не беремо въ неволю сен ледачи, — одвѣчали ему, — а сотникъ Буланий, що теперъ живе зимбвникомъ, весною пѣймавъ на охотѣ вѣдсталого Татарина и заставивъ его молоти на жорнахъ кукурудзу; такъ хѣба привести сього Татарина, коли вѣнъ ще на смерть не замоловъ ся.

Пѣслали за Татаринимъ, кару вѣдрочили до завтра, а переступникѣвъ посадили пѣдъ стражу въ деревяну хату зъ зелѣзными решотками на вѣкнахъ.

XIII.

У Запорожцѣвъ бувъ обычай, доставляти переступникамъ передъ страченіємъ всѣ, якій можна, догоды. Смачні стравы и дорогі напитки принесли на обѣдъ Олексѣви и Маринѣ, але вони не рушали ихъ, часами глянули одинъ на одного, и зъ якоюсь скаженою радостью усмѣхаючись стискали ся въ объятяхъ. Та отъ уже й сонце хилить ся на захѣдъ; у воздухъ стало холоднѣйше; товпы козакѣвъ, шумно розмовляючи, ходили шѣжъ куренями; одалеки награвала бандура гулящу пѣсню, дававъ чути ся тупѣтъ розгульного тропака, неслись неясні слова пѣснѣ:

Одъ Полтавы до Прилуки

Заломала закаблуки.

Ой лихо! закаблуки!

Дамъ лиха закаблукамъ! —

и мѣцнѣйшій тропакъ заглушавъ кбичучій слова. Зъ другой стороны давали ся чути урочисті протажні акорды, и чистый мужній голосъ спѣвавъ:

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ

Ясенькій соколъ жалѣбно квилить-проквиліае...

Народъ навруги слухавъ пѣсню о хоробрѣмъ вѣйсковѣмъ писарѣ, — а самъ писарь, засуджений на смерть, задумчиво стоявъ коло решетки и, слушаючи похвальну пѣсню, сумно глядѣвъ на сонце, щѣ йшло на

западъ. Швидка ластівка високо лїтала въ воздухъ, весело щebetала и, опускаючись до-землї, вилась около тюрми; недалеко передъ вѣжною вытягалось одиноке тонке стебельце явось травы; воно прозорило ся, блищало вѣдъ укосныхъ промѣнївъ сонця, и колыхане вѣтринимъ вѣтрикомъ зъ-вѣльна похилилось изъ тюрми, будѣмъ прощаючись изъ заменеными. На очахъ Олексїя показали ся слезы.

— О, не дивись такъ сумно, мій милый! — говорила Марина, ломаючи свои бѣлы руки, — твої смутокъ розрывает мое сердце! Я нерозумна довела тебе до смерти... знаю, що ты думаешь.

— Годѣ, Марино! перестань горювати! Не знаешь ты моихъ тяжелыхъ думокъ.

— Знаю, знаю! Прощай, ты думаешь: яснее сонце, завтра не я вже стану давитись на тебе! Завтра въ отсей часъ весела ластівочка стане щebetати й лїтати, якъ и сегодня, и супокійно усне вечеромъ у своімъ гнїздочку, та й отся похила травка завтра буде ще колыхати ся на божому свѣтѣ, и якій-небудь зальотный жуцокъ навѣститъ вѣдиноку, — а мене вже не буде! Не стане молодого вдальця; буде менше на свѣтѣ одного доброго козана, и дармо вороный кбнь стане дожидати своего пана, — панъ бѣльше не приїде! Иншій панъ сяде на коня. Закрывают ся, думаешь ты, мои ясны очи, збрве хижій воронъ чубъ зъ мови буйной головы, и збѣе зъ нього гнїздо для своихъ дѣтокъ!..

Риданя перервали слова Марины.

— Богъ зъ тобою, моя ластівочко! Що за чорні думки приїшлись тобѣ? Видить Богъ, я не думавъ сього...

— Знаю, ты думавъ, до чого довела любовь наша?.. Що зъ нею вышло, кромѣ смутку и нещастя?... Олек-

сѣю, мѣй ненаглядный соколе! Хиза я хотѣла сего? Я несла до тебе мою чисту любовь, мое непорочне сердце, а принесла смерть!... Завтра мы умремъ, такъ возьми сегодня мою чисту любовь... Послухай, — шепотомъ продовжала Марина, боязко обзираючись, — заразы буде нѣчь, прожнемъ вѣ, якъ нѣколи не жили, а завтра насмѣемо ся зъ людей; вони хотять тратити коханкѣвъ, имъ завидна чиста любовь наша, — нехай тратять дружину... Будемо знати, за що умремъ!

И Марина сговала палающе лице свое на груди Олексыя.

— Ну, чого-жь ты ще сумуешь, мѣй милый? — сказала Марина, зъ легкимъ докоромъ дивлячись въ очи Олексыя.

— Не про себе сумую я: я нагадавъ Пирятинъ, мою стареньку матѣрь; може бути вона въ отсею саму пору довѣдала ся вѣдъ Герцика о моѣмъ почотѣ, помолодшала, думаячи незабаромъ побачити мене... И, може бути, вона дивить ся, тамъ далеко, въ Пирятинѣ, на отсе саме сонце и просить Бога, щобъ сховалось воно скорѣйшь за гору, выводило-бъ скорѣйшь другій день, та щобъ и той минавъ чимъ-скорше и прийшовъ бы радѣстный часъ нашего побаченя. И теперъ, коли я, дивлячись на сонце, прощаю ся зъ нимъ, може бути, вона въ замковѣй церкви передъ образомъ Бого матери стоять на колѣнахъ, радѣстно плаче и дякуе вѣ. Чи твое сердце чув, добра ненечко, що ты не побачишь бѣльше сына? — що вѣнъ, угѣкаючи, якъ злодѣй, зъ Пирятина, не прощававшись зъ тобою, на-вѣки покинувъ тебе, оставляючи беспомочною на старости, и завтра умре ганебно?... Отъ що я думавъ, моя мила... А смерти я не боюсь, за гробомъ жизнь вѣчная!... Тамъ не плачуть, не вдыхаютъ...

— Тамъ мы не розлучимо ся зъ тобою! — весело

сказала Марина, — мы станемо жити вкупѣ вѣчно, вѣчно! чи не правда? Нашѣ душѣ лѣтати-муть на яснѣй хмарочцѣ, сядуть на море и поплывуть зѣ филѣ на филю далеко-далеко, и нѣхто имѣ не скаже: куды вы? за чимъ вы? Мы будемо вѣльнѣйшь птахѣвъ небесныхъ, весело злетимо на могилу, де спочивати-муть нашѣ кости; я розростусь на твоѣй могилѣ корчемъ калины, пушу корейнѣ глибоко и обвѣю ними тебе, наче руками; розкину вѣтн широко, щобѣ твоѣ прахъ не топтали люде, не пекло сонце; темною нѣчью нагадаю нашу тутешню жизнь, наше горе — и тихо заплачу; а ледви збѣйде сонце, втру слѣзы, нехай нѣхто ихъ не бачить, весело зашевелю, засмѣюсь дробными листочками и запашными квѣтками; молодой козакъ збрве вѣточку моихъ квѣтѣвъ, подарує ихъ своѣй коханцѣ; коханка вплете мою квѣту собѣ межн косы — и дужче полюбить козака; я вдамъ навѣяти, нашептати їй чары коханя, — я любила на свѣтѣ... любила тебе, мѣй чорнобривый козаче, тебе, моя радосте...

— О-го! Якѣ веселенькѣ! — сказавъ входячи Микита.

— А чого-жь намѣ сумувати? — спытала Марина.

— Хиба васѣ простили?

— Нѣ, але мы тутъ вкупѣ, ѣ умремо вкупѣ и будемо завсѣгды вкупѣ...

Микита похнたвъ головою.

— Яєз намѣ не радуватись, брате Микито! — сказавъ Олексѣй, — попали вѣ бѣду, а тутъ яєз усѣ насѣ люблять, всѣ навѣщають, приходять потѣшати...

— Гмъ! Отъ воно що! хитро сказано! чистый московскѣй выкрутъ. На що людамѣ перешкаджати? Вамѣ, я думаю, веселѣйшь безѣ третьего... А те таки досадно, що Олексѣй погано думає о Микитѣ, а Микита ѣ теперѣ

пообѣдавъ сторожнымъ сорокъ михайликовъ вина та меду, іскроблєки въ горло влѣзе, щобъ пустили побачити васъ, пару дурныхъ Олексѣевъ... Господи прость, що бабу называю мужескимъ именовемъ!... На Микиту сердять ся, а Микита цѣлый день повѣвъ старыхъ, говоривъ зъ попомъ та зъ письменными людьми, якимъ бы побытомъ и способомъ спасти пава писаря. Богъ вамъ судья, братику!...

— Ну, що-жь вони говорили? — спытала Марина.

— Овъ! быстра! цѣкава! довела до бѣды доброго козака, та й не каеть ся! Що говорили? Нѣчого не говорили. Отъ уже й плакати збираеть ся!

— Оставъ ѣъ, Микенто; грѣхъ обижати жѣнєу. Що? видео, нема надѣвъ?

— Та я тѣльки такъ, я знаю ихъ натуру; зъ тобою ниша рѣчь пбйде. Говорити — то вони говорили багато, а толеу мало; все одно, що зъ сокиры кашу варити: хочъ пѣвъ дня кипить и шумить и пѣнитъ ся; здбйми зъ огня кѣтлякъ, хлебни ложкою — чиста вода, а сокира секирюю й осталась... Повѣвъ я до обѣда старыхъ характерникѣвъ, нѣчого казати, старосвѣтськѣи люде, стародавнѣи головы, дебелѣи душѣи а до надъ-обѣдъ пбддались — покотомъ лягли; я тодѣ за радою до одного, до другого: мовчать, хочъ-бы тобѣ слово, нѣ пары зъ рота, лежать якъ осетры. Самъ виненъ, — подумавъ я, — передавъ матерялу. Пбсла обѣда збравъ зъ десятокъ письменныхъ душѣи, поставивъ передъ ними цѣле вѣдро горѣлки и кажу: вы, братцѣи, народъ розумный, не намъ дуракамъ пара, вы часто въ письмо дивитесь и знаете, що тамъ до чого поставлено и що за чимъ руку тягне, — дайте раду и помѣчь въ такѣмъ дѣлѣ: якъ воно буде?...

— А буде такъ, якъ Богъ дасть, — одвѣчали вони.

— Розумно сказано! заразъ видно птицю по полетѣ, — додавъ я.

— О! мы, брате, живемо на сьому; вѣдъ насъ все-го дбзнаешъ ся, отъ тѣльки вхопимо по михайлику...

Выпили по два, по три михайлики, а все мовчать; дивлю ся: пьють вже по десятому. Я нагадавъ сердешныхъ характерникобъ, що й доси хроплять пѣдъ валомъ, та й кажу: А що жъ, панове, яка буде ваша рада.

— Отъ що я тобѣ скажу, Микито, — зачавъ одинъ, — а що я скажу, тому такъ и бути; вся Свѣчъ знае, що я найрозумнѣйшій чоловікъ.

— Не знаю, братику, де вѣнъ такого розуму набравъ ся? хйба въ шинку у Варки, — перебивъ другій, — я не скажу о собѣ, а Болиголову его за поясъ заткне.

— Иди ты зъ своєю Болиголовою геть, куды и курячій голосъ не заходить; отъ я розкажу, — сказавъ третій.

— А щобъ ты кашлявъ черепками, скломъ та панскими будынками! — закричавъ другій.

Та якъ пѣдняли мѣжь собою письменнї душѣ колотнечу, крики, лайку, мовъ твои торговки на базарѣ въ Гетьманщинѣ, тѣльки й чути: я! я! я! Не встигъ оглянути ся та розслухатись, а вони вже одинъ одного за чубы; пересварились, мовъ когуты весною, и пѣшли до куреня позыватись! пропала тѣльки моя горѣлка!.. А тутъ уже вечерѣе; я пѣшовъ до панъ-отця. Панъ-отець мене выслушавъ и каже:

— Дѣло, брате, важне; не выскочити Олекѣєви вѣдъ смерти.

— Нѣбы то, батьку, нѣякъ не можна спасти? — спытавъ я.

— Не можна, — сказавъ панъ-отець, — такий законъ на Сѣчи. Правда, коли найдеть ся жѣнка, котра захотѣла-бъ зъ-пѣдъ топора або петлѣ просто вести провинника въ церкву и повѣнчати ся зъ нимъ, то его простятъ; але хто схоче зганьбити себе? та й де вѣзьметь ся на Сѣчи жѣнка? Люде въ-старину знарошне зробили такий законъ: знали, що жѣвцѣ нѣ зъ-вѣдки взяти ся.

Отъ и все, брате Олексѣю!.. Кепско!

— Кепско, Микито! Видно така воля божа! А все-таки тобѣ спасибѣ, Богъ тобѣ заплатить за твоє старанье!

— Такъ, я вийду за Олексѣя! — ажъ закричала Марина, — я скажу передъ народомъ, що...

— О-ва! зновъ своє! Що ты скажешъ? ну що? Сама заварила кашу, та хоче й выхлептати... Мовчала бѣ лучше та Богови молилась.. Прощавай, Олексѣю!

— Куды ты?

— Такъ, скучно, брате, хочъ у воду кинутись, скучно! цѣлый день повѣзъ дурнѣвъ, а самъ нѣ каплѣ въ ротъ не бравъ; гульну зъ досады...

— Не йди, Микито, потолкуй зъ нами.

— Зъ вами теперъ толкувати, щѣ воду товкти: тѣльки змучишь ся; и вамъ веселѣйше въ двоихъ, наговоритесь, поки в часъ.

— Куды жъ ты?

— Поѣду зъ горя до Варки въ шинокъ!..

— Що-жъ тобѣ за горе?

— Грѣхъ пытати, брате Олексѣю! Хиба менѣ не жалъ тебе? Чортъ васъ знае, за що я полюбивъ васъ? самъ не розберу! Ще тебе, куды не йшло-бъ, ты чоловікъ зъ характеромъ, а то и вѣ полюбивъ... Хто-небудь пѣдслухав та смѣяти ся стане, а вѣ-Богу полюбивъ! Якъ бы вона козакъ, я плюнувъ бы на неѣ, вона

смѣтье-козакъ, невѣстухъ, а на бабу — молодець-баба,
характерна баба! отъ що!.. Якъ нагадаю про васъ, про
обонхъ, моторошно стане, мовъ три doby не ївъ...
Прощайте! Тяжко на душѣ; успокоюсь хіба, якъ...
поховаю васъ...

Микита махнувъ рукою и вийшовъ.

VII.

Тільки Богъ святий знає,
Що Хмельницькій думав-гадав...

Українська дума.

Збйшовъ ранокъ, та тихій, та ясний, та веселый. На сходѣ показале ся сонце, а на встрѣчу ему пѣднялись жайворонки зъ широкого степу, узвились високо пѣдъ чистее небо, заспѣвали звучну привѣтну пѣсню; въ садахъ оббавала ся зазуля, засвистала иволга; бѣлый бузько, дрѣмавшій надъ гнѣздомъ на крыши хаты, закинувъ на спину голову и, голосно калатаючи носомъ, пеняво пѣднѣсь вѣ и спустивъ до самого гнѣзда, буцѣмъ витаючи тымъ надходячій день, потѣмъ розпустивъ свои широкі бѣлі крыла, пѣднявъ ихъ вѣ-гору, наче руки, и плавно вѣддѣливъ ся вѣдъ даху вольными кругами, пѣдбймаючись все высче и высче, залюбки позираючи на землю, на дѣтокъ своихъ, щѣ протягали до него изъ гнѣзда швѣ. Бувъ веселый божій миръ, а въ Сѣчи не радѣстно стрѣчали ясний ранокъ; смутно, понуро сходявъ ся нарѣдъ на площадь; на площади прохожувавъ ся рябий вузкоокій Татаринъ, въ червоной сорочцѣ зъ короткими рукавами, въ червоной шапцѣ; лице Татарина було блѣде, змучене, але жиласті руки легко обертали и грали топоромъ. Часомъ Татаринъ хухавъ на ясне, остре его вѣстрѣе и пильно дививъ ся, якъ збѣ-

газь зъ нього. легкій туманець, навфяный дыханьемъ, або осторожно смотривъ пальцемъ вѣстрьє, при чѣмъ лхій, хвѣловый, невловимый усмѣхъ быстро мелькавъ на вузнихъ тѣсно затисненыхъ губахъ музулманина, Козаки мекхуючи вѣдвертались вѣдъ Татарина, навѣтъ родягали ѣ на землю видали жупаны, до котрыхъ вѣбъ случайно доторкнувъ ся.

Передъ тюрмою вила ся й щебетала вчорашня ластѣвочка, якъ и вчора, хитала ся й нинѣ тихо одинока травка на крыши; въ тюрмѣ Олексій и Марина стояли на колѣнахъ передъ иконою, и мовчки слухали науки священника. Ажъ ось почувъ ся на площади глухій грѣмъ бубна.

— Пора, дѣти! — коротко сказавъ священникъ, — чи вы готові?

Вязнѣ глянули одно на одного, потѣмъ на образъ, перекрестились, крѣпко обѣмились, и тихо вышли изъ тюрьмы за священникомъ; чотири оружені козаки йшли за ними. Кругомъ безчувствено глядѣли суворі лица Запорожцѣвъ; инодѣ жалкуючи покивавъ у товпѣ чорный чубъ, инодѣ скотилась по сивыхъ вусахъ старика блискуча слѣза; але дѣдъ заразъ же пилувавъ сказати:

— Які овады! хвативъ за ухо, мовъ собака, ажъ слѣзы покотились!

Передъ церквою Покровы, Олексій и Марина впади долѣ-ницъ, молячись зѣ слезами, потому встали, обтерли слѣзы и рѣзко, смѣло пѣдбйшли до помостника, на котрѣмъ стоявъ страшный Татаринъ, зъ топоромъ въ рукахъ, у червоній сорочцѣ.

— Християнскій душѣ! — замѣчали въ товпѣ.

— Характерній душѣ! — говорили другі.

Площадь була биткомъ набита народомъ: нѣкуды було яблукови упасти, якъ казавъ Микита. Противъ по-

мостики, де бувъ катъ Татаринъ, стоявъ на узвышью кошовый, окруженный старшинами; въ товпѣ народу, коло самого помостника, бувъ Микита. Дивлячись на Микиту, можна було подумати, що вѣнъ за-для вѣдваци въ такѣмъ смутнѣмъ случаю зъ самого ранку бувъ пьяный. Вѣнъ стоявъ якось дивно, переступаючи зъ ноги на ногу, саме якъ школяръ, заставленный чоловіколюбнымъ педагогомъ клячати на горосѣ; его очи страшно блискали и клѣпали, вѣнъ часами, нахилиючись до своего товариша, закутаного въ кобенякъ, по-таємно шептавъ, голосно кашлявъ и саморадый запускавъ руки въ бездоннѣ кешенѣ своихъ широкихъ шараварбѣвъ.

Осужденій, пѣдѣйшовши до помостника, низько поклонили ся кошовому и всему народови. Передъ ними була маленька площадка. Въ отсю пору Микита значно подививсь на своего товариша, закутаного въ кобенякъ, мигнувъ ему вусомъ и наконецъ товкнувъ лѣктемъ пѣдъ бѣкъ; товаришь стоявъ якъ статуя.

— Отъ, братцѣ, — зачавъ-було Микита, та й замовкъ. Его мовчаливый товаришь рѣвнымъ крокомъ вьступивъ на площаду, поклонивсь народови, знявъ шапку и сиустивъ зъ плечей кобенякъ. Народъ зъ жахомъ розступивъ ся на боки: на площади стояла жѣнка.

— Урожай на бабы въ отсе лѣто! — замѣтивъ хтось въ товпѣ.

Блѣда, дрѣжаща стояла ся жѣнка, розпустивши по плечахъ довгѣ горѣховѣ косы, тихо новела очима понадъ площадью и зупнилась на Олексѣю. Гнетъ щокѣ вѣ спаленѣли, очи заблыщали, руки вытягнулись и твердымъ голосомъ сказала вона:

— Волею або неволею я вѣзьму вѣдъ смерти Олексѣя Поповича; нехай на мене спадутъ грѣхи его, я вѣд-

повѣмъ за нихъ Богови. Олексѣю! обѣйми мене, жѣнку твою!

— Ото Тетяна! — сказавъ у товпѣ молодой козакъ. И все утихло.

Въ якбйсь урочистбй красотѣ стояла передъ Олексѣемъ Тетяна, пбзнавши въ душѣ всю цѣну свои заслуги передъ коханымъ чоловікомъ; вѣ очи блестя, щоки горѣли, повна кругла грудь высоко пбдбймалась.

Олексѣй мовчавъ; товпа притаила вбддыхъ.

— Чи хочешъ ты, замѣсть топора, повѣнчатись зб мною? — спытала Тетяна, але вже голосъ вѣ дрожавъ, спершня блѣдбсть быстро згоняла зъ лица румянецъ.

Олексѣй подививсь на Тетяну, подавъ Маринѣ руку — и твердо вступивъ на помостикъ. Микита плюнувъ и махнувъ обоима руками; Тетяна хитаючись упала на землю.

— Молодець! вбдказавъ ся! — роздало ся въ товпѣ, — характерно, чортъ бери! и погана Тетяна хотѣла его ввати за-мужъ! хотѣла звести добру душу! геть вѣ, погану бабу! гонѣть вѣ палицами, коли не хоче прогуляти ся мѣжъ небомъ и землею..

И зъ насмѣшками и стусанами юрба передавала зъ рукъ на руки Тетяну. На площади вчинивъ ся галасъ и говорѣ. Вже не видко стало Тетяны, а товпа все ще хвильовала и тбльки заговкла, коли кошовый махнувъ булавою.

— Тихо! — роздало ся въ товпѣ, — кошовый просить слова.

— Вѣйсковый писаръ Олексѣй Поповичъ нарушивъ законы нашего товариства, — сказавъ кошовый, — се вамъ вѣдомо.

— Вѣдомо, вѣдомо!

— Старшины вѣйсковѣ и рада засудили его, Олек-

свѣя, зъ его скусителемъ, Мариною, позбавити життя, хочъ Олексѣй и вѣрно служивъ вѣйску, и нѣ въ якій омазіѣ не вѣдававъ ся, — але законъ велить...

Народъ мовчавъ.

— Що жъ вы, панове-товариство, пристаєте?

— Нѣчого дѣяти, коли законъ велить, — пошуро одвѣчали козаки.

— Хорошо, хлопцѣ! звѣстити лицарѣ зъ васъ! Законъ першъ усього, а тамъ уже решта... Зачимъ же мы доси незаконно постунали зъ нашимъ вѣйсковимъ писаремъ? Навѣть самъ я, каюсъ за грѣхъ мѣй, и я поступивъ незаконно.

— Не знаємо батьку.

— А я таки знаю. Чи не слѣдує кождому чоловікови нашого товариства благородне лицарске прѣзвище?

— Слѣдує, слѣдує! якъ же безъ сього?...

— Саміѣ говорите; а яке достойне лицарске прѣзвище дали вы своему побратиму Олексѣєви Поповичу?

— Яке?... яке?... звѣсно яке... Поповичъ.

— А тже-жъ зъ отсимъ прѣзвищемъ приѣхавъ вѣнъ изъ Гетвманщины; та отсе й не прѣзвище: або въ насъ мало в поповичѣвъ, а всѣ вони титулюють ся по-лицарски, отъ передъ нами Лапоть, отъ Чубатый...

— Отъ и я, Максимъ поповичъ зъ Чигирина, — оббзавъ ся одинъ козакъ, — а зовуть мене Недоѣдкомъ, и я за те спасѣю'.

— Тшь!...

— Не шикайте, братцѣ! — продовжавъ кошовый, — не перебивайте хорошой речи вольного козака; козакови вольно говорити розумній речи. Таевъ отъ вамъ и Недоѣдокъ, отъ Брехунъ, отъ Бродяга, а всѣ они поповичъ! Та якъ любо имъ носити добрый имена, а поди-

вѣтъ ся, якъ весело глядять на нѣхъ сонце, вѣдь того, що вони законно живуть на свѣтъ.

— Правда, правда!

— Самі знаєте, братцѣ, що правда; вы народъ розумный — а промахнулись, не дали ймени хороброму козакови; за те мабуть Богъ карає его и насъ вкупѣ, вѣднимаючи въ Свѣчи характерного чоловѣка.

— А може й такъ? — сказавъ хтось въ товпѣ.

— Именно такъ, дѣло ясне! — ажъ крикнувъ Микита а за нимъ кѣлька голосѣвъ.

— За що-жь мы зобидили християнську душу? — продовжавъ кошовый, — не дали запорозького имени лицарю-товаришу? безъ имени вѣвця — баранъ, говорятъ мудры.

— Баранъ, батьку, баранъ!...

— Якъ же явить ся на той свѣтъ добрый козакъ безъ законного прѣзвища? Грѣхъ намъ усѣмъ, великій грѣхъ! Готовились до нападу на Кримъ та й забули законъ сповнити.

— Виноваті, батьку! що-жь намъ дѣяти?

— Даймо ему хочъ теперъ добре имя, здѣймемо грѣхъ зъ душѣ.

— Добре, батьку! добре сказано!... Яке жъ ему имя дати?...

— Отъ послушайте, братцѣ, мои рады. Вамъ звѣсно, що Олексій Поповичъ самъ хотѣвъ умерти за наше вѣйско, просивъ, щобъ его кинули въ море, абы спасти нашѣ чайки, а зъ чайками, звѣсно, и нашѣ головы, — сповѣдавъ передъ Богомъ, моремъ и нами, старшинами-товаришами, свои грѣхи, и вмилостививъ Бога своими молитвами, и тымъ спасъ усѣ нашѣ чайки. Многимъ зъ насъ не стояти-бъ нимѣ ка площади й не дума-

ти-бъ о Свчи и о михайликахъ, коли-бъ не заступивъ было Олексѣй...

— По вѣкъ не забудемо сього! — голосно закричали козаки.

— И хорошо дѣете. Такъ чи не назвать бы Олексѣя Поповича, въ память выбавленя чайокъ, Чайковскимъ? Якъ вы думаете?...

— Ты намъ, батьку, голова, ты думаешь и мы дуемамо: нехай буде Чайковскій!...

Голосне „ура!“ одбавалось на площади, шапки полетѣли въ гору...

— И такъ, — продолжавъ кошовый, пѣднимаючи булаву, вѣдъ чого народнї кряки утихли, — вѣдъ нинѣ бѣльшь нѣхто не смѣе пѣдъ карою смерти инакше называти булого Олексѣя Поповича, якъ Олексѣемъ Чайковскимъ. Чуете, хоробрї лицарѣ?

— Чуетмо, батьку! нѣхто не смѣе!...

— Теперь на прощаню чи не заспѣвати-бъ намъ, братцѣ, Олексѣви Чайковскому пѣсню про Олексѣя Поповича? Нехай чоловікъ у послѣднїй разъ почуеть нашъ козацкїй лицарскїй напѣвъ про свои добрї дѣла для нашего вѣйска! Хорошо, братцѣ?

— Добре, добре! — кричали козаки, — зачинай, Данило!

И Данило кобзарь чистымъ рѣвнымъ теноромъ затягнувъ:

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ,
Ясенькїй сокѣль жалѣбно квилить-проквилеяе...

Мало-по-малу наколишнїй зачинали впадати въ пѣсню и пѣдъ конецъ уся площадь збллялась въ одинъ звучный, дикїй, але складный хоръ. Пѣсня, видїме, розжалобила Запорожцѣвъ...

— Жаль доброго козака! — сказавъ, буцѣмъ самъ

собѣ, кошовый, коли козаки скѣнчили пѣсню и стояли въ якѣйс задумѣ.

— Жаль, жаль! — зб всѣхъ сторѣнъ бѣдвалося въ народѣ, — а нѣчого дѣяти, коли законно...

— Ще, хлопцѣ, я прошу въ васъ одноу рады: Вѣйсковый писарь Олексѣй Чайковскій хоче женити ся зъ дочкою лубенского полковника Ивана. Полковникъ Иванъ здурѣвъ на старости и ставъ було надумуватися, але его дочка лучше знае, щѣ таке запорозькій лицарь, покинула вѣтця и приишла на Сѣчь просити у товариства благословлѣня!... Пристаєте вы на отсе?...

Козаки зъ дива мовчали.

— Знаю, братцѣ, — продовжавъ кошовый, — вамъ жаль позбути ся такоу характерноу душѣ, якъ Олексѣй Чайковскій, але треба-жь ему заплатити за услугу. Вѣнъ обѣцяеть ся завше помагати намъ на вѣйниѣ и дѣтей своихъ прише служити на славне Запорожье.

Козаки любили Олексѣя и поважали за особисту хоробрѣсть и незломный характеръ, а потѣмъ зъ радостью згодилися на его сватѣбу.

— Ото собака нашъ кошовый! — кричавъ Микита, розмашисто штовхаючи товаришѣвъ, — выкинувъ штуку!

— Штука! — говоривъ народъ, — и справедливо, и законно, и весело!...

— А на що-жь я привѣзъ Татарина? — спытавъ понуро сивый козакъ.

— Щѣбъ карати Олексѣя Поповича, — одвѣчавъ строго кошовый, — найди его и прикажи карати!

— Да, найди его, Дмитре! — кричали до старого козака, — та нехай его карають. Отъ штука! ѣй-Богу, штука!

— Смерть Олексѣеви Поповичу, а многая лѣта О-

лексѣви Чайковскому! — гремяла товпа, ломаючи помостикъ и торжественно вѣдводячи Олексѣя и Марину въ церкву Покровы.

— Бийте на вѣху поганого Татарина!

Помостикъ рухнувъ, и довго ще було видно межи дошками тѣло Татарина, одягнене въ червону сорочку, коли народъ вѣдѣйшовъ и окруживъ церкву, въ котрой вѣнчали Олексѣя Чайковского зъ Мариною.

Посля вѣнчаня заразъ выпровадили нове подружье за ворота Сѣчи. Тамъ старшины розпрощали ся зъ Чайковскимъ; кошовый подарувавъ ему пару добрыхъ коней и спорый мѣшокъ червоныхъ, пораявъ вѣхати въ зимбникъ старого Касяна и тамъ ждати вѣстей вѣдъ полковника, обѣцявъ ся приѣхати до нихъ на весѣлье въ Гетьманщину и бути посаженымъ батькомъ.

Чи траплялось вамъ коли бачити страшный сонъ? Не то що, будѣмъ вы програти пулю въ преферанса, або васъ очернивъ побратимъ, або гарне личенько, давши вамъ слово до танцю, вѣдцуралось и пѣйшло въ танецъ зъ мягкими оксамитными вусиками, а вы для *vis-à-vis* зъ-пѣвъ години гуляли по сали зъ якимось привидѣньемъ; або що вы будѣмъ-то въ театрѣ, де грають нестерпенну московску нѣсенѣтницю... Правда, се страшный видѣня, незносный сны — але я не о такѣмъ говорю: нѣ, чи траплялось вамъ коли, бачити сонъ тяжкій, сокрушущій, убивающій вашего духа въ самѣй его истотѣ, стискающій ваше сердце, вѣдкрывающій передъ вами саму розпуку и безнадѣйность?... Чи досвѣдчили вы радѣсть за пробужденьемъ зъ такого сну?... Правда, що ся радѣсть не має нѣчого сильного зъ иншими нашими радощами? Передъ нею блѣднѣ и безцвѣтнѣ, якъ горящій свѣчки передъ солнцемъ, всѣ лучшій хвилѣ, що вкрашають жыань вашу: и першій еполеты, и гармоничне „лю-

блю", що вамъ колись сказала дуже едуювана панна, тому, що вѣй дуже хотѣлось сказати кому-небудь се слово, и устискъ руки вѣдъ вашего начальника, и запрошенъе на обѣдъ до знатной особы, и всѣ инші блага землѣ, котрѣ въ свою пору сильно заставляли дробжати ваше сердце — чи не правда?

Коли вы можете уобразити собѣ сю восхитущу, ясну, супокѣйну радѣсть, се вспокѣйнююче знанъе, що минувшее — мрѣя, марный сонъ; тодѣ вы приближючо зрозумѣете станъ Олексѣя и Марини — я не берусь его описувати. Є минуты въ житю, є чувства, є думки, котрѣ нѣякъ описати, хочъ вони доступнѣ майже всякому. Кто зъ насъ не понимає вповнѣ красоты и величѣя сонця, а хто изъ прославленныхъ малярѣвъ зобразивъ его, хотя многѣй его малювали, малюють и малювати будуть?...

ЧАСТЬ ДРУГА.

I.

. Cher amant,
I' ai vécu pour t' aimer, et je meurs en t' aimant,
Je les ai tous perdus.... je n'ai plus qu' a mourir.
Gilbert.

Якъ побѣхавъ кошовый изъ старшинами, Олексѣй зъ Марною, упавши на колѣна, помолились Богови, обнялись и побѣхали на зимовникъ старого Касяна. Та ѣ отъ вони самѣ на чистому степу. Съчь уже сковала ся зъ виду; кругомъ зелена пустыня — тѣльки земля та небо; по земли сръбляною филю, наче море, улыскуеть ся ковидь, коли вѣтеръ зъ-легка его заворушить; на небѣ горить одиноке сонце. Тихо, пусто — але нашимъ подорожнымъ степъ не здававъ ся пустынею: ихъ душѣ були повнѣ внутрѣшньої жизни, сердца близько бились одно била одного; имъ усмѣхавъ ся божей миръ и вони усмѣхались дивлячись на нього и, поглядаючи на себе, стискали ся за руки, якъ бы хотѣли переконатись, чи не сонъ отсе? Щастье було надто велике, надто несподѣване...

На далекому обидѣ показала ся чорна точка, вона, здавалось, не бѣлшала, не меншала и не рушалась на боки.

— Не вже жь отсе ворогъ? — сказавъ Олексій,
— але бути не може.

— Корчъ або камінь, — одвѣчала Марина.

— Скільки я тямлю, тутъ нѣ звѣдѣбля взяти ся
нѣ корчевн нѣ каменевн! Нарештѣ, побачимо, — додавъ
Олексій, зупинивъ коня, підивсь до очей нагайку и,
прижмуривши лѣве око, правимъ черезъ нагайку довго
дививъ ся въ даль.

— А що? — спытала Марина, коли Олексій, опу-
скаючи нагайку, дводумчиво стиснувъ плечима.

— Не вбъзму въ толкъ, що се, а щось живе; якъ
прицѣлнті певно нагайкою — сходитъ трошки въ бѣкъ
зъ нагайки. Чого-жь воно анѣ їде до насъ, анѣ втѣкає
вдѣ насъ?

— Мабуть орелъ теребитъ зайця.

— Похоже на тее, приїдемо близче, побачимо.

Чимъ ббльше підбѣзжали вони до незнакомаго
предмету, точка усе ббльшала, яснѣйше визначувалась
форма предмету и небавомъ легко можна було розрѣз-
нити стоячого коня, а блия нього задомъ оберненаго
чоловѣка, що прицавъ надъ чимось на колѣна. Чоловѣкъ
бувъ тбльки въ щараварахъ и сорочцѣ, катанка и жу-
панъ лежали на боцѣ, кинені на траву; засукавши ру-
кавы по локоть, здавало ся, вбѣтъ щось звязувавъ або
розвязувавъ, и такъ бувъ занятій, що й не чувъ, коли
его кбнь, побачивши чужихъ, насторошивъ уха, вытяг-
нувъ шню и зарвавъ зъ тиха; вбѣтъ ажъ тодѣ обер-
нувъ голову, коли Олексій бувъ вдѣ нього на два
кроки.

— Микито! — закричавъ Олексій.

— Да, Микито! Добре тобѣ горлати! Подиви ся,
отъ твоя работа!

На те вбнъ вставъ, держачи въ рукахъ окрѣвавлений нѣжъ и показавъ имъ на лежачу мертву жѣнку.

— Бѣдна Тетяна! не вже-жь ты вѣ зарѣзавъ, Микито?...

— По мовѣ пѣзнати гетьманця! правый Запорожець не скаже сього! Микита Турка рѣже, Татарина рѣже, Жида рѣже, и всяку нехристь рѣже, а бабъ не стане рѣзати! Ты вбнвъ вѣ своими быстрыми очима, та чорными бровами, та солодкою мовою! Дурна була побѣйница та й годъ... А подумавшь, — то й я дуракъ.

— Богъ зъ тобою!...

— Богъ зо мною, завше зо мною, тому що я христіянскій лицарь, а все таки моя правда: дурне я зробивъ, що поѣхавъ до Варки въ шинокъ; думати — то я розумно думавъ, а вийшло дурне: я думавъ тебе спасти, Олексю, а погубивъ добрячу бабу!.. Я, бачишь, якъ учувъ вѣдъ пашь-отця, що є способъ вызволити вѣдъ смерти, такъ и поѣхавъ нарощно до Варки въ шинокъ, вѣдвѣвъ на бѣжѣ Тетяну и розказавъ вѣй, въ якѣй оказіи находишь ся; дивлю ся, вона поблѣдла, бѣдна, якъ полотно, певне душею почувла близькій конець. Я бачу, що розжалобивъ Тетяну, та й ставъ просити вѣ: спаси, кажу, вѣйскового писаря, коли мене любишь; черезъ тебе, кажу, пропавъ старый писарь — нехай же черезъ тебе молодой поживе на свѣтѣ... Якъ кинеть ся вона менѣ на шию, якъ стала цѣлувати мене, та й каже: я тебе теперъ такъ люблю, Микито, якъ нѣколи не любила: ты мѣй такій и сякій; я поѣду на Сѣчь, вырву Олексѣя зъ рукъ смерти, вѣй-Богу, вырву!... и зновъ кинулась цѣлувати.. менѣ навѣтъ стало якось маркотно, що дѣвка такъ мене любить, а буде твоею жѣнкою... Я гулявъ всю нѣчь, провинувъ пьянымъ, оставивъ у шинку все кримске золото, и спонвъ зъ нѣгъ

и свого товариша Бурульку, и Варку, и вѣ племянницѣ, а пѣсля пѣвночи пѣхавѣ до-дому. Я пѣдождавѣ трохи вѣ долиниѣ недалеко вѣдѣ балки на Тетяну; вона небавомѣ приѣхала до мене на Бурульчинѣмѣ кони и вѣ вѣго кобеняцѣ; мы поскакали и вѣ ранцѣ були вже на площади коло помостика, де похожувавѣ невѣрный Татаринѣ, чигаючи на твою хрещену голову... Що було пѣсля, ты самѣ знаєшь... Ехѣ бѣдненька! бачѣ, якѣ вѣвѣ протягнуло!... Жаль!... Весела була Тетяна!...

— Зачимѣ же теперѣ ты тутѣ? що ты робивѣ коло неѣ?

— А що жѣ? хѣба грѣхѣ помогти хрѣстіянскѣй душѣ? Покѣйниця хочѣ була баба, та все-таки хрѣстіянка. Бачить Богѣ, якѣ жалко мѣяѣ стало, коли погна-ли вѣвѣ хлопцѣ геть зѣ Сѣчи, хочѣ я й смѣявѣ ся надѣ нею зѣ другими, вѣ тюкавѣ зѣ полѣтѣвки якѣ на скажену собаку. Ще добре, що на Сѣчи було багато знакомыхѣ небѣжцѣ мѣжѣ молодыми козаками; тѣ якѣсь вѣвѣ захи-стили: обступлять, буцѣмѣ штовхають, а самѣ все даль-ше та дальше выводять изѣ Сѣчи, а то старѣ убили-бѣ були вѣвѣ на смерть. Зѣ-разу бѣдна Тетяна йшла хѣта-ючись, спотыкалась трошеѣ, выдиралась на боки, кру-тила головою, буцѣмѣ чоловѣкѣ, що що-лише вынѣрне зѣ воды, а далѣ нѣчого, освоила ся, привыкнула; кого й сама товкне, кого полае, кому языкѣ покаже, такѣ що всѣхѣ розвеселила. Вывели мы вѣвѣ за ворота Сѣчи и сказали: Рушай собѣ теперѣ на всѣ чотири стороны, теперѣ твоя воля!

— Отѣ вамѣ за труды, — сказала Тетяна, и плюнула намѣ майже вѣ очи та й побѣгла вѣ степѣ.

Зѣ полѣтѣнки не можѣ було нѣкому провожати вѣвѣ, а до того всѣ квацѣились на площадь, довѣдатись, що тамѣ дѣветѣ ся. А коли я пѣбачивѣ, що дѣло пѣйшло

гарноети, бе повели вѣнчати зъ Мариною, то й подумавъ: теперь Чайковскому и чортъ не братъ; хйба одна зъ нимъ бѣда буде — що баба повисне на шиѣ, а теперь, поки народъ галасуе и товпить ся коло церкви, мене вѣхто не помѣтитъ, поѣду, провѣдаю Тетяну; сѣвъ на коня, махнувъ по свѣжому слѣду, якъ собака за зацемъ, и найшовъ їѣ тутъ.

— Мертву?

— Де тамъ мертву! живѣсеньку! Лучше бѣ мертву заставъ, а то — сидитъ на травѣ, задумалась, и дивить ся на мѣдяный дукачъ, що висѣвъ у неѣ на шиѣ разомъ зъ хрестикомъ. Здорова, Тетяно! — сказавъ я, — ты ждала мене?

— Здоровъ, Микито, — одвѣчала вона, — и не думала ждати!

— Отъ тобѣ й разъ! чого жъ ты сидишь тутъ, дурна бабо?

— Втѣкала, Микито, — каже вона, — змучилась, дуже змучилась, ноги пѣдкосились, такъ сѣла вѣдпочити. А ты чого тутъ вѣдишь, дурный козаче?

— Вольному козакови нѣхто не закаже вѣдати, де ему хочеть ся. Я приѣхавъ тебе провѣдати, моя уточко, та й привѣзъ тобѣ гарну вѣсточку: нашъ Олексѣй живѣ, здоровъ и тобѣ кланяеть ся...

— Не вже-жъ? — закричала вона, — вы одняли егѣ вѣ кошового?.. Ото молодцѣ-Запорожцѣ! Розкажи жъ швидче, якъ се було!

И де то взяла ся сила вѣ покѣйницѣ! Перше нѣ жива нѣ мертва сидѣла, а то жваво скочила на ноги, ухватила за поводы коня и кричить: „розкажуй!“ Я розказавъ їѣ все, якъ було; оставивъ, кажу, ихъ вѣ церквѣ.. Дивлюсь: выпустила Тетяна зъ рукъ поводы, побѣдла, опустила руки, вытягнулась и дивить

ся на мене такъ страшно, буцѣмъ зѣсти хоче, а сама смѣеть ся...

— Що зѣ тобою? — спытавъ я.

— О! старый дурню, — сказала вона, — ты менѣ такъ вѣсти носишь?.. Мѣй милый, мѣй Олексѣй вѣнча-
еть ся зѣ другою... а ты за чѣмъ тутъ?... Слухай пѣсню:

Ты думаешь, дурню,

Що я тебе люблю,

А я тебе, дурню,

Словами голублю!

Розумѣешь, Микито?.. Я думала, вѣнчъ умеръ... Жаль
було, душа болѣла, тѣльки й радувалася, що нѣ вѣй нѣ
менѣ не дѣставъ ся!.. А теперь, охъ!.. весѣлье, свѣчки,
грѣбъ!.. Чуешь! спѣвають!

Жукъ гуде,

Сватѣба буде...

Чуешь? ходѣмо!

Тутъ вона залила ся слѣозами, а я догадавъ ся,
що кругомъ дуракъ!.. що вона тебе, Олексѣю, любила,
а мене голубила словами, и справдѣ гѣрко стало, не
вѣдѣ того, врагъ вѣй возьми, щобъ я любивъ вѣй, якъ
тамъ паны любятъ ся въ Польшѣ, а зѣ досады, що баба,
та ще й молода, та звела мене! Ляхъ не звѣвъ, Тата-
ринъ не звѣвъ, а звела баба!.. Приснить ся, такъ пере-
хрестишь ся!. Трохи поплакавши, Татьяна заговорила до
мене, та я нѣчого вже не второпавъ: то кланялась тобѣ,
то цѣлувала хрестикъ и мѣдяный дукачъ на шнѣ, та
дивлячись на дукачъ, нагадала свою неньку, просила въ
неи благословеня, потѣмъ заспѣвала весѣльну пѣсню...
затягнула высоко-высоко, я вже було й заслухавъ ся;
якъ-разъ зупинилася, буцѣмъ хто вѣй ротъ заткавъ ру-
кою, и повалилася на землю... Я до неи — не дыхае,
очи отворені и не рушають ся... Що будешь робити? —

нагадавъ я, що минушого року майже така сама прич-
та лучилась зъ монимъ гнѣдомъ, зовеимъ здыхавъ ко-
няка и ноги вѣдывавъ; пораяли люде пустити степову
кровь — вѣнъ и оживъ. Не було въ мене пушала, я
взявъ нѣжъ и пустивъ Тетянѣ степову кровь; якъ
пѣйшла кровь якъ належить ся, — дивлюсь: збѣхнула
Тетяна, повела очима, подивилась на мене та й шепче:
„Прощавай, Микито, кланяй ся Олексѣви... та зними зъ
моєи шнѣ и дай ему сей мѣдяный дукачъ: въ ньому,
важуть, багато силы, вѣнъ...“ та й не договорила... Бо-
гови душу вѣддала. Я вже й тру фѣ сукномъ, и горѣлки
ллю въ рѣть, нѣщо не помагав, холодна якъ лѣдъ...
Отъ що!..

— Бѣдна Тетяна! — сказавъ Олексѣй, — царство
ѣй небесне! добра була душа! Що жъ ты, Микито,
станешъ робити?

— Выкопаю шаблюю яму, прочитаю молитву та й
поховаю небогу.

— И я поможу тобѣ..

— А куды вы ѣдете? — спытавъ Микита.

— На зимѣвниѣзъ Касяна.

— Отъ же що я тобѣ скажу: ѣдъ ты зъ жѣнкою
своюю дорѣгою; дорѣга тобѣ ще далека: дай Боже за-
свѣтла добратись не заморивши коней; а якъ зо мною
ще прстоишь годиву, другу, то прийдеть ся заночу-
вати въ поли. Козакови то въ поли ночувати — здорова
набиратись, та бо ты не самъ, зъ тобою така птиця, що
пѣдъ часъ и росы боить ся. Ёдъ, брате Олексѣю, нехай
я одинъ поховаю Тетяну, въ тебе в теperь объ чѣмъ
журити ся... Прощавай, Олексѣю! та вѣзьми дукачъ, що
тобѣ вѣдказала Марина.

— Богъ зъ-нимъ! Що вона менѣ була? нѣчого!
За чимъ же я вѣзьму дукачъ?

— Дай его менѣ, Микито, — сказала Марина, — вона менѣ рѣдна, вона любила мого Олексѣя, я носитиму ѣѣ дарунокъ... Ты менѣ дашь его, Олексѣю?

— Бери, коли тобѣ хочеть ся, мое золото! — говоривъ Олексѣй, надягаючи на шию Марины шнурокъ зъ мѣдяною татарскою чи турецкою монетою, и дивлячись ѣѣ въ очи, повнѣ слѣзъ.

— Бачь, якѣ горлицѣ! — ажь закричавъ Микита, — не пристало вамъ бути биля мертвого, забирайтесь вѣдсѣля!.. Прощайте! Най васъ хоронить Богъ та заступить вѣдъ напастей свята наша Покрова!..

Олексѣй и Марина спращались зъ Микитою и быстро поскакали по степу, мовь утѣкаючи вѣдъ страшного видовища смерти. Микита выймивъ изъ похвы шаблю и зачавъ копати могилу, сѣѣваючи въ пѣвъ-голоса:

Вѣтеръ вые, трава шумить,
Въ степу вбитый козакъ лежить:
Не для нього вѣтеръ вѣе,
Не для нього сонце грѣе —
На голову, покрытую
Зеленою ракитою...
Вже сѣѣ воронѣ, та ѣ радъ криче,
А кѣнь вѣрний въ ногахъ плаче.
„Не жури ся, моя мати!
Є у мене нога хата:
Три дощечки сосновѣи,
А четверта кленовая!..“

II.

А дівушкѣ въ семнадцать лѣтъ,
Какая шапка не пристанеть!

А. Пушкинъ

И теперь, проѣзжая Херсонскіи степы, вы часто можете бачити подобіе запорозкихъ зимбвникѣвъ, або хуторѣвъ, на котрыхъ жили жонаті Запорожцѣ. Той самъ тынъ зъ камѣня, досыть нерѣвнй, тому-що круглї рѣвняки завша неохотно пристають до себе, и оставляють про мѣжь собою отворы, котрї теперь инодѣ селяне замазують глиною; въ старину вони служили замѣсть амбразуръ; зъ нихъ мешканецъ зимбвника выглядувавъ на степу друга и недруга, а въ случаю потреби посылавъ недругови шпарку кулю. И теперь така огорожа часто вкрашаеть ся зъ-верху густымъ вѣнкомъ изъ сухихъ вѣтокъ колючого степового тернѣвника, що въ-старину було ковечнымъ услѣвемъ. И теперь многї хаты кладенї зъ камѣня покрытї соломою або грубымъ бадльемъ степового буряну. Словомъ, хто бачивъ повѣдкїй Херсонскїй хуторецъ, той може мати понятье о поверхности запорозкихъ зимбвникѣвъ, тѣлька що тѣ часто бывали просторнѣйшї и въ своѣй камѣннѣй обгородѣ вмѣщали або могли вмѣщати все хозяйство, навѣтъ сквирты хлѣба и стада.

Вже бувъ вечѣръ, коли Чайковскїй зъ своєю жѣн-

кою приїхали на зимівникъ Касяна и зупнились у ворбѣ. Здавалось, нема въ ньому нї одной живої душі, мовь крута батарея стоявъ зимівникъ, обведеный високою кам'яною стѣною, часто обтыкану зъ-верхи терн'вникомъ; тѣлько собаки, почувши чужихъ, лаяли за тыномъ.

— Отвори, дядьку Касяне! — закричала Марина.

— Мовчи, — сказавъ Олексій, — хто такъ говорить, та ще й нѣчю, зъ Запорожцемъ! Бѣду накликаеш, чувешъ?

Справдѣ, хтось пбдбйшовъ зъ середини къ тынови; стая воробцѣвъ, що дрѣмали на терн'внику, перхнула; тихо клакнувъ вѣдъ рушницѣ курокъ...

— Пугу! пугу! — закричавъ Олексій, приложивши воронкою до рота кулакъ.

— Пугу? — пытаино провѣвъ тасмничій, невидимый голосъ за обгородою.

— Козакъ зъ Лугу! — одвѣчавъ Олексій.

— И давно-бъ такъ! — сказавъ голосъ. — Хлопцѣ, отвирайте ворота, а коней привяжѣть тамъ, де й нашій. Милости просимо до хаты!

— Вашій головы, пане отамане и товариство, — говоривъ Олексій входячи зъ Мариною въ хату.

— И мы вашій головы, вашій головы!... прошу сѣдати, — одвѣчавъ хозяинъ. — Вѣдкѣля Богъ веде?... Хлопцѣ, дайте меду!... зъ дороги не зле выпити...

— А ты й не пбзнавъ мене, дядьку Касяне? — сказала до хозяина Марина.

— Такъ и є! вѣнъ! заложу ся, що се ты кричавъ у ворбѣ, якъ баба. Вѣдъ тебе тѣльки й може воно выйти.

— Вгадавъ, дядьку.

— Дякуй Богови, що зъ тобою розумный товаришь, и знає всѣ нашій поведенци, а то недалеко було-бъ то-бѣ попробувати кулѣ.

— За що?...

— Ще й за що? Поживъ на Свѣчи, хочъ небагато, а ума нѣ крышки не набравъ ся! Всякого народу волочить ся по степу; коли хто не вѣдкликнеть ся по-нашому, такъ и не нашъ, а коли вѣчю ходитъ, такъ и не-приятель, а коли неприятель, бий его, поки вѣнъ тебе не вбивъ. Подякуй своему товаришу...

— Вѣнъ менѣ не товаришъ, а мужъ, дядьку Касяне.

Старый Касянь мовчки влявивъ очи въ Марину, якъ-бы не розумѣючи, що ему треба робити: чи смѣятись, чи сердитись за такій непутий жарть. и попавъ у жахъ, коли Чайковскій розтолкувавъ ему, въ чѣмъ дѣло.

— Охъ, ты окаянина! — суворо говоривъ Касянь, — такъ ты звела мою сиву чуприну, мовъ теля?... Щастье ваше, що вы у мене въ хатѣ и вѣддали менѣ свои головы, а то я знай сердитый, дуже сердитый... Певне, всѣ вы сотвореніи для обману... Якъ умерла покѣйница жѣнка, отъ и подумавъ: вѣсому кбенець! спочивай, Касяне, на старости, вже нѣхто тебе ббльшь не стане обманювати, — а тутъ найшлась друга... и не знавъ и не вѣдавъ, привязала ся Богъ-знае вѣдкѣль на дорожѣ и въ круглі дурнѣ пошила... Соромъ подумати... Господи много-милостивый! — продовжавъ сумно Касянь, набожно дивлячись на образы — прости менѣ старому дурневи мое согрѣшеніе... За два дукаты завѣвъ було я въ рѣдну Свѣчь страшного неприятеля, гбршь Ляха и Татарина, аѣще турецкои джумы и кримскои лихоманки... завѣвъ було окаянну бабу!... Не знавъ я, Господи, що воно таке, ѣй-Богу, не знавъ... отъ тобѣ хрестъ святыи!..

Касянь перекрестивъ ся. Пѣсля молитвы Касянь успокѣйнивъ ся. Марина зачала въ нього прохати прощєня.

— Богъ зъ тобою, я на тебе не сержусь; на себе

сержусь я, що здурѣвъ... Ну, та було, шó було, певне таъ Богови завгодно, минуло — и я забуду... Теперь моя рѣчь поважати тебе: ты вси жѣнка славного Запорожця Чайковского, нашъ кошовый васъ поважав, и не забудь мене старого: вѣдправивъ до мене въ гостѣ, спасибо' ему; живѣть у мене, поки не навкучить ся.. Отъ вамъ мое слово!

Олексѣй и Марина кинулись оббѣмать Касяна.

— Годѣ, годѣ, дѣти! вы задушите дѣда, — говоривъ Касянь, втираючи слезы, — вы добрый народѣ, Богъ васъ бери!... Були и въ мене дѣти, була жѣнка... Нема дѣтей, нема сынѣвъ: одинъ утонувъ пѣдъ Азовомъ, другого спекли Ляхи, а третього кѣнь убивъ, свѣй кѣнь... добрый бувъ кѣнь, а убивъ сына!... нѣ за що, нѣ про що пропавъ чоловѣкъ!... Отъ пятый рѣкъ жѣнка умерла... и я одинъ доживаю вѣку зъ хлопцями... Спасибо' вамъ, що приѣхали.

— Та бо ты, здасть ся, Касяне, не любишь жѣнки? — спытала Марина.

— Кто тобѣ сказавъ? Може не любишь, а може й любишь. Не все правда, що говорить ся, не все золото, що блищить ся... Не любишь!... А якій же нечистый заставивъ бы мене женитись?... Я не панъ якій, мене нѣхто не присидуе противъ волѣ!... Е, багато говорити, та нѣчого слухати, — сказавъ весело Касянь, махнувши рукою, — вы, либонь, голоднѣй зъ дороги. Гей, кухарю! звари намъ вечерю: въ мене гостѣ, я помолодѣйшавъ двадцятю роками, їй-Богу!... Вари до молока тетерю, та мамалигу до масла, а хлопцѣ най заварять знамениту варенуху! Выбачайте, паны! вы, гетьманцѣ, привыкли до вареникѣвъ, галушокѣвъ, пампушкѣвъ, буханцѣвъ и всякихъ ласощѣвъ, а нашѣ степовѣ запорожкѣ стравы протѣ.

— Мы й самі, батьку, Запорожцѣ, — сказавъ Чайковскій.

— Добре, добре! отъ спасибѣ' за правду. Зови мене, сынку, батькомъ; давно я не чувавъ сього йменя... Їй-Богу, давно, мой дѣти!...

Теперь многі, навіть зъ монхъ землякѣвъ, дуже хорошо знають и штрасбургскій пирѣгъ и лимбургскій сыръ, и піємонтскі труфлѣ, и багато иншихъ сьому подбныхъ речей, правда, дуже приемныхъ — а, заложу ся, стануть тупицею при словахъ „тетеря“, „мамалига“, „варенуха“. Се старина! скажуть менѣ въ одвѣтъ. Згода, але мы знаємо найменшій привычки старинныхъ Грекѣвъ и Римлянъ, знаємо, що Римляне любили смажити солонину зъ медомъ и дактилями, або що пересытившиє смашнымъ столомъ, вони *roug la bouche bouche* ѣли инодѣ живыхъ рыбокѣ. Зачимъ же нехаяти рѣдну старину?... Врештѣ, я не оберемлю васъ подрѣбностями и скажу короткими словами, що „тетеря“ була нѣбы рѣдка каша зъ житной муки, на водѣ, молоцѣ, або на чѣмъ хто любить; „мамалига“ — нѣбы пудлінгъ зъ кукурузяной муки: ѣдять ѣѣ, поки горяча, зъ свѣжимъ коровячимъ масломъ и крають ниткою; а „варенуха“ — варене вино зъ сушеными овочами и острымъ корньемъ, щось нѣбы глінтвайнѣ.

За вечерю старій Касянъ розвеселивъ ся и обѣцявъ, коли черезъ недѣлю не буде нѣякихъ вѣстей зъ Сѣчи, самъ поѣхати въ Лубны до полковника Ивана и на всякій способъ добитись въ нього одвѣта...

— А теперь выпьемъ ще по чарцѣ варенухи, — продолжавъ Касянъ, — та зъ дороги може й спати пора.

При томъ вѣнъ мигнувъ на Марину сивымъ вусомъ, прижмурюючи лѣве око. Марина почервонѣла.

— Вамъ нѣхто не перешкодить спати, — говоривъ

Касянъ, — я вамъ вѣдчию свѣтелку моєи покѣйницѣ ; теперъ хочъ и зъ Богомъ, спочивайте, дѣти, на здоровьѣ... Та нѣ, погодѣть...

Касянъ выйшовъ и скоро вернувъ ся, держачи въ рукахъ зѣлѣнный ключъ, и даючи его Маринѣ, сказавъ :

— Отъ отсе ключъ вѣдъ скринѣ, котра стоить у вашѣй свѣтелцѣ : вѣдомки нѣ и вѣрай ся якъ знаєшь ; тамъ лежать убраня моєи покѣйницѣ жѣнки, въ неи були добрі строѣ и парчи багато и всякои всячины... не встыдно надягнути й полковницкѣй дочцѣ.

— Не треба, батьку, на що нѣ ? — говоривъ Олексій.

— Я й такъ привыкла, менѣ й такъ хорошо, — сказала Марина.

— Мовчѣть, дѣти ! — крикнувъ Касянъ, — въ чужій монастирь зъ своимъ уставомъ не ходять... за мою хлѣбъ-сѣль та ще станете перечитись зо мною!... Хиба менѣ буде весело дивитись, що у мене въ гостяхъ жѣнка вѣйскового нашого писаря ходить не въ своѣй шкурѣ, а перебрана мовъ пьяный гѣсть на весѣлю ? хиба приста-ло християнцѣ ходити въ чоловѣчѣй одежи, якъ поганѣй Татарцѣ, коли Богъ давъ нѣ окремишню одежу, законну одежу?... Нѣ, дочко, розпоряжай ся всѣмъ, що найдешъ въ скрини, воно твоє ; на що воно менѣ ? не здурѣю пѣдъ старѣсть, не стану носити вашихъ спѣдницѣ ! Однако пропаде, мѣль зѣвѣсть. И не думайте менѣ перечити ; завтра щобъ я не бачивъ на твоѣй жѣницѣ, Олексію, козацкаго вбраня, а нѣ, то зъ зимѣвника нажену ! Ну, прощай ! до завтра !

На завтра Марина чудно була гарна въ новому строю : плахта й запаска яркихъ барвѣ, перехвачена по станѣ червонимъ шовковимъ поясомъ, принадно вызначували нѣ тонкій станъ ; пѣдъ тонкою, бѣлою, вышива-

шою шовкомъ сорочкою вольно дръжала й вносилась точена грудь; на головѣ бувъ надягнений чорный оксамитный корабликъ. На плечѣ накинула Марина легкой кунтушь изъ зеленого атласу, обшитый золотымъ галонномъ, подивила ся въ метальне зеркальце, прибите изнутри на вѣску скринѣ, и зарумянила вѣдъ вдоволеня.

— Яка пышна панѣ, — сказавъ Олексій, крѣпко оббѣймаючи й цѣлуючи свою жѣнку.

— Ъй-Богу такъ! отъ такъ! — говоривъ Касяиъ, входячи въ свѣтлицю. — Господи, яка красавиця! И козачкомъ ты була прехорошенька, а козачкою въ-двое похорошѣла!...

III.

Не спи, козакъ, во тмѣ ночной:
Чеченець ходить за рѣкой!..

А. Пушкинъ

Ждали недѣлю, — нема вѣстей; прождали ще два днѣ, и Касянъ поѣхавъ у Лубны; выбравъ доброго коня и легку збрую, се-бѣ то шаблю та пару пістолѣвъ, у гаманъ насыпавъ дробно-краяныхъ корѣнцѣвъ роменского тютюну, положивъ кусокъ стали, новыи кремѣнь и сухов губки, привязавъ за сѣдломъ невеликій мѣшочокъ пѣдсмаженого въ маслѣ пшеона, и поѣхавъ. Зборины въ Запорожця не довгѣ.

Теперь вы супокѣнно ѣдете Запорозкими степами, по гладкихъ широкихъ дорогахъ, котрѣ, въ суху погоду, лучше и спокѣйнѣйше вѣдѣ усѣхъ шоссеъ въ свѣтѣ; васъ непокоятъ хиба суслики, шмиглючѣи заодно поперекъ дороги, або великаны-овады, котрѣ навкучивши со-бѣ снуватись по-надъ кѣньми, залѣтають пѣдѣ тѣнь кареты, и монотонно брѣнѣючи, сѣдають вамъ на нѣсь. А въ давнѣи часы не те було: сѣ степы, нѣ до кого не на-лежавшѣи, служили ареною непрерывнымъ бойовымъ стычкамъ; тутъ наѣздникували и молодечили на-пѣвъ днѣи народы: въ кождому яру треба було берегтись за-сѣди, въ кождому корчѣ ракиты можна було пѣдоарѣ-вати схованого ворога, котрый, мовъ змѣя повзаючи по-

мѣжъ травою, дивить ся на васъ быстрыми очима, и въ тишинѣ натягає меткій лукъ, або веде за вами незаводне дуло рушницѣ, выжидаячи догбднои хвилѣ, щобъ спустити курокъ.

Першій день Касянъ ѣхавъ досыть весело, не дбаючи, спѣвавъ собѣ пѣдъ нѣсь пѣсеньокъ, розмовлявъ зъ конемъ, инодѣ зривавъ молоді пасемки катрану (дикого хрѣву), супокѣнѣсенько опускавъ поводи, помалу облуплявъ кору зъ пасемка и ѣвъ приговорюючи: „Добрий катранъ; не дурній конѣ, що такъ його люблять...“ На нѣчь Касянъ, яко досвѣдченый козакъ, робивъ свѣй спосѣбъ: вѣѣхавъ у глибоку долину, послабивъ трохи попруги и пустивъ коня на пашу, але привязавъ перше конецъ довгого ремѣнного повода (чумбура) до своєї руки, розкинувъ на земли бурку зъ овечои вовны, про осторожнѣсть щобъ не пбдлѣзла яка гадина, особливе тарантула, котра по инстинктѣ боить ся овечои вовны, навѣтъ овечого запаху, буцѣмъ знає, що вѣвцѣ дуже люблять ѣсти ѣѣ посестерь, — и тихо здрѣмавъ, навѣтъ не курячи люльки, щобъ дымомъ не накликади бѣды на свою голову. Передъ свѣтомъ Касянъ бувъ уже на кони; але сей разъ щось його неспокоило: вѣнъ часто обзиравъ ся, часто вдвлявъ ся въ даль, часто, стаючи противъ вѣтру, розширявъ нбздры, нюхавъ воздухъ и пыльно поглядавъ на росеугу траву; видко було, що його душа чула щось недоброго. А довкола все було чисто, тихо; весело сходило сонечко; добрый кѣнь схапувавъ мимоходомъ кѣвтчасті вершки травъ, и хворкавъ, коли роса попала йому въ нбздры.

Касянъ побачивъ на боцѣ змяту траву, злѣзъ зъ коня, довго роземотрювавъ траву, воркотаючи: „Такъ и єсть, я такъ и думавъ“; потѣмъ припавъ ухомъ до землѣ, послухавъ трохи, сѣвъ на коня и, повернувши його

круто на лѣво, помчавъ якъ стрѣла. Проскакавши зъ-кѣлька верстѣ, Касянъ опять повѣхавъ по спершньому направцѣ досытѣ супокѣйно, та ажъ кожо полудня звернувъ на-право, и знову зачавъ несупокѣйно розглядатись по бокахъ. Вже вечерѣло; до Днѣпра було недалеко, не бѣльшь якъ до ночи доброй вѣзды, коли Касянъ, вѣхавшій спорою рисью, варазъ зупинивъ ся, буцѣмъ скаменѣвъ на мѣсци, прилягъ на швию коня, и цильно дививъ ся на далекій, ледве видный въ далечинѣ курганъ. „Вони!“ — сказавъ Касянъ, злѣзючи зъ коня, и ведучи його на поводѣ, „вони, проклятущій Кримцѣ! нашій нѣколи по три чоловѣка не выѣзжають на курганъ; въ насъ одинъ видить за трѣохъ, а теперъ и гетьманцямъ заказано купкою выѣзжати для розгляду... якъ бы то поспѣти въ пору!“ Спустивши ся въ довгу глибоку яругу, що мабутъ колись була корытомъ рѣки, впадавшою въ Днѣпро, Касянъ повѣхавъ долѣ яругою рѣвнымъ крокомъ; але вѣхавши зъ-кѣлька верстѣ, злѣзъ зъ коня за-для осторожности, схлившись вышовъ зъ яруги, и побачивши не-одалеки курганъ, поповзавъ ся до нього, щобъ зъ высоты выслѣдити неприятеля. Курганъ бувъ покритый густою, високою травою; на вершинѣ його стояли кѣлька низенькихъ корчѣвъ ракиты. Якъ вужака лѣзъ помѣжъ травою Касянъ, бережно розводивъ по бокахъ руки, хватавъ ся ними за траву або впиравъ ся въ землю, и тихо хитаючи вѣсѣмъ тѣломъ, буцѣмъ розгойдуючи човенъ, пѣдбѣймавъ ся высче. Наконецъ вылѣзъ на самъ шпиль кургана; оставалось тѣльки розхилити корчъ и оббздрѣти околицю; вже Касянъ пѣднявъ руки — и зупинивъ ся, затаивъ духъ: за корчемъ почувъ ся шелестъ, зарушалась трава и, хвилясто вытягаючись, выповзла зъ-пѣдъ ракиты страшенна змѣя; побачивши чоловѣка, вона быстро подала въ задъ свою

голову, звела ся въ кблька кблечь, сердито блыснула очима, и, роззявивши страшенну пащу, протяжно зашипѣла; але, вѣдай боячись пбднатыхъ рукъ Касяна, сильно вбдскочила на-ббкъ и звиваючись поховзала въ-низъ по курганѣ. Якъ щезла непрошена гостя, Касянь протягнувъ руки до ракиты, та ледве доткнувъ ся вѣтей, вони буцѣмъ на чарбвицку примову самі розхилились, и мѣжь ними показала ся голова Татарина; вѣ вузкѣ очи, зъ кблькохъ пядей за-вдальшки, станули прямо противъ очей Касяна. Татаринъ видно, собѣ-жь побачивши зъ-далека кбнного Касяна, боявъ ся зачайки, и тежь лѣвъ на курганѣ, щобъ высмотрѣти неприятеля.

Кблька хвиль вороги були нерухомі, якъ-бы обдумючи, що имъ зачати; потбмъ страшно обмѣнялись поглядами, и на-разъ, мовъ на коменду, вкупѣ и Касянь и Татаринъ ухватили одинъ одного за горло; мовчки, не пбдбймаючись вбдъ землѣ, зъ обавы, щобъ не вбдерыти себе ворогамъ, здушили вони одинъ одного жылавыми руками; але Татаринъ бувъ коли не слабшій то-лекшій вбдъ Касяна, тому сей зсунувши ся въ-низъ, поволѣвъ за собою Татарина и вони клубкомъ скотились зъ кургана. Завята була борба ихъ; безъ гомону, безъ стону вони давили одинъ одного въ смертельныхъ обнятяхъ, грызлись зубами, наче дикі звѣры; заходяче сонце инодѣ освѣчало то гладко-выбриту голову Татарина, то чубату Запорожця: вони на-вбдмѣну пбдбймались на-верхъ, кожний разъ страшнѣйше, лячнѣйше, облиті кровью, оббризкані пѣною. На-конецъ Касяновеи вдало ся дбстати зъ-за холявы широкой вбжь: се положило кбнець борбѣ.

„Заразъ змеркнеть ся“ — думавъ Касянь, вбдходячи вбдъ зарѣзаного Татарина, и спускаючись въ яругу, — „вороги кбнніи ранче вбдъ мене будуть у Днѣпра, хоть я бѣ и коземъ поѣхавъ, а кбнь буде ще тупати во-

пытами по степу, и мене зрадить... кепско! треба заставити ихъ прогулятись въ вашу сторону...“

Потѣмъ на-швидць зробивъ вѣнъ изъ своего кобеняка и травы куклу, привязавъ ѣѣ на сѣдло, нахиливши до лука, та урвавши якогось твердого колючого буряну, положивъ пѣдъ сѣдло, на голу спину коня, мѣцно подтягнувъ попругу, и саме въ той часъ ударивъ його нагайкою, примовлячи! „Прощавай, добрый коню! ледве чи побачимось.“ Горячій кѣнь скочивъ, а чуючи бѣль на спинѣ вѣдъ колючои вѣтки, якъ птахъ помчавъ ся у степъ до своего зимѣвника. Довго самъ одинъ нѣтъ ся быстрый кѣнь все швидче и швидче, заодно понукуваный колючкою, и вже ставъ губитись на овидъ, ажъ зъ-лѣва мелькнуло йому на перехрестъ щось якъ муха, потѣмъ ще, ще, — и цѣла стая Кримцѣвъ вытягнула ся въ погоню, мовъ скоріи собаки за зайцемъ. Побачивши тее, Касянь усмѣхнувъ ся, махнувъ рукою, и спускаючись въ яругу, быстрымъ крокомъ пѣшовъ, ледве не побѣгъ, до Днѣпра.

Була вже пѣзна нѣчь, коли Касянь, змученый жвавымъ ходомъ, прийшовъ до Днѣпра, напивъ ся, освѣживъ лице и голову студеною водою, и зъ-вольна пѣшовъ по берегу, щобъ трохи вѣдпочити, та выбравши догѣдне мѣсце противъ „фигуры“, переплысти рѣку. Все було тихо; нѣчь не мѣсячна, тѣльки зѣрчаста; за рѣкою, на широкихъ лугахъ, перекликались коростель, инодѣ сонна рыба, обертаючись, заплескала хвостомъ по водѣ, та жабы, спуджані кроками Касяня, скачучи зъ обрывистого берега въ рѣку, нарушали загальне мовчанье. Якъ все утихло, одинъ тѣлько Днѣпро плескавъ ся своими вѣчными хвилями. У воздухѣ позливалась ся воня вѣдъ запашныхъ травъ, зъ котрыхъ зернатымъ дощемъ валилась роса на Касяня, коли вѣнъ розхлявъ и роз-

рывавъ ихъ идучи по берегу; ажъ ось на супротивному березѣ затемнѣло щось наче дзвбнища. „Фігура!“ — сказавъ Касянъ, и поплывъ на той бѣкъ.

На граници Гетьманщины, вдовжь по лѣвому берегу Днѣпра, зачинаючи вѣдъ устя Орелѣ до Конкирѣчки (Кѣньскѣ-Воды), побудованѣ були коло самой воды заѣзднѣ двори, щѣ звались радутами; двори були обнесѣнѣ крѣпкимъ палисадомъ; въ серединѣ находилось просторе будованье для людей, крыте соломомъ або очеретомъ, и стайнѣ; въ кожнѣмъ радутѣ помѣщчалось пятьдесятъ чоловѣка гетьманскихъ козакѣвъ зъ осауломъ, котрѣ складали пограничну сторожу, и що-року змѣняли ся. Радуты завше будувались такъ, щѣбъ зъ одного було видко другѣй, и були одинъ вѣдъ одного, мѣркуючи, яке положенье мѣсця, верстахъ у двадцять, десять, або й менше. Коло кожлого радута, не близче якъ четверть версты, инодѣ трошка й дальше, для безпечности вѣдъ огня, були „фігуры“, зложенѣ, наче вежѣ або дзвбнищѣ, възъ смоляныхъ бочокѣ; на те поливали землю смоломъ и ставляли сторчомъ шѣсть смоляныхъ, тѣлько у споду задненыхъ, бочокѣ; бочки ставляли тѣсно одну коло другой и звязували крѣпко насмолеными верѣвками, пантруючи, щѣбы въ серединѣ зробилась круга порожня, нѣбы кадка; на сей кругъ ставили другѣй, такѣй самъ, тѣльки зъ пятохъ бочокѣ, на сей клали ще двѣ, а на самъ верхъ, мовъ трубу на самоваръ, одну порожню бочку, щѣ не мала нѣ горѣшнього, нѣ долѣшнього дна. Въ сѣй бочкѣ була зроблена перекладина зъ зелѣзного прута а черезъ перекладану бувъ перекиненый мотузъ, котрого оба кѣнцѣ спускались до землѣ; до одного кѣнця привязували великѣй пукъ личя, вывареного въ салитрѣ и насыченого всѣлякими горючими матерѣя-

ми. Коло „фігуры“ все-а-все стояли два або три чоловіка сторожівъ.

Якъ вы проводили коли-небудь безсонній ночѣ, не за картами, не за пугаромъ, не въ шумныхъ танцяхъ, де оглушливий грѣмъ оркестры, або жѣнки, то блискаючій и палающій мовъ сонце, то вѣдрадній, томній, якъ свѣтло мѣсяця, заставляють природно битись ваше серце и забувати весь миръ, окрѣмъ самого бурного чувства роскоши, — коли вы проводили безсонній ночѣ на самотѣ, лице-въ-лице зъ природою, то певне помѣтили, певне нагадаете чудну переддосвѣткову годину, коли, будучи въщучи близькій конецъ свѣд, нѣчь зблѣшав свои очарованя, стасть ся ще темнѣйша, все въ природѣ затихае: нѣ звуку, нѣ шелесту, навѣтъ вода льеть ся вяло, мовъ у дрѣмотѣ; на все тварѣ налягае неодолимый сонъ, нѣчний птахи не лѣтають въ сю пору, конѣ перестаютъ вѣсти, дрѣмають опустивши голову, або навѣтъ лягають.

Въ таку дорозсвѣтну годину выйшовъ Касянъ на берѣгъ, коло фігуры. Кругомъ була гробова тишина; коростелѣ не перекликались, жабы не скакали въ воду, рыба не плескала ся; мрачно чорнѣючи, вызначувалась на темному небѣ фігура, два козаки стояли пѣдъ нею, недалеко три конѣ лежали мовъ убиті, повѣдкдавши ноги, повытягавши шиѣ; сторожевий козакъ, въ высокѣй гетьманскѣй шапцѣ, опершись на мушкетъ, здрѣмавъ — и не помѣтивъ Касяна.

— Добры-вечѣръ! — крикнувъ Касянъ, пѣдходячи до вартѣвника.

Вартѣвникъ здрѣгнувъ, подавъ ся въ-задъ и выстрѣливъ до Касяна. Выстрѣлъ залунавъ надъ рѣкою, далекой оманъ на перехватъ ставъ повторяти його по гаяхъ и заливахъ, дымъ покрывъ Касяна, конѣ ско-

чили на ноги, козаки зъ-підъ фігуры прибігли до товариша.

— Та годъ вамъ дурѣти, — говоривъ Касянъ, підходячи до козакбвъ, — не пбзнали старого Касяна!... а ще козаки!... Чи здоровъ вашъ осауль Семенъ Михайловичъ Двжка?... що-жъ вы оглухли?

— Та отсе справдѣ дядько Касянъ, — промовили козаки.

— А то-жъ якій чортъ? ну бо, руште ся! чи нема въ васъ табаки понюхати?

— Є, — одвѣчавъ одинъ, — але-жъ и напудивъ ты насъ!

— Добра табака, наче свѣчкою въ носѣ палить, — говоривъ Касянъ, — а ты, брате вартбвнику, просто смѣтьє, не стоишь и десятины отсеи пушки табаки; їй-Богу, не стоишь! Смѣшно сказати, дрѣмає на вартѣ надъ мушкетомъ, наче баба надъ куделею, та ще й стрѣляти не вмѣє: стрѣлявъ до мене на пять крокбвъ, та й те горою, тбльки верхъ шапки розпоровъ кулею... На, посмотри мою шапку, коли не вѣришь!

Пбдъ часъ сеи розмовы, прискакавъ зъ радута зъ кблькама козаками осауль.

— Що тутъ за галасъ? — строго спытавъ осауль.

— Нѣчого, пане осауло, — одвѣчавъ одинъ козакъ, — Запорожець зъ того боку, а вартбвникъ не пбзнавъ та й выстрѣливъ.

— Добре зробивъ, хоть бы й пбзнавъ; нехай не носить його въ таку пору. Що за козакъ такій? чого вбвъ?

— Не сердись, Семене Михайловичу, я чоловѣкъ вамъ знакомый; вже два разы сього лѣта гостивъ у васъ на радутѣ. Хиба не пбзнали Касяна?..

— Здоровъ старый! Що-жь ты плаваешь по ночахъ, мовь русадка?

— Хотѣлось попробувати, якъ стрѣляютъ гетьманцѣ; та не хватко стрѣляютъ, на пять крокъвъ хибили.

— Годъ жартувати..

— Зъ-разу жартъ, а далѣ буде й работа. Добувай-ко кресило та запалай фігуру... Кримцѣ за рѣкою.

— Ты бачивъ?

— Не тѣлько бачивъ, а силы пробувавъ, и коня черезъ нихъ позбувъ ся; засвѣтишь огонь, побачишь якъ мене подрапали, наче коты... на-силу добравъ до раду-та, щобъ дати вѣсть.

Осаулъ выкресавъ огню, положивъ губку въ жменьку сѣна, розмахавъ його руками, и якъ сѣно запалало, пѣдпаливъ личье привязане до верѣвки, и потягнувъ верѣвку за другій конецъ: огненнымъ снопомъ пѣднялось горяще личье въ-гору, товкаячись о бочки и обыспаючи фігуру искрами, ввѣйшло въ порожню бочку на самѣмъ верху фігуры; въ минуту горѣшня бочка запалала; якъ зъ комины высокимъ стовпомъ пѣдняло ся зъ нею ярке поломя, и живо загорѣла вся фігура, пышно вѣдбиваючи ся въ темныхъ водахъ Днѣпра. За кѣлька минутъ недалеко въ-лѣво загорѣла друга фігура, въ-право третя; за нею ще, й ще, и весь Днѣпро освѣтивъ ся зловѣщими огнями, стаями пѣдняли ся спуджені птвцѣ зъ заливѣвъ и очеретѣвъ, наповняючи воздухъ криками; стада дикихъ коней, дрѣмавшій у Днѣпра, шарахнули въ степъ пробуждаючи далеку околицю голоснымъ топотомъ. Не одинъ селянинъ, застигненый въ лѣсѣ або въ полѣ на нѣчлязѣ страшными фігурами, квапно спѣшивъ до дому, спасати стареньку матѣрь, або молоду хозяйку, або малыхъ дѣтокъ вѣдъ смерти або соромѣтливой татарской неволѣ; не одна матѣрь зо страхомъ поглядала на зловѣ-

щій пожаръ, боязько приискала до грудей дитину и босыми ногами, въ одной сорочцѣ, по жалючѣй кропивѣ, по колючому терновнику — пробирала ся въ непрѣходимому гущу лѣса; не одна дѣвчина за страхомъ нагадувала о своѣй красотѣ, о своѣй молодости, трепетаючи передъ сластолюбнымъ Татаринномъ... Въ нѣчь, коли горѣли „фігуры“, спокѣйно спавъ хита безпамятно-пьяный чоловікъ.

Выпивши чарку горѣлки зъ рукъ осаула, Касянъ взявъ у радуть доброго коня и поскакавъ у Лубны, свѣдаючи дорогою кускомъ чорного хлѣба. Зъ-заду пѣвъ неба було облите пожарною зарею фігуръ, та инодѣ чули ся выстрѣлы. Зъ-переду розстилавъ ся степъ, але вже не мертвою пустынею лежавъ степъ; то сямъ, то тамъ розлягали ся неперестаннїи оклики; збѣшло сонце и освѣтило трѣвожнїи образъ: коло дороги чумаки уставивши зъ тяжкихъ возѣвъ карѣ, выглядали зъ-за нього, якъ зъ фортецѣ, блискаючи цѣвками мушкетѣвъ и рушницѣ, безъ котрыхъ тодѣ нѣхто не выбиравъ ся зъ дому; селяне живо гонили зъ степу въ села стада волѣвъ и табуны коней; заставляли вѣздъ до свѣтъ рогатками, ховали въ землю всяке добро и хлѣбъ, завязували въ шкурянїи мѣшки, забивали въ бочѣлки грошѣ и спускали ихъ въ глибокїи криницѣ, въ ставы и на дно потокѣвъ; зъ мостѣвъ збѣймали дошки, и затыгали човны въ непроходимїи очереты.

— Чи далеко? — запитували люде Касяна, коли вѣнъ вѣзджавъ у село, покритый курявою и потомъ.

— Отъ-отъ за горою, — одвѣчавъ Касянъ.

— А куды Богъ несе?

— Въ Лубны до полковника. Перемѣнѣть-ко менѣ коня, їду за вашимъ дѣломъ!

— Бери, хочь усѣхъ, дядьку!

Такъ перемѣняючи коней Касянъ, можна сказати, летѣвъ день и нѣчь въ Лубны. Трѣвога и жвава ѣзда помолодели Касяна; вѣнъ не чувъ змучена, вѣнъ не чувъ на собѣ всѣмохъ десятковъ лѣтъ, и подѣвждаючи до Лубенъ, спѣвавъ веселі пѣснѣ.

IV.

Одарка мычки не допряла,
Ажь-ось Харько у хату вбѣгъ,
Пѣдъ лаву кинувъ свой батогъ:
„Впять Татарва на насъ напада!“
Вонъ зъ-опалу сказавъ.

С. Писарескій.

— Гадюко! Гадюко!

— Чого, пане полковнику?

— Скучно, Гадюко, дуже скучно! не знаю вѣдъ чого...

— Може обѣвѣ ся пане?

— Розумный чоловікъ, а говорить дурницѣ. Обѣвѣ ся! Якого я дьявола обѣвѣ ся? Ну, скажи, будь ласкавъ, чого-бъ я обѣвѣ ся? чого-бъ чоловікъ обѣвѣ ся, коли ще не обѣдавъ, а тѣльки снѣдавъ?..

— Чого-жь бы тобѣ и скучилось, пане? Житѣ добре, поступки твои все законнѣ, лицарскѣ: чого-жь бы скучилось?

— То-жь бо то! Я тебе пытаю, а ты мене пытавшь. Се дурне.

— Хиба кобзаря позвати?

— Кобзарѣ Божѣ люде, та зъ глузду збилися, нѣ одной людяной пѣснѣ не знають.

— Выкричались.

— Якъ выкричались?

— Отъ, примѣръжъ, взяти бутильку и стати зъ неѣ наливати въ склянки вино або що инше: якійсь часъ изъ бутильки все льется вино, а якъ вылилось, то вже й не льеть ся, хотъ дави бутильку обовма руками; тодѣ розумный чоловѣкъ приймаеть ся за другу. Такъ и кобзарѣ спѣвали пѣснѣ, кричали, а теперь вже выкричали всѣ, и нема нѣчого.

— А що ты думаешь? Адже воно такъ!

— Не нашому дурному розумови мѣркувати, а може й такъ.

— Такъ, такъ. Гадюко! А все-таки менѣ скучно. Чи вѣришь, чарка не йде въ душу: взявъ чарку въ ротъ сьогондѣ, ледве не выплюнувъ, зъ політики тѣльки промыкнувъ... Хотъ хату пѣдпали зъ нудьги.

— Отсю потѣху можна сховати на пѣзнѣйше, а теперь, пане, чи не послухавъ бы казки?

— Добре, тѣльки лицарску казку, я готовъ слухати! Шкода, Герцикъ пѣшовъ на польованье; вѣнъ багато знае казокъ... шкода!

— Я знаю казку; коли станешь слухати, розкажу...

— Що-жь ты такъ довго не говоришь? говори! Гарна въ тебе казка?

— Воно казка не казка, а былъ; я не Москаль, самъ своего товару хвалити не стану; одно знаю, що Герцикъ не розкаже отсеѣи были.

— Не говори, Гадюко! Герцикъ дуже розумный; въ нього сидеть въ носѣ муха, велика муха!

— Може й не одна, — понуро замѣтивъ Гадюка.

— Годѣ ворчати! — сказавъ полковникъ Иванъ, — прикажи вартѣвникови, щобъ станувъ коло моихъ дверей и нѣкого-бъ не пускавъ; хотъ бы хто пришовъ судитись або зъ жалобою — всѣмъ едно: полковникъ, мовлявъ, занятый дѣлами, паперы пѣдписуе... Та при-

сунь до мене онъ-ту бутильку зъ наливкою и чарку, чей же пѣдъ казку перестане упрямитись та й пѣде мовчки въ горло. Ну, зачинай!

— Живъ було, — зачавъ Гадюка казочнымъ тономъ, — одинъ полковникъ, якъ-бы й твоя милость, та стало скучно полковникови, вѣде мѣся не загрѣ, ходить зъ комнаты въ комнату, кусокъ хлѣба не йде йому въ душу, чарка не льеть ся въ горло, якъ бы...

— Що, якъ бы? — спытавъ полковникъ, кладучи на стѣлѣ выпорожнену чарку.

— Хотѣвъ сказати: якъ-бы й твоѣй милости, та бачу, що чарки, дякувати Богу, лѣзуть тобѣ въ ротъ, мовъ вечеромъ воробцѣ пѣдъ стрѣху...

— А тобѣ завидно, собачій сыну! Нѣ, выпий чарку, та говори хорошенько, щобъ у тебе слова не летѣли, якъ воробцѣ зъ пѣдъ стрѣхи.

— Гарно сказано, — продовжавъ Гадюка, выпиваючи чарку, — теперъ пѣдуть слова, мовъ молоді утки выплывають зъ очерету рядкомъ за маткою. Отъ змаркотнѣвъ полковникъ, и ставъ вѣнъ вѣдъ скуки обзирати нову рушницю, що купивъ недавно за „такъ-грошѣ“ [вѣдобравъ] у якогось вѣ-то Ляха, вѣ-то Нѣмця.

— Молодець бувъ полковникъ!

— Видно, молодець. Довго обзиравъ вѣнъ рушницю: на рушниці була хороша оправа, срѣбна; по срѣблѣ, наче перемъ, выведені люде, и звѣры, й козаки; головки вѣдъ шрубокъ були зъ коралѣвъ а прицѣльна мушка на цѣвцѣ золота.

— Не въ оправѣ дѣло. А хорошо била вона?

— Не знаю; кажуть упала разъ зо стѣны, зъ цвяха зѣрвалася чи що, та просто на бутильки зъ наливкою; бутильокъ зъ-десять стояло въ низу на помостѣ — всѣ вѣдъ-разу побила.

— Хитро! Се дурноватѣ речи, Гадюко!

— Може й такъ; не моя вина: за що купивъ, за те й продаю. Отъ, подививъ ся полковникъ на рушницю, та й захотѣвъ їѣ попробувати вѣдъ скуки; збравъ сотню молодцѣвъ, сѣвъ на коня, и молодцѣ сѣли, та й поѣхали въ Польшу погуляти.

— Хорошо, Гадюко, добра казка!

— Не казка, а былъ.

— Одинъ чортъ, чи казка чи былъ.

— Одинъ, пане, та не одной масти. Отъ їдутъ вони въ Польшу густымъ лѣсомъ, а въ лѣсѣ пахне — цибулею не цибулею, чеснокомъ не чеснокомъ, не гарно пахне. „Гей, хлопцѣ, — сказавъ полковникъ, — чуєте вы, пахне невѣрною вѣстью?“ — „Чуємо, одвѣчали молодцѣ, Жидомъ пахне.“ — Пѣслали пѣдѣвздъ; пѣдѣвздъ вернувъ ся и каже: „Зѣ-версту вѣдѣля надъ рѣкою стоить мѣстечко.“ — „Багато народу? велике мѣстечко?“ спытавъ полковникъ. — „Я лазивъ на дерево, одвѣчавъ одинъ пѣдѣвзодовый козакъ, та все высмотрѣвъ: мѣстечко велике, и ринокъ ѳ, и костьоль, и крамы, а народу не помѣтивъ, самѣ Жида, мовъ у муравельнику: Жидъ на Жидѣ сидить та Жида поганяе.“ — Пѣсля отсього козаки злѣзли зъ коней, притаили ся въ глибокѣй ярузѣ и дожидали вечера, щобъ ударити на мѣстечко.

— Молодцѣ!... Вже-жь чи не про Филона миргородского отся былъ?

— Може про Филона, може й нѣ, разъ сказавъ я: за що купивъ, за те й продаю.

— Хорошо! говори та подай менѣ другу бутильку; отся порожна. Добра казка! самого збирае въ лѣсѣ, душѣ весело! Ну?

— Наставъ вечѣръ, — продовжавъ Гадюка, — а отсе було въ пятницу противъ суботы. Жида по-ранче збѣ-

шлись до-дому, позамыкали крамы, перелѣчили баришѣ по́ томки, щобъ нѣхто не бачивъ, та й тодѣ вже запалили свѣчки; у найбѣднѣйшого горѣле свѣчокѣ дванадцять, хочъ у тоненькихъ, маленькихъ, та дванадцять, — не жарть!

— Не вже-жь ты, Гадюко, думаешь, що в ѣ бѣднѣй Жиды? А вбден-жь взяла ся приповѣдка: багато грошей, якъ у Жида?

— Нѣ, въ кожного Жида багато сѣрѣбла и золота, а все-таки въ одного менше, въ другого ббльше: отъ другій и буде багатый.

-- Такъ. Ну-ну! А козаки де?

— Дбйдемо й до козакбвъ. Заевѣтили Жиды свѣчки — и въ мѣстечку стало ясно, наче въ свято яке, а то було въ цбсннй день, въ пятницу!...

— Чи чувано!... Нечестивіи!

— Окрбмъ того, що зачинавъ ся сабашъ, въ Жидбвъ була й друга веселбсть; въ тогъ день вони держались и старый и молодой за райске яблуко.

— Бреше твоя быль, Гадюко! де-бъ вони дбстали райске яблуко?

— Воно не райске: вуды йому до раю! а такъ называѣть ся. Приѣде якій-небудъ Жидъ у городъ, простой Жидъ, якъ и всѣ — въ ярмулцѣ, въ пейсикахъ, и называѣ себе не Жидомъ, а Хусетомъ, — се-бъ то въ нихъ старшій, — отъ назве себе Хусетомъ, привхавъ, каже, зъ Брусалиму, привѣзъ старій жидбвскій грошъ и райске яблуко. Иде до нього кожннй Жидъ, даѣ грошъ, подержить ся за яблуко, и тре руками собѣ лобъ: се, кажутъ, здорово; а жѣнки купуютъ у Хусета старій грошъ, мовъ шелюги зъ жовтои мѣди зъ дѣрочками, дають за шелюгъ червбница и вѣшають дѣтямъ на шию, щобъ лихо-манка не вчепилась, чи що.

— Отъ дурнї!

— Звѣсно. Отъ у тотъ вечѣръ прийшовъ у свою погану хату Жидъ Борухъ, а въ нього лобъ червоний-червоний, — натеръ, каже, яблукомъ, — прийшовъ и сынъ, нѣ дѣтвакъ, нѣ чоловікъ, а такъ пѣдростокъ. Стара Рухля, Борухова жѣнка, те жѣ була въ Хусета, купила старый шелюжокъ и провѣсила его на шию трилѣтнїй дочцѣ; дочка бѣгала навѣруги стола, спѣвала, кричала, а Борухъ зъ жѣнкою и сыномъ вечеряли гугель, по нашому галушки, локшину зъ шафраномъ, тарыбу зъ перцемъ, та редьку варену въ меду, а закусували мацою, паляницями такими безъ всего на самѣй водѣ, навѣтъ безъ соли.

— Тѣу на нихъ, погано вѣдять!

— На те вони Жиды. Вѣдять вони — а въ вѣкно якъ засвѣтять на-разъ, мовъ сонце зѣйшло; пустили козаки „червоного когута“, запалили мѣстечко. Друге: выстрѣль, крикъ, галась, рѣзня, дзвенять вѣкна...

— Славно, Гадюко! такъ ихъ!

— Жидѣвскїй пѣдростокъ выскочивъ зъ хаты, за нимъ старый Борухъ... тѣльки Борухъ не выскочивъ, а впавъ назадъ въ хату зъ розбитою головою до нѣгъ Рухлѣ, а въ дверяхъ показавъ ся козакъ: шабля на-голо, шапка на правѣмъ уху, вусы въ-гору. Рухля впала на колѣна, вхопила на руки маленьку дочку, и стала просити й плакати: „убий, каже, мене, а не вбивай дочки, я все розкажу“. Выслухавъ козакъ, де золото, набивъ повнїй кишеньъ золотомъ, взявъ на руки Жидѣвочку, а Рухлю такъ потягнувъ шаблею, що вона тутъ и простерла ся.

— На що-жъ козакови маленька Жидѣвочка?

— Въ полковника межи охочими козаками було чоловіка пять Запорожцѣвъ: дорогою пристали до ком-

панів, а Запорожцямъ за дѣтей хорошо платять поселюки, що живуть на зимовникахъ; отъ Запорожець и взявъ дитину и продавъ їѣ за грошѣ, и слово лицарске додержавъ: не вбивъ дитины; а їѣ и лучше.

— Лучше! Ну?...

— Отъ козакѣ розграбили мѣстечко, потѣшилися и вернулись до-дому, та давай гуляти за чужій грошѣ; а скѣльки парчей навезли, а скѣльки оксамиту, а суконѣ... а гамонѣвъ!

— Молодцѣ! їѣ-Богу, молодцѣ!... И по всьому? и кѣбець?

— Кѣбець якъ кѣбець, та ще в маленькій хвостикѣ.

— Говори ї хвостикѣ! Що тамъ за хвостикѣ? У доброго барана хвѣстъ лучше иншой цѣлон вѣвцѣ. Недалеко, въ Молдавін, по пудови хвосты важать, та якї сытї... ажъ менѣ їсти захотѣло ся, якъ нагадавъ... Говори, говори!

— Козакѣ повѣхали, а Рухлю не взявъ нечистый: полежала до свѣту, а во свѣтомѣ и прочунала, ожгла.

— Ожила?

— Ожила. Вони бачь мовь коты — умре, зовсѣмъ умре; перетягни на нише мѣсце — оживае!... Така натура. Зѣбрались Жиды, котрї оцѣлѣли, плакали надъ пожарищемъ, та ї стали попрѣкати Рухлю: „Ты, кажуть, продала козакамъ дѣтей; сынъ повѣхавъ зъ ними: старый Йосько зъ-пѣдъ моста бачивъ, и одягнений, кажуть, въ козацку одежу, а дочку повѣзъ козацѣ на кони: отсе не самъ Йосько бачивъ; та ї дѣмъ твѣй не спалили козакѣ, та ї саму тебе не вбили.“ Пѣшла Рухля до Хусета, мовь помѣшана, и выв, ї плаче, ї видаеть ся, а Хусетъ оцѣлѣвъ десь межѣ колодами; довго говорила зъ нимъ, а пѣдъ вечѣръ и пропала.

— А-га! Околыла?

— Нѣ, безъ вѣсти пропала, эъ мѣстечка пропала, щезла, буцѣмъ вѣ хте языкомъ изъ землѣ злизавъ. Незабаромъ пѣсля сього появила ся за Дибиромъ ворожжа; анахарка, дуже похожа на Рухлю, и стала шептати православнымъ людямъ, и лѣчити православныхъ, и кому вѣ пощенче, кого вѣ напоить зѣлями — всѣ умиряють, вѣхто не выйде, покотомъ лягають, мовъ тарганы вѣдъ морозу вѣ московскѣй хатѣ. И багато вже лѣтъ ходитъ вона, зводитъ чесный народъ, приходитъ нѣчью на кожну свѣжу могилу и регочеть ся, окхянна, и веселѣ пѣснѣ свѣвае.

— Ухъ! хрестъ святыи эъ нами! Що-жь бо не зведуть вѣ?

— Попрѣбуйте, паис. Де видано перечитисъ эъ нечистою силою!... А отъ снѣвъ вѣ привинувъ ся христьянномъ, заживъ мѣжь коваками, якъ-бы нашъ Герцикъ.

— Не мѣшай Герцика! Я тобѣ разъ сказаъ, не говори эле о Герцику, я знаю, всѣ не люблять Герцика эъ-за того, що вѣнъ менѣ вѣрно служить, що я ему и батько и матѣрь и родина, а се другимъ не подобаеть ся; другѣ-бъ радѣ продати полковника за люльку тютюну, за чарку горѣвки, — отъ що я разъ сказаъ, и не вѣдступлюсь вѣдъ слова, нехай на мене грѣмъ ударить, и сто-тысячъ бѣчѣлокъ чортѣвъ розщипають мою душу, якъ баба изъ курки вѣре, воли вѣдступлюсь... Я сказаъ — и буде тавѣ! Мое слово вѣрикѣ....

Полковникъ запивъ послѣдню фразу чаркою настойки и быстро зачавъ ходити по комнатѣ. Гадюка замочавъ, стоячи у порога, и понуро давнясь эъ-пѣдлѣба на полковника.

— Ну, що-жь? — говоривъ полковникъ, сѣдаючи на постѣль.

— Було зв-за чого сердити ся, — сказавъ Гадюка.

— Я не сердивъ ся, я тільки сказавъ, що я чоловікъ характерный — и по всьому.

— И безъ того всѣ отсе знаютъ.

— И добре роблять. Ну, що-жь?

— Нвчого. Моя быль хотъ и скбнчена. Звѣсно, може й выдумка, а може й правды зерно е...

— Розумѣть ся, казка! Де-жь сынъ?

— Живе мѣжь козаками, морочить добрыхъ людей; се-бѣ ще нвчого, а то кажуть...

Та казка Гадюки не скбнчилась; дверѣ въ свѣтлицю зв шумомъ розчинились, и вартовый козакъ грянувъ на помостъ, станувши на чотирьохъ передъ постѣлю полковника; за нимъ у дверяхъ стоявъ узброзный сивый Запорожець.

— Отъ тобѣ, дурню, на горѣхи! — говоривъ Запорожець, поглядаючи на вартовника, котрый карабкавъ ся на помостъ, силуячись встати. — Выдумавъ, дурень, не пускати Запорожца до пана полковника. Здоровъ, пане!

— А ты якъ смѣвъ входить, коли не приказано?

— А якъ смѣе ходити вѣтеръ по полю? Не ббйсь, не пытасть ся у гетьмана... А Запорожець вѣтрови братѣ рбдний; я й до кошового хеджу, коли дѣло е, не пытаючись; я не баба, не прийду балакати о сусѣдкахъ. Є дѣло, конечне дѣло, — отъ и все.

— Побачимо, яке тамъ дѣло! Побачимо, Гадюко..

— Два дѣла е въ мене, — сказавъ Касянь. — Перше: вели скерѣйшь заширати ворота, узброюй людей — Татаре йдутъ...

— Де вони тамъ у дѣвола?

— Доси мабуть уже граблять твѣй полкъ. Вчера нбчью вони мали перебраться черезъ Днѣпро.

— Не велика важность! — сказавъ полковникъ, запытайно подививши ся на Гадюку, — чи не бачили мы сього смѣтя!..

— Хорошо сказано, — одвѣчавъ Касянъ, — такъ чого-жь ты просивъ пѣдмоги у запорозкого товариства, и чого я, дуракъ, скакавъ сюды майже вѣдъ самой Сѣчи, на перемѣнныхъ коняхъ, по приказу кошового Зборовского?

— А ты чого тутъ стоишь? — закричавъ полковникъ на вартѣвника, — вороно! Рушай на двѣрь и звели трубити трѣвогу!

Козакъ выйшовъ.

— Ну, коли ты вѣдъ Зборовского и знаешь нашѣ требы, то спасибѣ' тобѣ за вѣсть, хоть вона й не дуже приемле. Та не покидай насъ, погостюй; при оборонѣ города одинъ, кажуть, Запорожець бѣльше стоить, нѣжь десять простыхъ чоловѣкѣвъ.

— Дѣло звѣсне! — одвѣчавъ Касянъ. — Теперь друге: кланяеть ся тобѣ твоя дочка.

— Дочка? а вона жива?

— Жива и здорова, и..

— Ну, ходи сюды, обѣими мене, братику! Слава Богу, що вона жива; а про вѣ бабскій дѣла розкажешь пѣсля; теперь треба Лубны спасати; чуешь, трублять трѣвогу!

— Отсе по-нашому, по-запорозки, лицарскій речи, пане полковнику!

— А ты якъ думавъ, брате? — самовдовѣльно одвѣчавъ полковникъ, — и въ насъ душѣ запорозкой!..

И вони выйшли на широке подвѣрье, де на узвышю стоявъ трубачъ и трубивъ трѣвогу. Народъ збѣгавъ ся зо всѣхъ бѣкѣвъ на подвѣрье.

Часто въ Украинѣ, проѣзджаючи степы весною, вы

вчуєте проникливий повень розпукн зойкъ: „Татаре йдуть!“ оббздритесь и нѣкого не побачате, опрѣчь двѣх-трѣохъ дѣтвакѣвъ, що пасуть скотину, зовсѣмъ на Татаръ не похожѣ. Але въ тѣмъ зойку такъ багато туги, розпуки, безнадѣйности, що вѣнъ певне на довго останется ся у васъ въ памяти. Се послѣднѣ вѣдгомоски тяжкихъ, страшныхъ зойкѣвъ, що колись оглашали села украинскѣ; се крякъ переданый внукови вѣдъ дѣда, сынови вѣдъ батька або матери; се зойкъ, що втративъ уже все свое значѣнне, перейшовъ въ играшку, въ дѣтску забавку, но вѣнъ заховавъ ще въ своѣй музикальнѣй сторонѣ багато правды; сердце ныѣ, замирає, слушаючи его: се новый красомовный вѣршь зъ исторіи бѣдного краю... Хотите знати, для-чого кричать дѣтваки: „Татаре йдуть“?

Всѣмъ звѣсно, що муравель комашка громадянська и роботяща, — обѣ сьому навѣтъ колись було напечатано въ новѣйшихъ московскихъ прописяхъ; — звѣсно также, що многѣ, дбзнавши ся зъ новѣйшихъ московскихъ прописей о працьовитости муравля, були тымъ дуже задоволенѣ и навѣтъ при нагодѣ говорятъ своимъ дѣтямъ: „будь працьовитый, якъ муравель, то дадуть тобѣ бонбонку, а зъ часомъ зробишь ся знатнымъ чоловікомъ“, — а дуже не много такихъ, що старались роздивляти жизнь сеи умной комашки, хочъ вона справдѣ ббльше занимаща, розмавтша, научивѣйша вѣдъ жизни дуже многихъ... якъ-бы то деликатнѣйше выразитись?.. многихъ, щѣ дуже смачно обѣдають та просиджують ночѣ за преферансомъ... Але не лякайтесь, я не стану читати вамъ лекціи о инсектологіи: менѣ-бъ тѣльки дуже хотѣлось, щобъ вы въ тихій, прекрасный весняный ранокъ подивились на муравельникъ, коли те маленьке царство вскрыеть ся бѣлыми личинками (подушками, якъ

кажутъ на Украинѣ). Муравль инстинктивно чуютъ ко-
нечность, держати свои личинки, надѣю на будущій си-
ли муравельника, въ сухости, — та отъ бережно выно-
сятъ вони изъ своихъ темныхъ подземныхъ коридорѣвъ
бѣленькй подушечки, розкладають ихъ рядами противъ
сонця, и вбддаляютъ ся на работу, оставляючи била кож-
ном подушечки двоохъ вартѣвничѣвъ, котрй тихо сидятъ,
наче неживй, сторожучи свѣй скарбъ; найменшій шел-
лестъ, легка тѣнь вѣдъ перелетном хмарки — и вони
трѣвожно хватають за личинки. Сѣльски дѣтваки знаютъ
сю журливѣсть муравльѣвъ, и пасучи скотину, инодѣ цѣ-
лй день вѣдъ скуки перебѣгають вѣдъ одного мура-
вельника до другого и пуджають комашоѣвъ; про те вони
побѣгають до муравельника, нахиляють ся надъ нимъ
и голосно въ одинъ голосъ кричатъ:

Комашки, комашки,

Ховайте подушки,

Татаре йдутъ!

Першй два стихи говорятъ якимось швидкимъ ре-
читативомъ, а третій спѣвають голосно, проникучо. И,
Боже мѣй, якій колотъ побѣйметь ся въ муравельнику
вѣдъ сього крику; въ секунду все чорне поколѣнне вы-
сиплеть ся на верхъ, сторожѣ хапають личинки, зако-
лотъ, бѣгавше — и личиноѣвъ наче не було: тольки де-
якй муравль шмигляють зъ кѣнца въ кѣнѣць муравель-
ника, якъ-бы стараючи ся дѣзнати ся причини колотнѣть;
другй таскають соломки и тымъ колодами завалюють
входы въ свои подземеля...

Отъ причина крику „Татаре йдутъ!“ , якъ вы коли-
небудь его вчуєте теперь на степахъ Украины.

А въ старину таку появу представляло найже веж-
не село вѣдъ зловѣщого крику „Татаре йдутъ!“ и Луб-
ны дуже були похожй на муравельникъ. Вѣсть о близъ-

кѣмъ нападе Татаръ быстро разнеслась по городу: кто чистивъ оружье, кто робивъ набѣ, кто наточувавъ шаблю, кто зносилъ добро у церкву. А въ церквахъ священники въ церковныхъ ризахъ служили молебнѣ; товпы жѣнокъ, упавши на колѣна на церковномъ помостѣ, голосно молились и плакали; часомъ заходявъ туды козакъ, бивъ поклонъ до землѣ, ставивъ свѣчку передъ образомъ Спасителя и поспѣшно выходявъ заняться своими роботами; гонцѣ скакали въ околишнѣ села; зѣ сѣлъ ишли товпы народу боронити и ховати ся въ крѣпость, ишли жѣнки, несучи на рукахъ немовлять; гнали скотину; голосно гомонѣвъ народъ, бабы кричали, дѣти плакали; скотина сумно ревѣла, безглуздо дивлячись на незнакомѣ улицѣ й дома. На Касяна дививъ ся народъ зѣ якимось особливимъ поважаньемъ, якъ на Запорожця, та ще такого, що вчора потыкавъ ся зѣ Кримцями. Полковникъ на кони неперестанно скакавъ по улицахъ; за нимъ Герцикъ и Касянь. На валу набили гарматы; поставили сторожныхъ; гармашѣ сидѣли на лафетахъ; до ворѣтъ навезли колоде и каменѣвъ, щобъ на вѣчь завалити ихъ; на валу въ осббныхъ земляныхъ печахъ поставили котлы, наповнили ихъ смолою и олѣвмъ, пѣдложили пѣдъ нихъ дровъ и сухого очерету, щобъ въ разѣ потреби духомъ закипенити ихъ та й обливати зѣ валу Кримцѣвъ. Пѣдъ вечѣръ все було готове; завалили ворота крѣпости, разложили на валу сторожевѣ огнѣ, и полковникъ, змученый денными працями, пѣшовъ на мѣнуту спочинути, приказавши Герцикови не спати до пѣвночи, а зѣ-пѣвночи збудити себе. Герцикъ повѣвъ Касяна въ свою комнату, хочъ сыру, темну, и зѣ зелѣзными решетками, але ясно освѣчену огнемъ, що палавъ у печи: тамъ пеклась баранина и въ горшку варилась смачна варевуха. Приемно було старому Касянови

вѣдпочити ѿ порошкошувати, и поповѣсти, и пѣдкрѣпити силы веренухою пѣсля тяжкои вѣды, добровѣльного по-сту, двоохъ безсонныхъ ночей и двоохъ днѣвъ проведенныхъ въ трѣвозѣ. Касянъ хочъ бувъ Запорожець, и лѣтъ двадцять-тридцять назадъ прогулявъ бы ще ѿ сѣю нѣчь, однакъ лѣта взяли своѣ: пѣсля куска маснон баранины и кѣлькохъ чарокъ теплои варенухи, на нього найшла лѣнь, утома, рука въ плечу заболѣла, ноги стали наче несвои, очи що хвиля злипались а наконецъ вѣнѣ, схилившись на лавку, захропѣвъ молодецкамъ сномъ.

V.

„Бачь, чортяка! бачь, падлюка,
Якъ умудрувавъ ся!
Се вже бачь, нѣмецка штука!“
Твердовскій озвавъ ся.

Гулакь-Артемовскій.

Зажурила ся Хмельницкого сѣдая годора,
Що при ньому нѣ сотникѣвъ нѣ полковникѣвъ нема.
Часть приходять умирати,
Нѣкому порады дати.

Украинска дума.

Розсвѣтало. Проснувъ ся Касянъ, протягнувъ ся, зѣвнувъ и, подивившись у вѣкно, проворчавъ: „Старый ставъ Касянъ! не стямившись проспавъ до ранку“. Въ розбите вѣкно, черезъ решотку, вѣяло равѣшньою свѣжостю; десь недалеко чути було шелестъ, наче-бъ ходивъ чоловѣкъ. Касянъ пѣдбѣшовъ до вѣкна; за вѣкномъ вузке подвѣрце, огорожене високою стѣною; на подвѣрцю нѣкого не було; тѣльки воробецъ, сидячи на галузцѣ якогось сухого корчика, надувавъ ся, шолопавъ свое пѣре и стрѣпувавъ ся. За дверми впятъ дали чутись кроки; Касянъ живо глянувъ по комнатѣ — нема его оружя; пѣдбѣшовъ до дверей — дверѣ замкненѣй. Протяжно свиснувъ вѣнъ и вѣдбѣшовъ.

Штука! — ворчавъ Касянъ, ходячи по невеликѣй комнатѣ, — нѣмецка штука! Хитро, щобъ вѣнъ першою галушкою вдавивъ ся! Та якъ бо не хорошо! не доведи

Господи, якъ не хорошо! Де то хто видѣвъ: запросити гостя, упонти, забрати оружье, та й заперти въ кѣтку? Не хорошо! Що, чи я имъ дроздъ якій, чи що? На що мене держати въ кѣтцѣ?... Дурень я, не догадавъ ся вчора, коли прийшовъ въ отсю огидну тюрму. Розбити було нѣмецкому козакови голову, примовляючи: „не води гостити въ тюрму вольного Запорожця!“ Такъ нѣ, пбддавъ ся старый дурень! Самъ убійшовъ, сивый баранъ, въ загороду. Не дарма отсей перевертень такъ пбдбывавъ ся, пбдѣвѣджавъ до мене, мовъ парубокъ до чепурной дѣвки, и объ Чайковскѣмъ розпытувавъ, и о Маринѣ, и пивъ ихъ здоровья, буцѣмъ вони ему рбдня яка!... Не догадавъ ся, по-просту не догадавъ ся! Що я ему за приятель? Правду кажуть: коли чоловікъ нѣ зъ того нѣ зъ сього тебе ласить, стережись: вбнъ або обманувъ, або обманути хоче...

За дверми опять почувлись кроки. Касянь пбдбйшовъ до дверей и сильно ними затормосивъ — нема одвѣта. Тбльки зъ-надвору застукавъ тяжкій замокъ.

— Гей, ты! чуешь, ты! вбдозви ся! Коли ходишь, то й говори виѣвешъ. Кто тамъ?

Мовчанье.

— Ну, що жь, ты не одвѣчаешь? — продолжавъ Касянь, — языка нема? Певне не чоловікъ ходитъ; се ко-рова ходитъ.

— Брешешь! не корова, а козакъ, — одвѣчавъ за дверми голосъ, обидженный неприличнымъ зрбвнаньемъ.

— Ажъ на-силу вбдозвавъ ся! Скажи менѣ, будь ласкавъ, що за комедію зо мною грають? Чого мене замкнули тутъ? Певне боялись, щобъ я въ хмѣлю не зруйнувавъ вашего города? га?

Мовчанье.

— Та що-сь ты не говоришь? Вдозвався було якъ чоловікъ, — и замовкъ, мовъ рыба!

Мовчанье.

Касянь махнувъ рукою и зачавъ ходити по комнатахъ; підбійшовъ до вѣкна: тамъ знову тільки воробецъ весело сказавъ по сухихъ гілочкахъ счаклого корчика и повертаючи въ-гору головку, перекликавъ ся зъ товаришемъ, котрый вдзывавъ ся десь на стрѣсъ. Касянь плюнувъ — воробецъ полетѣвъ; усе стало тихо.

— Жидѣвска птаха! — сказавъ Касянь, вдходячи до своєї постелѣ, сѣвъ и задумавъ ся.

Богъ знае, що думавъ Касянь; але певне щось не дуже веселе, тому-що, муркотючи собѣ въ-пѣвголосо, мало-по-малу перейшовъ въ пѣсню, и заспѣвавъ звѣсно на Украинѣ, зрушаючи думу о утецѣ трьохъ братѣвъ зъ Азова:

Изъ города изъ Азова не великі туманы підбіймали ся:
Три козани рідні браты зъ тяжкою неволѣ убрали ся.
Двое кѣннихъ, третій пѣшій въ-слѣдъ за братами спѣвають;
По кореняхъ, по каменяхъ меншій братъ босый бѣжить;
Ноги бѣлі о каменѣ рѣзѣкае,
Кровью теплою слѣдочки заливае,
Кѣннихъ братѣвъ доганяе

И словами промовляе:

„Станьте, братцѣ, быстрыхъ коней попасѣте,
И мене молодшого брата, подождѣте...“

Зъ першихъ вѣршѣвъ помѣтивъ Касянь, що невидимый голосъ за дверми підтягавъ ему. Касянь заспѣвавъ голоснѣйшъ, зачавъ выводити голосомъ труднѣ переходы — голосъ вторувавъ ему вѣрно. Касянь не выдержавъ и, не кѣнчивши пѣсню, закричавъ:

— Славно, брате! Ый-Богу славно! И голосъ у тебе хороший... Ты до кбнця знаешь отсю пѣсню?

Голосъ умовѣ.

— Дивный чоловікъ! — продолжавъ Касянъ въ-пѣв-голоса, — спѣвае хорошо, а говорити не хоче.

— Говорити не хоче! — сказавъ самъ до себе козакъ въ-пѣвголоса, — радъ бы говорити, та коли не звелено!

— А! отъ що: говорити не звелено, такъ певне спѣвати можна, коли спѣваєшь.

И Касянъ заспѣвавъ:

Ой на горѣ явѣрь, явѣрь зелененькій...

Скажи ты менѣ всю правду, козаче молоденькій:

За що мене невинного въ тюрьму посадили?...

Зелѣзынымъ запоромъ тюрьму затворили?

— Ну, що-жь ты не спѣваєшь? — сказавъ Касянъ.

Видко вартѣвникови сподобала ся розмова въ новѣмъ смаку: за дверми давъ чутись тихій смѣхъ, перерыванный словами: „Сказано, Запорожець! Отъ, причта!“ — потѣмъ смѣхъ трохи успокоивъ ся, и вартѣвникъ заспѣвавъ на той самъ голосъ:

За що тебе посадили, я того не знаю;

Я такъ-собѣ чоловікъ, моя хата зъ краю.

Касянъ.

Та якому-жь я завдячивъ собачому сыну,
Що не въ поли, а въ тюрьмѣ я може загину?

Козакъ.

Ой спить козакъ пѣдъ горою, шабля зъ боку,

И мушкетъ и кбнь пасеть ся не далеко.

Пришли люде темною нѣчью по-легоньки,

Оббѣрали козаченька по-тихоньки:

Такъ панъ велѣвъ, старшій велѣвъ, говорили,

Та козаченька въ темницю затворили;
А темницю замкомъ заперъ панскій чура:
На нѣмъ одѣжь козацкая, а натура...

А натура не козацка, не...

— А въ солому!... Бачь, якъ вые! — закричавъ за дверми строгій голосъ. — Що, ты на улицю вийшовъ?... на вечерницяхъ?

— Менѣ говорити заказали, а спѣвати не заказали, такъ я спѣваю зо скуки...

— Мовчи! „Спѣвати не заказали“!... Розговоривъ ся; я тебе навчу... Вѣнъ спить?... не чути?

— Нѣ, не спить, вже й спѣвавъ пѣснѣ.

— То-то ты своими криками та вытьемъ хочь бы й мертвого розбудишь... Не давъ гостеви спокою...

Пбсля сього загремѣли замки, заскрипѣли дверѣ, и дали чутись кроки пбдъ вѣкномъ Касяна; небавомъ вѣнъ побачивъ мѣжь решоткою обличье Герцика.

— Здоровъ, дядьку! здоровъ, старый! — говоривъ Герцикъ усмѣхаючись...

Касянь мовчавъ.

— Не сердись, хоробрый Запорожцю, не сердись, лицарю! Не моя вина, бачить Богъ, якъ я люблю тебе; вже за одно те люблю, що ты давъ притулокъ мому бѣдному другови Олексѣю! Що вѣнъ теперь порабляе?..

— Чого тобѣ хочеть ся? Вѣдвжись вѣдъ мене! — грубо сказавъ Касянь.

— Чого менѣ хочеть ся? Ой, Боже-жь мѣй! Нѣ-чого менѣ не хочеть ся, я зо всего доволенъ, зъ ласки полковника, — славный чоловікъ полковникъ, тѣльки хитрый, пбдозрющій.. Цѣлый день учора все вѣдведе мене на бѣгъ та й каже: „Я боюсь, Герцику, сього Запорожця; хто знае, може вѣнъ пбдсланный Кримцями, та имъ и ворота отворить.“ — „Богъ зъ вами, пане мѣй,

говоривъ я, чи такій се чоловікъ? та вбнъ и дочку вашу приберѣтъ у себе; та вбнъ и виглядає не такъ.“ — „Нѣ, каже полковникъ, менѣ не вѣрять ся, щобъ и моя дочка була жива.“ И все такои нѣсенътницѣ... навѣтъ хотѣвъ допрошувати тебе...

— Мене? — голосно сказавъ Касянъ. — Допрошувати Запорожця?

— То-то й єсть, а робити нѣчого: сила салому ломить!... На-силу я упроставъ, щобъ тебе посадили въ тюрму.

— Отъ за се спасибб'! Видео, що добрый чоловікъ.

— Именно добрый. Не лякай ся Касяне, тобѣ буде добре: ты будешъ и сытый и пьяный, а коли проженемо Татаръ, и полковникъ побачить, що ты не виненъ, що въ тебе нема зъ ними нѣчого, то мы й поѣдемо всѣ до тебе на зимовникъ. Полковникъ простить дочку, вона приѣде сюды зъ чоловікомъ, и пѣдуть бенкеты та веселощѣ. Ой, ой, ой! щѣ за бенкеты будуть!.. Не скучи, Касяне! Не сердись на мене, я тобѣ добра бажаю; та якъ выпустять, не кажи полковникови, що я бувъ у тебе: вбнъ дуже пѣдозрющій чоловікъ, и менѣ лихо буде! Прощай, Касяне!... Не сердись на мене, не скучи, и вѣги й пити принесуть тобѣ въ-волю; спочивай зъ дороги...

— А моя шабля де?...

— Шабля у полковника, висить на стѣнѣ пѣдъ образами; въ почотѣ твоя шабля, добра шабля! Чи не можь менѣ твоєю шаблею погуляти зъ Татарами?... Зъ лицарскою шаблею и самъ станешъ мовь лицарь.

— Авѣ думай! — закричавъ Касянъ, — до сихъ поръ вѣрно служила моя шабля, хрестила головы невѣрныхъ, не выкрышалась, не критуплялась, до сихъ

поръ чужа рука не рушала ѳѳ — и не рушить; умру — завѳчу положити ѳѳ до труны во мною... Ты може ѳ добрый чоловѳкъ, Богъ тебе знае, що у тебе на умѳ, тѳльки не рушай моєи шаблѳ, не зобиджай дѳда, та ще замѳненого, не перечь ся во мною!

— Сохрани мене Боже, Боже мене сохрани! — говоривъ вѳходячи Герцикъ. — Прощавай, дядьку, не сердись! я полковникови передамъ твою волю; добрый козакъ любить шаблю якъ жѳнку, бѳльше жѳнки, сто разъ бѳльше, тысячу разъ... сто тысячъ...

А мѳжь тымъ, при першихъ промѳняхъ сонця сторожеві козаки зъ фортечного валу помѳтили вѳ-дали великѳ клубы пылу, и незабаромъ показались на степену легкѳ вѳдѳлы Татаръ. Узброєнѳ козаки высыпали на валъ; гармашѳ станули коло гарматъ; звѳснѳ, вправнѳ стрѳльцѳ, понабывавши гаєбѳницѳ, навели ихъ вѳ поле и, припавши за застѳнками, дожидали неприятеля; Татаре наѳзджували, гарцювали, пѳдскакували до замку, зѳрѳдка пускаючи стрѳлы, котрѳ, не долѳтаючи до цѳбли, востромляли ся вѳ землю. Козаки не стрѳляли. Разбѳв зѳ-кѳлька просились козаки у полковника зъ фортецѳ, погуляти за валомъ и повидатись зъ Татарами, але полковникъ понуро одвѳчавъ имъ: „не пора!“ або „не кваптесь на-впередъ батька вѳ пекло“ — и нетерпеливо поглядавъ на пѳвнѳчь. Ще вчора, заразъ по приѳвѳдѳ Касяна, полковникъ Иванъ пѳславъ гонця до полковника прилуцкого просити пѳдмоги, и приказъ до пирятинской сотнѳ, неprovолочно явитись пѳдъ Лубны: гонецъ не вертавъ ся, пѳдмоги не було, Пирятинцѳ не йшли. Татарскѳ наѳзники стали смѳлѳйшѳ, зачали ближче пѳдѳвѳзжати до валу; але зъ фортецѳ грянула гаєбѳниця, друга, третя, и вони розсѳялись, оставляючи на мѳсци двоєхъ чоловѳкъ та коня: одинъ лежавъ долѳ-ницѳ,

наче-бъ спавъ, другій, лежачи на-взнакъ, махавъ руками майже до полудня, мовъ вѣтровый млынъ; а раненый кбнь, все намагавъ пбднаться, стававъ на передній ноги и сидячи на задныхъ, якъ собака, судорожно вытягавъ довгу шию, такъ що страшно було дивитись на нього; потбмъ, хитаючись, падавъ и впять встававъ на передній ноги...

Наставъ полудень тихій, парный. Татаре выѣхавши по-за выстрѣлъ фортечныхъ гарматъ, стояли густыми товпами; надъ чистымъ полемъ плававъ по небу великій коршунъ; розпустивши широкі крыла, вытягнувши ноги узброені острыми кбгтями, пеняво спускавъ ся вбнъ на трупы, и швидко кидаючись на ббкъ, буцѣмъ нерадо пбдбймавъ ся въ гору, коли раненый Татаринъ живо замахавъ руками. По полю туюцемъ бѣгала якась ряба собака, спустивши хвбсть, звѣсивши голову и довгій высолопленный языкъ; змучена, зупинилась вона передъ трупами, кругомъ понюхала поле, завыла, и пбдогнувши хвбсть кинулась утѣкати зо всѣхъ нбгъ. Полковникъ, втираючи запрѣлі очи, поглядавъ на пбвнбчъ — на пбвночи нѣкого не було. Тбльки чистый степъ, розпаленый полуднѣшнымъ сонцемъ, та по степу, мовъ бѣжуче стадо втѣкаючихъ овецъ, мелькавъ инодѣ туманъ на далекому овидѣ.

Герцикъ радивъ полковникови зробити випадъ, полковникъ не згоджавъ ся, дожидаючи скорон пбдмоги.

— На що вамъ, по що вамъ пбдмога, коли вы самі великій лицаръ? — говоривъ Герцикъ, — прииде пбдмога, вы розббете Татаръ, и всѣ скажуть: не самъ розбивъ полковникъ Иванъ, люде помагали; ще чи не заспѣвають пѣсню, бабску пѣсню:

Ой не сама пряла,

Кума помагала:

Дала кумѣ миску пшона

И два куски сала...

Бабска пѣсня, а заспѣвають ѣъ на вашъ карбѣ, и вамѣ буде встыдно, ѣ казати буде нѣчого.

— А радѣ бы знати, хто заспѣвае?

— Языкъ безѣ костей! яка небудѣ баба заспѣвае, — що вы ѣй скажете? Отсю пѣсню давно спѣвають, годѣ вамѣ, пане, заказати ѣъ! Закажете, ще гбрше; непристойне скажуть про васѣ, про хороброго лицаря, и въ Прилукахѣ и въ Миргородѣ будутѣ спѣвати пѣсню, коли-бѣ у вашѣмѣ полку побоялись... Я васѣ люблю, пане мѣй, дуже люблю... отѣ вѣдѣля беруть ся слова мои...

— Знаю, друже мѣй, знаю, бративку Герцику, спасибѣ тобѣ, дасть Бѣгѣ, надстане спека, то я повитаю ся зѣ ними, я докажу, що я самѣ побю отсю поганѣ, безѣ прилуцкихѣ дегтарѣвъ... хочѣ осторожность не вадить... А що Запорожець?...

— Сидить пѣдѣ стражею...

— Та слава Богу! Ты нарозумивѣ мене сховати сю стару лисицю. Спасибѣ, брате! менѣ и въ голову не прийшло зѣ-початку, що отсе щпѣгѣ вѣдѣ Татарѣ; наробили бы квасу въ ротѣ, коли-бѣ оставили его на воли...

— Звѣсно!... Вы самѣ, пане, въ-першѣ обѣ сѣмѣ думали, та не хотѣли тѣльки зобиджати лицаря; вы заразѣ и сказали, що думали...

— Яка голова въ тебе, Герцику! — сказавѣ вдоволенный полковникѣ, — навѣтъ думки мои знае...

— Я смѣтя противѣ васѣ, пане мѣй, а Господѣ умудряе слѣпцѣвъ... А яку исторію выдумавѣ той дѣдѣ: буцѣмѣ покѣйница Марина, царство ѣй небесне, воскресла!

— Дивно и менѣ здавало ся теѣ, та лицарска по-

винность не звелѣла розпытувати о бабѣ... А що, якъ вона жива?

— О, Боже-жь мѣй! хибѣ, пане, мертвѣ воскресаютъ? Самъ бачивъ, якъ вона вийшла на руштованье, самъ бачивъ... та я вже говоривъ вамъ... на-силу втѣкъ зъ Сѣчи, а то коли-бъ найшли, то й мене бъ стратили, такъ розлютились було тѣ невѣры!

— Не кажи такъ, Герцику, — сумно сказавъ полковникъ, — вони християнскій лицарѣ, а хитрѣ бувають и лютѣ, мовъ вовки... Не думавъ я пережити мови Марини, не додержавъ слова покѣйниці жѣвѣцѣ...

— Що зъ воза впало, те пропало, пане мѣй. Що-жь, коли-бъ и живою була Марина?

— Бачить Богъ, я-бъ вѣддавъ тѣ за Олексѣя. Я й тодѣ хотѣвъ се зробити... та.. Богъ его знае... якъ... Ну, та що й говорити про те!... Чи выпытувавъ ты вчора Запорожца о моѣй дочцѣ?

— Цѣлий вечѣръ... та бреше небылицѣ, старый лисѣ! Такъ, каже, прийшли та й живутъ у мене, — видно путають ся зъ речахъ; вѣнъ, живучи на зямбвнику, певне не знавъ того, що вы знаете зъ моихъ слѣвъ... та выдумавъ кавку для бѣльшого почоту, думавъ, що вы баба, тому, що вони всѣхъ насъ Гетьманцѣвъ мають за бабѣ, и розплачетесь на вѣсточку о дочцѣ и дасте ему волю робити, що схоче, для Крымцѣвъ. Певне дѣставъ вѣдъ хана не одного червоного...

— Такъ, такъ! погоди, собако! упоравши ся зъ Татарами, я навчу его, якъ жартувати зъ полковникомъ Ивановъ! Що-жь вѣнъ теперъ? Ты его бачивъ сегодня?

— Бачивъ. Дуже засумувавъ, бѣть ся объ решотки, ажъ плаче!...

— Нехай плаче, нехай плаче, вѣдъ злости плаче! Понюхавъ пирога, та не вдалось покушати... А не але-бъ и намъ перекусити, Герцику!

Зачало вечорѣти. Татаре невеликими купками стали розвѣджати по полю передъ фортецею; одна, по-больша, пбдѣхала досыть близько и обступила трупы товаришѣвъ; де-якій злѣзавъ зъ коней, здавалось, хотѣли пбднати и повезти зъ собою мертвій тѣла. Гармашъ прилягъ до гарматы, приложивъ люнту, и зъ фортечного валу грянувъ выстрѣль: ядро попало просто въ купу; якъ живе срѣбло розбризулись Татаре на всѣ боки, оставляючи на мѣсци ще кблькохъ товаришѣвъ и два довгї списы, встрошленї въ землю; на списахъ торчали тблькощо зрубанї козацкї головы, кровь стѣкала по довгихъ ратищахъ; вечѣрный вѣтрець хитавъ ихъ на боки и вѣявъ чорными чубамъ...

— На коней, хлопцѣ! — сказавъ полковникъ, заскрежетавъ вбдѣ злости зубами, — дамъ я ишь! А де Гадюка?

— Варить вечерю для пана, — одвѣчавъ Герцикъ, — та позвольте, я побѣду за вами. На що вамъ Гадюки? Ждати довго...

— Скажи, що се въ тебе за пѣрце на шапцѣ?

— Замова бдѣ кулѣ и стрѣлы и всякого оружя, — одвѣчавъ Герцикъ, вывѣджаючи рядомъ зъ полковникомъ зъ фортечнои браны.

Быстро понеслись козаки розсыпною на Кришцѣвъ, и въ минуту по всему полю завязала ся горяча стычка. Чоловѣка десять Татаръ скакали просто на полковника. Полковникъ зъ Герцикомъ скакавъ на нихъ. На двадцять кроковъ вбдѣ Кришцѣвъ полковникъ выхопивъ зъ ольстры пистоль, спустивъ курокъ — паленуло; другїй пистоль тежь не выстрѣливъ; кинувши и той на землю, полковникъ пбднйавъ руку, узброену тяжкою кривою шаблею, що блискала въ воздухѣ, якъ ясный рбгъ молодого мѣсяца, але въ ту минуту двѣ стрѣлы впили ся ему въ грудь... Полковникъ заточивъ ся на сѣдлѣ, спу-

стивъ пѣднату шаблю, а Татаре вхопивши за поводы его коня и коня Герциковаго, помчали ся въ степь. Козаки кинулись выручати своего начальника, але ихъ було мало, — а Крымцѣвъ прибувало зъ каждою минутою, били ковакѣвъ и горнулись до фортецѣ.

Наравъ страшный войкъ огласявъ поле: зъ фортецѣ скакавъ дивный воинъ на неосѣдланѣмъ и ненавѣжка-нѣмъ дикѣмъ кони; быстро летѣвъ вѣнъ, ухвативши коня за гриву и повертаючи жилавою рукою на всѣ боки, наче поводами: голова безъ шапки, не стрижена, не брита, не чесана, ноги заголенѣ до колѣвъ, руки по лѣктѣ, въ правѣй руцѣ пѣднута тяжка сокира.

— Де вы дѣли, собаки, мого пана? — страшно кричавъ вѣнъ, ринувши въ товпу Татарь. — Пана мѣй, пана мѣй! ось я, ось Гадюка! — кричавъ вѣнъ, быстро спускаючи на право и на лѣво тяженну сокиру, вѣдъ котрон, якъ снопы бѣдъ бурѣ, валились Татаре. Вѣд-бивши раненого полковника, Гадюка перекинувъ его поперекъ коня и помчавъ ся въ фортецю, а въ-слѣдъ за нимъ поскакали и Герцикъ и козаки, пертѣи зо всѣхъ сторонъ множествомъ Крымцѣвъ. Уже були вои у фортечныхъ ворѣтъ, несучи за плечима собѣ неприятеля, якъ зъ крикомъ ударила въ бѣкъ пирятинска сотня; Крымцѣ напудились засѣдки, побояли ся свѣзого войска, и зновъ переслѣдуванѣ козаками, поскакали въ степь до своихъ обозѣвъ. Пирятинцѣ, розвинаувши сотеннѣ хоругви, ввѣйшли въ фортецю, привѣтуванѣ народѣмъ. Замѣстъ раненого полковника взявъ начальство надъ фортецою пирятинскѣй сотанкѣ.

Настала нѣчь. На далекѣмъ степу, мовъ звѣздочки, засвѣтили сторожевѣ огники Татарь. На фортечнѣмъ валу козаки подвоили сторожу.

Въ своѣй спочивальни, на широкѣй постели, покры-

тѣй ажъ до помоста азіятскимъ ковромъ, лежавъ полковникъ Иванъ, сильно недужаючи вѣдъ ранъ; козакъ-знахарь осмотривъ раны, перевязавъ ихъ и похитавъ головою.

— Що? — спытавъ слабымъ голосомъ полковникъ.

— Нѣчого, пане полковнику! — одвѣчавъ знахарь.

— Нема надѣв? га?

— Въ Бога все зможне...

— Покинь отсе... я не баба. А по твоєму якъ?.. що?..

— По моему кепско..

Полковникъ покивавъ головою и тихо спытавъ :

— А Гадюка де?..

— Лежить раненый, — одвѣчавъ Герцикъ.

— Зле!.. Остань ся зо мною, Герцику; а вы всѣ...

Тутъ полковникъ махнувъ рукою — всѣ вышли.

Герцикъ заперъ дверь и пѣдбйшовъ до полковника.

— Слухай, Герцику, — казавъ полковникъ, — розпытай сього Запорожца о мойй Маринѣ... менѣ... менѣ все здаеть ся, що вона жива... Козаки не зрозумѣють мене, подумаютъ, що я безъ характера.. а ты любишь мене; слухай: коли се правда... коли вона...

И полковникъ зачавъ шопотомъ говорити до Герцика.

Нахилившись надъ полковникомъ, Герцикъ довго слухавъ, впяливъ свои быстрой очи на вмираючого, и страшно усмѣхнувъ ся. Коли полковникъ замовкъ, вѣнъ зъ дикю радостью перейшовъ ся по комнатѣ, пѣдбйшовъ до постелѣ, нахиливъ ся до лица полковника, уважно прислухувавсь и сказавъ: „Добре, пане, вамъ неприємне свѣтло, я васъ оберну до стѣны.“ Потѣмъ обернувъ полковника до стѣны, накрывъ его своимъ походовымъ плащемъ, и вѣдбйшовши на середину комнаты, кашлянувъ и сказавъ досыть голосно :

— Теперь добре, пане? га?

— Добре, — одвѣчавъ полковникъ слабымъopotомъ.

— Добре, добре, — сказавъ Герцикъ, — теперь я пбйду сповнити вашу волю, пане мбй, чуєте?

— Чую.

Герцикъ выйшовъ.

— А що? а що? — пытали Герцика старшины, що були въ другбй комнатѣ.

— Ангельска душа! — одвѣчавъ Герцикъ зъ слюзамн въ очахъ, — вбнъ чуе свбй близькбй кбнець, и о всѣхъ памятае.

— Не вже-жь?...

— Такъ. Каже: яеъ я умру, Герцику, скажи, щобъ дали пирятинскому сотникови мого черкеского коня, сивка...

— Добрый кбнь! — говорили старшины.

— Я зъ нимъ и не поражду! — сказавъ сотникъ.

— А хорунжому Пбдметцѣ, — продолжавъ Герцикъ, — мою стару рушницю.

— Знае, що я мысливбй; добра душа!

— Осаулови Нелийводѣ-Присядебвскому срѣбну чарку.

— Уплю ся изъ тов чарки, — сказавъ Нелийвода-Присядебвскбй, — йй-Богу, уплюсь..

— Осауламъ Гопакови и Тропакови по парѣ червонныхъ чобетбвъ зъ срѣбными пбдковами...

— Спасибб', спасибб'! — говорили Гопакъ и Тропакъ, — спасибб'! дай ему, Боже...

— Здоровля? — лукаво спытавъ Герцикъ, — що-жь вы не кбнчаєте?

— Звѣсно, здоровля! — пильно одвѣчали осаулы, — мы зъ гора не договорили... Богъ зъ нимъ и зъ дарун-

ками, коли-бъ тѣльки здоровъ бувъ нашъ добрый начальникъ!

— Такъ, такъ, правда! добрый начальникъ! хороший чоловікъ, дай ему, Боже, всего, що мы ему жичимо, — повторили хоромъ и другі. — А тобѣ що, Герцику?

— Поки-що нічого; хіба що вамъ скаже... велѣвъ васъ покликати. А ты, Потапе, — сказавъ Герцикъ, обернувшись до вартівника, — збѣгай заразъ въ въ тюрму, довѣдайся о здоровлю Запорожця Касяна, скажи: полковникъ велѣвъ. А вѣдѣля забѣжи до священника, попроси его сюды въ Дарами, скажи: полковникъ просить. Чувшь?

— Чую, — одвѣчавъ козакъ, — выходячи за дверь.

— Християвска душа! благословенна душа! — тихо говорили старшины, входячи въ полковничу спочивальню.

— Вона? — шопотомъ спытавъ Пѣдметка, показуючи очима и бровами на рушницу, що висѣла надъ постѣлю полковника.

Герцикъ, потверджаючи, кивнувъ головою.

Полковникъ лежавъ обернувшись лицемъ до стѣны и тяжко зѣхнувъ, коли ввійшли старшины и шанобно станули у дверей.

— Старшины прийшли! — сказавъ въ пѣвъ-голоса Герцикъ, похилившись до полковника.

— Добре! — тихо одвѣчавъ полковникъ и щось зачавъ по-тихо говорити.

— Полковникъ выѣзджаючи на битву, написавъ свою волю и запечатавъ ѣвъ вѣйсковою печатью, а теперъ просить, на случай чого-небудь недоброго, чого Боже борони! — говоривъ Герцикъ, — просить усѣхъ стар-

шинъ взяти сю волю и сповнити вѣ на случай смерти пана полковника.

— Раді старатись, — одвѣчали въ одинъ голосъ старшины, низько кланяючись.

— Спасибб'! — шопотомъ одвѣчавъ полковникъ, все ще оберненный спиною до своихъ подчиненныхъ.

— Де-жь бумага, пане мѣй коханий? — спытавъ Герцикъ.

— За образами... Охъ!..

— Пошукайте, пане сотнику, — сказавъ Герцикъ.

Сотникъ приблизивъ ся до образбъ, ударивъ доземлѣ поклонъ и перекрестившись, выймивъ изъ-за образа пакетъ, запечатанный полковничю печатью. Герцикъ, взявши зъ рукъ сотника пакетъ, пѣдбйшовъ до полковника и спытавъ, пѣдносячи папѣръ до самого лица полковника:

— Отсе твоя воля, пане?

— Вона... охъ... душно!..

— Душно, пане? чи не отвори ти вѣкно?

— Добре...

Гопакъ и Тропакъ кинулись и отворили вѣкно, мовлячи:

— Вже мы, пане полковниу, отворили.

— Добре, — и полковникъ зновъ зачавъ тихо говорити.

Герцикъ, нахиливши ся, слухавъ его зъ увагою и потѣмъ сказавъ старшинамъ:

— Полковникъ хоче успокоити ся и на сямотѣ помолитись Богови о грѣхахъ. Выйдемо, панове!

— Якій вѣ нього грѣхи? чиста душа! добра душа! — говорили старшины, выходячи зъ комнаты. Зъ-переду ишовъ, поважно несучи запечатанный пакетъ, пирятиньскій сотникъ, пышаючись довѣренностью полковника.

За чверть години прийшовъ священникъ, вступивъ въ спочивальню и впятъ вернувъ ся, мовлячи :

— Молѣть ся, братіє! вѣнъ умеръ!

— Умеръ?! — закричали старшины.

— Умеръ! — сказавъ священникъ, — умеръ нерозкаяный! въ грѣхахъ умеръ чоловікъ! Молѣте ся...

— Царство ему небесне! — хрестячись, сумно говорили всѣ притомні. Але, Богъ знає чому, придивившись добре, можна було помѣтити, що на всѣхъ сумнихъ лицахъ, не виймаючи навѣть Герцика, мелькала якась тайна радбсть.

— Добрый бувъ панъ! — сказавъ Герцикъ.

— Добрый бувъ начальникъ! — додавъ сотникъ.

— Правда, правда! — майже радбно potwierдили всѣ.

— А якій буде новий? — замѣтивъ одинъ осаулъ.

— Богъ знає... що Богъ дасть, те й буде, — говорили старшины. И на сей разъ ихъ лица справдѣ помрачила гѣрка задума.

Давна єсть гра фізіономіи чоловіка, нехотячи инодѣ подумашь. Душа мовъ вода: нѣколи не буває супокійна — вѣчно мѣняєть ся..

VI.

Пришовъ нѣ за чимъ, пошовъ нѣ зъ чимъ,
 Шкода й пытать, тѣльки ноги болять.
Народня поговѣрка.

О пѣвночи протяжный гомѣнь соборного дзвона звѣстивъ Лубенцѣвъ о смерти ихъ полковника; другіи дзвонницѣ одвѣчали съому дзвонюви, и незабаромъ весь городъ загремѣвъ дзвонами. Народъ проснувъ ся и товпами всю нѣчь до самого свѣту приходивъ дивитись на усопшого полковника, котрый лежавъ середъ комнаты на довгѣмъ дубовѣмъ столѣ, одягнений въ богату парчеву одежу. Кругомъ стола на тяжкихъ пѣдсвѣчникахъ горѣли свѣчки: въ головахъ икона, а надъ нею на-перекрестъ зложеніи пѣрначь и булава. Входячи въ комнату, козаки хрестидись, молячи ся за душу усопшого, а выходячи на двѣрь, голосно проклинали Кримцѣвъ, збираючи охотникѣвъ, зробити выпадъ на розсвѣтъ и дорого вѣдплатити невѣрнымъ за свого полковника; але до выпаду не прийшло, на великій жаль охотникѣвъ.

Кримцѣ знали черезъ своихъ шпѣгунѣвъ, що въ миргородскій полкъ выслано гонця за пѣдмогою, и вчувши въ городъ голосъ дзвонѣвъ и трѣвогу, подумали, що йде далека пѣдмога, а любячи загально бѣльше несподѣваній напады и розбоѣ, нѣжь правильну войну и битву, нѣчью забрались по-тихоньки, оставляючи запаленіи сто-

рожеви́ огнѣ: такъ усѣ думали въ Лубнахъ — а може були й инші причины. На розсвѣтѣ козаки съ валу не помѣтили Кримцѣвъ, послали розѣзды — розѣзды нѣкого не нашли, наче-бъ невѣрнй крѣзь землю провалились, наче-бъ ихъ завѣяло и понесло вѣтромъ.

Цѣлу вѣчь не спавъ Касянъ, думаячи о причинѣ незвычайного дзвоненя, и розпытувавъ вартѣвника, и кусивъ его спѣваньемъ: вартѣвникъ, на велику досаду Касяна, уперто мовчавъ. Въ-ранцѣ загремѣли замки, за скрипѣли на заржавѣлыхъ завѣсахъ дверѣ, и въ тюрьму ввійшовъ Герцикъ.

— Поздоровляю тебе, друже мѣй Касяне, поздоровляю, — весело говоривъ Герцикъ, обймаючи Касяна.

— Зъ чимъ? чи не зѣбрались повѣсити мене? — понуро спытавъ Касянъ, вѣдтручаючи Герцика.

— Боже мѣй! що за чоловікъ! справдешнй воинъ, справдешнй Запорожець! характернй чоловікъ! Кримцѣ втекли, теперъ ты свободенъ.

— Молодцѣ! ото Гетьманцѣ! вы ихъ прогнали?

— Такъ, мы ихъ порядно побили вчора, а вони нѣчью и втекли; певне напудились дзвонѣвъ: думали, що мы щось недобре противъ нихъ замышляемо.

Отъ воно що! в чимъ величатись! Такъ вы дзвоненьемъ прогоняли Татаръ, мовъ налетну сарану? Бабы!...

— Нѣ, Касяне, мы дзвонили зъ иншой причины; хѣба ты не знаешь нашего смутку?

— Вѣдки бѣ я знавъ?

— Ты не знаешь! О, Боже мѣй! Плачь, Касяне! Полковникъ умеръ! Кримцѣ его вбили..

— Отъ воно що!... Царство ему небесне, а плакати менѣ нѣ объ чѣмъ...

— Якъ хочешь, Касяне, се твоє дѣло; ты разумнй чоловікъ. Ходѣмо-жь на раду; ось твоя збура; я

приберѣтъ вѣ въ любви до тебе; ходѣмо на раду, вона вже збрала ся. Одинъ Богъ знае, я такъ полюбивъ тебе, Касяне!

— Що менѣ робити на вашій радѣ?

— Тамъ все старшины, та Запорожець и самъ не простой чоловѣкъ: и мѣжь старшинами тобѣ дадутъ почетъ; тамъ читати-мутъ послѣдню волю полковника: може вѣнъ що таке и о дочцѣ написавъ, и о моѣмъ приятелю Олексю. Ходѣмъ! тобѣ не але знати: поѣдешъ, передашь имъ радѣсть.

— То дѣло, такъ ходѣмо-жь!

Збрала ся рада. Сотникъ и старшины присягнули, що передъ смертю полковникъ вручивъ имъ се саме завѣщанье и просивъ сповнити послѣдню свою волю; пѣсля сього священникъ розпечатавъ и голосно прочитавъ завѣщанье:

„Во имя Отця и Сына и святого Духа, амѣнь. Я, не маючи крѣвныхъ, въ случаю моеи смерти, завѣщаю въ лубенску соборну церковь сто червонныхъ, та въ пирятинску замкову пятьдесятъ, а остальные все мое имѣнье, рухоме и нерухоме, вѣддаю на вѣчнѣсть и неповоротнѣсть моему приймакови Герцикови за его пожиточнѣй моѣй особѣ службы, зъ тымъ, чтобы вѣнъ годувавъ до смерти Гадюку и наливавъ для нього що-року бочку наливки зъ сливокъ, купленыхъ по вольнымъ цѣнамъ въ мѣстечку Чернухахъ. Року того и того, мѣсяца и дня того и того. Славного Вѣйска Запорозкого, полку лубенского полковникъ, Иванъ той и той.“

Священникъ зложивъ бумагу и поклонивъ ся Герцикови; всѣ старшины тежь стали ему кланяти ся и поздравляти зъ наслѣдствомъ; навѣтъ самѣ нежичливцѣ Герцика приѣмно розгляджували вусы и усмѣхались передъ нимъ.

— А про коня нічого не сказано? — спытавъ сотникъ.

— И про рушницю?... и про чоботы? — говорили старшины.

— Що сказане, то святе, — покбрно одвѣчавъ Герцикъ, — я не запру ся; сказавъ полковникъ — берѣть, хочь воно й до мене належить, а берѣть, я не хочу перечити...

— Чесный чоловѣкъ той Герцикъ! — говорили старшины мѣжь собою.

— Нѣ, — сказавъ Герцикъ твердымъ голосомъ, — не хочу я наслѣдства. Въ полковника осталась дочка, вона наслѣдница. Отъ вамъ чесный Запорожець, вѣнъ приѣхавъ зъ поклономъ вѣдъ неи, вѣ слѣдуе, а не менѣ...

— Нѣ, нѣ! — закричали сотникъ и старшины, — имени вѣ нема въ духовной бумазѣ, вѣнъ вѣ вырѣкъ ся: вона втекла вѣдъ нього...

— Може покбйникъ не знавъ, чи вона жива, — за мѣтивъ Герцикъ.

— Отъ дурень! — ворчавъ, обертаючись до товаришѣвъ, сотникъ, котрому, якъ видно, дуже хотѣлось сивого коня.

— Говоривъ ты, добрый чоловѣче, покбйному полковникови, що его дочка жива, и чи воно дѣйсне правда? — спытавъ Касяна священникъ.

— Говоривъ, заразъ якъ приѣхавъ говоривъ, полковникови, а его дочка й теперъ у мене живе на зймбвику...

— А отсе завѣщанье писане вчора, — сказавъ священникъ, — значить ся, вѣнъ умысне замовчавъ о дочцѣ, хочь и знавъ, що вона жива; значить ся, вѣнъ усунувъ вѣ вѣдъ послѣдней своей волѣ, и ты, Герцику, не смѣешь вѣдказуватись вѣдъ сповненя волѣ умираючого, по-

виненъ приняти всѣ його земскій добра и старатись о приобретеніи таковыхъ и на небѣ.

— Не смѣю вамъ перечити, — одвѣчавъ Герцикъ, покрбно кланяючись.

Старшины дѣстали дарунки, назначеній имъ по устному приказанію полковника. Полковника поховали при громѣ гарматъ, голосѣ трубъ и дробного ружничного огня, а надъ вечѣръ вся знатня бенкетувала въ нового своего товариша по багацтву, у Герцика. За вечерю зпершу пили жалобній кубки за упокой душъ покійного и спѣвали вѣчную память, потѣмъ зачали пити здоролье Герцика, потѣмъ сотника и старшинъ, закричали „ура“, заспѣвали многая лѣта и передъ досвѣткомъ розбѣшлись дуже радѣ собою...

Коли розбѣшлись гостѣ, Герцикъ пришовъ у полковничу спочивальню, — вона теперъ зробилась его комнатою, — весело перейшовъ по нѣй разбѣвъ зъ-кѣлька, затираючи руки, давно усмѣхаючись, и сѣвъ на постѣль, на котрѣй минувшою ночи лежавъ умираючій полковникъ. Герцикъ задумавъ ся и на-разъ здрѣгнувъ! живо скочивъ на ноги и, пѣднявши коверъ, трѣвожно подививъ ся пѣдъ постѣль: тамъ нѣчого не було. „Дурный!“ — прошептавъ Герцикъ, сѣвъ и впятъ задумавъ ся. Лице его зробило ся страшиє, болѣзна дрожъ пробѣгала по нѣмъ, инодѣ губы его судорожно выкривлялись — Богъ знає, вѣдѣ злои усмѣшки чи вѣдѣ тяжкого болю сердечного страданя.

Вже бувъ ранокъ, а Герцикъ все ще сидѣвъ на постели, задумчивый, смутный, опустивши голову на руки, опертій въ колѣна, и ажъ тодѣ пѣднявъ вѣ, коли скрипнули дверѣ и на порозѣ показавъ ся Касянъ. Видно було по одежи, що Запорожець збираєть ся въ дорогу.

— Ты, Касяне? — спытавъ Герцикъ.

— Вже-жъ нѣхто иншій, — одвѣчавъ Запорожець,
— прощай! я заразъ вду.

— Куды?

— До дому на зимовникъ. Тутъ менѣ нѣчого робити.

— Погоди, Касяне! погуляй зъ нами.

— Спасибб'. Не весело менѣ, та й тобѣ, якъ видно, не дуже весело.

— Правда твоя, Касяне. Заразъ видко розумного чоловіка: не весело менѣ, я втративъ добродѣя, а тутъ ще покѣйникъ покривдивъ бѣдну свою дочку; бачить Богъ, Касяне, якъ менѣ жаль вѣ и вѣ чоловіка! Ты самъ чувъ, якъ я вдказувавсь... що-жъ робити? Рада присудила: не можь, кажуть, перемѣнити завѣщаня; воля покѣйника, кажуть, свята.

— Не збрешу, чувъ.

— Ну, отъ бачишь, самъ не знаю, чого-бъ я не давъ, щобъ перемѣнити отсе... Бачить Богъ, Касяне, я добрый чоловікъ. Менѣ Олексѣй Чайковскій великій приятель; отъ, подивись, кинджаль — се его дарунокъ; скажи ему, що висить у мене, бачишь, де? на почетному мѣсци. А Марина завсѣды була така ласкава, завсѣды мене выпрошувала, якъ бувало, покѣйникъ — щобъ надъ нимъ земля перомъ — захоче мене, бувало, поштовхати за що-небудь...

— Спасибб' й за добре слово. Прощай...

— Нѣ, погоди, Касяне! Скажи Маринѣ, що я завше буду вѣ згадувати и весь маєтокъ полковника буду лѣчити за вѣ маєтокъ; я буду просто вѣ орандарь: всьо вѣй достатчу, нехай вѣчимъ не журить ся, вѣсть и пѣе зо сръбля, ходитъ вѣ оксамитѣ, чувешъ?

— Чую.

— А на першій разъ возьми отъ отсей мѣшокъ дукатѣвъ, кланайся вѣдь мене, и вѣдь чоловіковн кланайся! Скажи, що я зъ нимъ скоро побачусь... Отъ тѣльки впораюся зъ дѣлами, заразъ приѣду до васъ на зимѣвникъ. Погуляемо вкупѣ, забудемо горе...

— Зъ хорошихъ устъ хороше й слово, — одвѣчавъ Касянъ, ховаючи мѣшокъ въ кишеню безконечныхъ своихъ шараварѣвъ.

— Теперъ прощай, братику! прощай, Касяне! Чи вѣришь, я й тебе люблю не менше Олексѣя; що для нього, то й для тебе готовъ зробити. А якъ же менѣ найти твѣй зимѣвникъ?*

Касянъ розказавъ дорогу, поклонивъся и вийшовъ. Небавомъ вѣддыхнувъ вѣнь свѣбдно на широкѣмъ рѣднѣмъ степу. Вѣтеръ вѣявъ, трава шумѣла, добрый кѣнь скакавъ, Касянъ спѣвавъ пѣсню, подѣвѣджаючи до своего зимѣвника.

VII.

„Ой полети, галко,
 Де мій рідний батько,
 Нехай мене одвідає,
 Коли мене жалю.“
 Летить галка, краще,
 А дівчина плаче:
 „Нема в мене рідненького,
 Тільки ты, козаче!“
Українська пльня.

— Що вамъ сказати, мои дѣти? — говоривъ Касяня Чайковскому и жѣницѣ его, сидячи за столомъ у своїхъ зимовнику. — На Гетьманщинѣ, якъ я змѣркувавъ, такъ все перепуталось, перемѣшалось мовъ шерсть у войлоку: порядку нема, одно тѣльки менѣ дивно, хочъ и певне, що Герцикъ виглядає на великого мошенника: такъ и просить ся на верѣвку, а добре робить, їй-Богу, добре! що нѣ говори, въ нього душа лучша вѣдъ пыки.

— Ты, батьку, дивно говоришь, говоришь выкрутами, тутъ щось в.

— Нѣчого нема.

— А батько, полковникъ, що? — спытала Марина,

— Нѣчого. Звѣсно: умеръ, поховали, та й по всему; всѣмъ придетъ ся вмиратн... Отъ ты вже й плачешъ, доню! Негарно...

Але Марина его не слухала; голоснѣ риданя, перерыванѣ скляками: „Я сьому причиною; на мою голову впаде смерть его!“ и таке де-що задушали Марину.

— Отъ говори бабамъ правду! — замѣтивъ Касянъ, — вони зъ мухи коня зроблять и давай плакати!... Татаре его вбили а не ты, вѣнъ не дуже о тобѣ журивъ ся...

Коли грошки втихли риданя Марини, Касянъ розказавъ всю исторію своєї вѣды, котра намъ уже звѣсна, и закончивъ її словами: Отъ я приѣхавъ до васъ нѣ зъ чимъ окрѣмъ сього мѣшка дукатѣвъ... Що нѣ говори, а Герцвѣтъ добрый чоловікъ.

— Такъ вѣнъ не проклявъ мене?

— Отъ, дурна баба! За що-бъ вѣнъ проклявъ тебе? Та коли-бъ и проклявъ, я не таивъ бы...

— Ну, я рада! камѣнь зваливъ ся зъ душѣ моєи вѣдъ слѣвъ твоихъ, Касяне. Мене не проклявъ батько... Дякую тобѣ, Господи!... Теперъ я нѣчого не боюсь, я ще не сама на свѣтѣ... И Марина обіймивши Чайковскаго, притулилась до груди его и тихо плакала.

— И давно-бъ такъ!... Богъ-знае объ чѣмъ плаче! — додавъ Касянъ. — Вы останетесь у мене жити; грошѣ у васъ є, и ще будуть, а умру — вашъ зимбвникъ и все ваше. Для васъ стане; будуть дѣти, сыны — посылайте служити на Свѣч: послужать, пѣзнають політику и характерство — будуть людьми. Отъ и по всему. Годѣ дѣти плакати!

Супокѣбно заживъ Чайковскій на зимбвнику; днемъ ходивъ на польованье, вечеромъ слухавъ оповѣданя Касяна о дѣлахъ Запорожцѣвъ въ давно-минувшій часы, а коли на яке-небудь дѣло була зложена пѣсня, — а се було скрѣзь, — то всѣ спѣвали ту пѣсню а Касянъ пояснявъ имъ де-якій аллегоріи, безъ якихъ вы найдете мало пѣсень на Украинѣ, що и подало повѣдъ многимъ умнымъ людямъ, що не розумѣли ихъ, попрѣкати бѣднѣ творы народнои поезіи за безмысль.

По двох недѣляхъ разъ въ-ранць Касянъ дуже пильно стругавъ изъ кавалка сухого липового дерева столову ложку; Марина, сидячи коло вѣвна, вышивала барвистымъ шовкомъ хустку для чоловѣка; Чайковскій, збираючись на польованье, посадивъ на руку ученого сокола и привязувавъ ему до ноги колоколѣще. Якъ-разъ роздавъ ся вѣньскій топѣтъ! вѣлька козакѣвъ зупинились коло ворѣтъ зимѣвника и пытали хлопця, що ходивъ по дворѣ: Се зимѣвникъ Касяна?

Касянъ вийшовъ и заразъ вернувъ ся, ведучи гостя, одягненого въ богате вбранье.

— Олексію, друже мѣй! — закрячавъ гѣсть, кидаючись оббѣмати Чайковского.

— Не вже-жъ се ты, Герцику? — сказавъ Олексій.
— Я на силу пѣзнавъ тебе... паномъ ставъ...

— Охъ, тяжке менѣ отсе панство! Не говори о нѣмъ, братику! Касянъ свѣдокъ, якъ отсе сталося... Серце въ мене такъ и рвалося до тебе... Якъ подивлюсь на твѣй кинджалъ, та нагадаю наше прощанье, памятаешь, на Свѣчи... отъ такъ серце и рветь ся, такъ и шепче: а въ тебе другъ, ты забувъ его... Бачить Богъ, правда.

— Жди, Герцику, я чоловѣкъ простый; скажи менѣ, ты знавъ, якъ бувъ на Свѣчи, що полковнича дочка, теперѣшня моя жѣнка, втекла?

— Охъ, Боже мѣй, и панѣ Марина тутъ! Я вѣдъ радости не побачивъ! Та якъ вы похорошѣли, панѣ! позовьте поцѣлувати васъ...

— Ей, Герцику! ты сильно цѣлуешь, — закрячала Марина, вырываючись вѣдъ Герцка.

— За-про радѣсть себе не тямлю... Да ты пытавъ, Олексію, чи я знавъ? Розумѣть ся, знавъ.

— Чому-жъ ты менѣ не сказавъ?

— Е, братику! не такъ легко сказати смутокъ, якъ радѣсть. Ты бувъ такій веселый, що менѣ було жаль тебе засмутити: та й мы самі не знали, де дочка полковника — пропала та й тѣлько. А чи вона втекла, втонула, чи вѣ хто зъ свѣта звѣвъ — нѣхто не знавъ... Якъ же менѣ було сказати тобѣ... помѣреуй самъ... Виненъ, пожалѣвъ тебе, а бачишь все вышло на добре... Чому бути, тому не минути.

— И те правда, — одвѣчавъ Олексій.

— Теперъ, дядьку Касяне, я попрошу твоєи ласки, — оказавъ Герцикъ, — не покинь моихъ козакѣвъ; зо мною ихъ чоловіка шѣсть; знаєшь, ваявъ для безпечности въ вашихъ стѣнахъ...

— Пусте! — одвѣчавъ Касянъ, — якъ Богъ дасть, то й одинъ чоловікъ проѣде, — отъ я завше самъ вѣджу; а не дасть, то й десятокъ не збавить... А твоимъ конямъ и хлопцямъ мѣсце буде: въ мене своихъ хлопцѣвъ чоловіка десятки три або чотири живе на зимівнику, такъ шѣстьохъ и не помѣтять.

— О-го! а я думавъ, ты одинъ живєшь...

— Одинъ не довго бы проживѣть...

День минувъ дуже приємно. Герцикъ навѣзъ багато гостинцѣвъ для Касяна, Чайковского, а особливо для Марини; говоривъ, що нѣколи не забуде добродѣйствъ батька вѣ, що мати Чайковского здорова и вже знає о женитьбѣ сына, и що навѣтъ внѣ постараетъ ся привезти вѣ зимою на зимівникъ, и сьому подобными речами придобивъ ся усмѣи; навѣтъ и Чайковскій зачавъ подумувати: „Та, дѣйсне, Касянова правда; Герцикъ добрый хлопцюга“... Одна тѣльки Марина инстинктивно ненавидѣла его и не хотѣла приймати дарункѣвъ.

Касянъ угощавъ на-славу, и за вечерю, пѣсля по-

рядного чаркованя, гѣсть зробивъ ся зовсѣмъ свѣй. За-
чали розправляти, якъ провести завтрѣшний день.

— Я предкладаю вамъ поѣхати на польованье, —
сказавъ Касянь, — тутъ дуже багато дичины, а я займу
ся самъ зъ кухаремъ, та приготую вамъ такий стѣль,
що й въ гетьмана не буде такого... Я самъ, ѣй-Богу,
самъ, — не дивѣть ся, що старый, — а отъ такъ засу-
каю рукавы по лѣбтѣ, отъ такъ, бачите, и далѣ пора-
тись!... вы не жартуйте зо мною!...

— Прекрасно, дядьку Касяне, — пѣдхвативъ Гер-
цикъ, — мы поѣдемо зъ Олексѣемъ на охоту, а въ мене
ѣ чудна рушница...

— И въ мене тежь, — додавъ Олексѣй, — и дичи-
на я знаю де водить ся.

— Стѣй! — закричавъ Касянь, — видко, заразъ
видко, що оба гетьманцѣ. Пукати пѣдутъ по степу; одна
штуку убьѣ, а десять розгонить... Зъ соколами то але!
въ мене й соколы ѣ.

— Що за охота зъ соколомъ? Зъ рушницею то
але! — сказавъ Герцикъ, — я й не вмѣю полювати зъ
соколомъ, а поѣду зъ рушницею.. Правда, Олексѣю?
- Поѣдемо зъ рушницами.

— Ехъ, вы дурнѣй головы! що ваша рушница?
выстрѣломъ убивъ та й конецъ, а розбгнавъ, розпудивъ
десятокъ... А якъ спустишь сокола, якъ внесеть ся
вѣвъ, якъ кинеть ся въ летъ на птицю, — шумить во-
здухъ, крѣвкѣ пера наче струны давенять на крылахъ...
такъ, давенять, прислухай ся, коли ѣ уха; не дармо
зложена пѣсня :

Кѣнь бѣжить — земля дрѣжить,
Сокѣль летить — перо дзвенить...

Бй-богу, чудо якъ весело! нѣ, таки зъ соколами ѣдте на охоту! Я самъ бы поѣхавъ, та багато работы дома, а вы молодой народъ; погарцюете та пообѣдаете смачнѣйше.

Герцикъ ще перечивъ ся зъ Касяномъ, але старый и слухати не хотѣвъ, и такъ порѣшили завтра въ ранцѣ ѣхати на соколину охоту.

Любо дивитись було на Герцика й Чайковского, коли вони въ-ранцѣ поѣхали удвохъ на охоту. Марина ще спала, старый Касянь, у кожусѣ, выпроваджавъ ихъ за ворота, повтаряючи рѣзніи мысливскій науки. Весело ѣхали вони поручъ себе, якъ рѣдніи браты, смѣялись, розмавляли, згадували бувале... Коли зимовникъ сховавъ ся зовсѣмъ зъ виду, Герцикъ пустивъ свого сокола на стрепета: соколъ вѣдъ-разу убивъ неповоротливого суперника, стрепеть упавъ на пѣскову поляну, зарослу дробнымъ буряномъ; мысливцѣ пѣдсадили до вбитого птаха и злѣзли зъ коней.

— Славна штука! — говоривъ Чайковскій — пѣдкидаючи на одиѣй руцѣ стрепета.

— Отсе то польованье! одвѣчавъ Герцикъ, — стрепета ловити — то наче мясо руками брати.

— Правда! Отъ, коли-бъ журавель, то натѣшились бы.

— Та подивись, чи не журавель се?

— Де?

— Генъ-генъ високо, буцѣмъ чорна крапка на небѣ, просто надъ твоею головою.

Чайковскій пѣднимъ голову, пильно дивлячись у синье небо. Герцикъ не зводячи очей зъ Олексѣя, живо присѣвъ, спустивъ до землѣ руку, захопивъ жменю пѣску и — жалбно крикнувъ. Олексій зжахнувъ ся, якъ подививсь на нього; страшно кричучи, блѣдный вѣдъ

страху; Герцикъ махавъ по воздуху правою рукою; около руки якъ батогъ, вила ся темно-сѣра гадина.

— Олексѣю, спаси мене! Злюща гадина впила ся менѣ въ великій палець — кричавъ Герцикъ — и не покидае мене, огнемъ палить, проклята.

На конецъ вбили гадину. Герцикъ бувъ блѣдный, жовтый; холодный пѣтъ зернатыми каплями блыщавъ на чолѣ его; вкушенный палець почервонѣвъ, спухъ. — Пропавъ я! — шептавъ Герцикъ, — кара Божа... видима кара...

— Пусте! — говоривъ Чайковскій, — чи мало гадины кусають, а не всѣ укушені вмирають; а до того-жъ ся гадина була маленька, тонесенька — смѣте.

— Отсе то й страшно, що вона маленька, тонесенька; се й есть найлютѣйша порода; не всякій знахаръ вѣдшепче вѣ... Богъ покаравъ мене!...

— Перестань, не гнѣви Бога. Ты зробивъ добре дѣло: потѣшивъ насъ, помѣгъ намъ... за що тебе карати?

Герцикъ мовчки покивавъ головою.

— Умомъ не розберу, якъ вона тебе укусила?

— Богъ покаравъ! я хотѣвъ...

— Що хотѣвъ?

— Хотѣвъ... збрвати былинку, а вона, погане гадье, певне лежала пѣдъ корчиномъ и вхопила за палець. Ой, Господи! якъ болить! морозъ за шкурою ходить: вѣдмо, брате, швидче до-дому!

Сумно приѣхали на зимѣвникъ нашій охотники. Чайковскій вѣвъ за поводы Герцикового коня, а той ледви сидѣвъ на сѣдлѣ: такъ страшно корчивъ его бѣль; рука надула ся, напухла мовъ колода; на нѣй, мовъ сучки, сторчали пальцѣ; вѣдъ укушеного мѣся, якъ промѣнѣ, йшли на всѣ боки багрові чертки.

Касянь розпоровъ рукавъ жупана и сорочки, тому що вже ихъ здоймати не можна було, подививъ ся на руку и, холоднокровно сказавъ :

— Нѣчого, минеть ся ; мене на вѣку три разы веу-сила гадина, та все знахарѣ вѣдшептали ; тѣльки нѣчого не кладѣть на рану, поки приѣде знахарь. Я заразъ пошлю за нимъ хлопця, вѣнъ не далеко.

VIII.

У вѣвторокъ зѣлье варшда,
А у середу Гриця отрушда.
Украинска пѣсня.

Я не таковъ: нѣтъ, я не споря
Отъ правъ моихъ не откажусь,
Или хоть мщеньемъ наслажусь.
А. Пушкинъ

Хлопець не заставъ знахаря дома, и мѣтью поплѣвъ ся назадъ.

День мавъ ся вже икъ вечору. Їде хлопець, а на зустрѣчь ему иде, Богъ їѣ знае вѣдкбля, циганка, въ синѣй спѣдница, въ червонѣй подранѣй юпцѣ, стара, погана, лице якъ заржавѣлый кѣтликъ, волосье сиве висить клочками зъ-пѣдъ яконсь бруднои стирки, намотанои на голову; нѣсь ключкою до бороды, борода ключкою до носа, а очи такъ и свѣтять ся. Хлопець перекрестивъ ся и, боязко здѣймивши шапку, сказавъ:

— Здорова, гѣтко!

— Здоровъ, небоже — одвѣчала вона шепеляючи
— куды Богъ несе?

— До-дому.

— А вѣдкбля?...

— Їздивъ за знахаремъ, та дома не заставъ.

— А на що вамъ знахаря?

— Козака вкусила гадюка.

— Охъ, Боже мѣй! а давно вкусила?

— Не знаю, коли; мабуть сьгодня. Вчора вѣнь бувъ ще не кусаный и сьгодня рано повъхавъ на охоту, здасть ся, не кусаный, а въ-полудне вернувъ ся вже вкушѣный.

— Ну, дякуй Богови, що стрѣнувъ ся зо мною! Веди мене швидче, я ему поможу: я знаю замовити и кровь, и гадину, и лихоманку, и всякѣй напасти. Веди мене!

— Спасибѣ вамъ, тѣтко, — одвѣчавъ чухаючи потылицю хлопець, котрому дуже не хотѣло ся бути вкущъ зо страшною циганкою, — та мене не за вами пѣслали; боюсь, якъ розсердятъ ся.

— Дурный! хиба не все одно, хто нѣ выльчить козака? Ще спасибѣ скаже тобѣ хозинѣ; а умре чоловѣкъ, на твоѣй душѣ грѣхъ буде.

— Правду каже бѣсова баба, — подумавъ хлопець, — та страшно! Якъ вона, вѣдьма, зайде зъ-заду, скочить на коня а пѣсля й менѣ на плечѣ и стане вѣзяти на менѣ, куды схоचे...

— Що-жь ты мовчишь?

— Выбачайте, тѣтко, тѣльки, будьте ласкаві, не йдѣть зо мною рядомъ, а туюпайте на передѣ; я буду показувати дорогу, а то мѣй вѣнь не любять бабского духу...

Циганка пѣшла на передѣ, хлопець повъхавъ за нею ступомъ, на благороднѣй вѣдстои.

Сонце зайшло, и повный мѣсяць зѣйшовъ на чистѣе небо, коли хлопець и циганка прибули на зимѣвнѣнь.

Въ темнѣй комнатѣ стогнавъ Герцикъ. Его рука напухла по плече и неначе покостомъ покрылась; але пухлина не йшла дальше. Видно, вѣдь втерила свою силу. Въ сусѣднѣй комнатѣ сидѣли при свѣтлѣ каганця

Касянъ и Чайковскій зъ жѣнкою, мѣзкуючи, куды пропавъ хлопець. Наконець вѣнъ прийшовъ.

— Де ты пропадавъ, вражій сыну? — закричавъ Касянъ — чоловікъ умирає, а ты певно спавъ у степу? Де знахарь?

— Знахаря нема дома; сказали: поѣхавъ у Паланку (мѣстечко, де жили осѣлї Запорожцѣ) лѣчити якусь паню; кажуть, щось зѣвла чи що, та въ животѣ завадило; а вернетъ ся пѣсля завтра, сказали, то приѣде.

— На чорта вѣнъ менѣ пѣсля завтра, дурню! Де-жь ты пропадавъ?

— Я нѣде не пропадавъ, а все ѣхавъ ступомъ, проводивъ сюды якусь знахарку, чи що, цыганку, чи що, не знаю; стара людина, йде по-малу, та каже: „вылѣчу вѣдъ гадюки“. Отъ мы й спѣзнились.

— Де-жь твоя знахарка?

— Тутъ за дверми, тѣлько не напудьтесь. Прошу сюды, тѣтко!

Хлопець, товѣнувши ногою, отворивъ дверѣ и жи-во вѣдѣйшовъ на-бѣкъ. Цыганка ввѣйшла.

— У васъ є недужїй, — говорила вона, — гадюка вкусила его; злющї гадюки сього лѣта, дуже злющї а я знаю замову, замовлю гадину, хочь водяну, хочь степову...

— Се степова, — сказавъ Чайковскій.

— А ты по чѣмъ знаєшь? ты знахарь? Такъ замовляй, коли знахарь!

— Я не знахарь, Богъ не давъ менѣ мудрости, але гадина вкусила въ степу, такъ надѣйсь — степова.

— Не мѣшай ся не въ свое дѣло; ученого вчити що здорового лѣчити.

— Правда, тѣтко, — сказавъ Касянъ — идѣть, швидче до недужого, шкѣда часу!

Циганка скинула зъ головы стирку, струсила головою и довге сиве волосье зовеѣмъ закрыло ѣѣ обличе; потѣмъ пѣдбѣшла до Герцика, освѣтила ему руку, глянула на лице и аупинилась.

— Що, бабусю? можна вѣдшептати? — спытавъ Герцикъ жалѣбнымъ голосомъ.

— Можна, абы-бъ тѣльки Богови завгодно. Я, адасть ся десь бачила тебе? Не ворожила я тобѣ кола-небудъ?

— Нѣ, бабусю, нѣколи не ворожила; въ першій разъ тебе бачу.

— Ну, добре. Идѣть собѣ, вынесѣть и свѣтло.

Всѣ вышли въ другу комнату. Небавомъ далась чути замова циганки.

„Помолю ся Господу Богу и всѣмъ святымъ Бго. Десь-не-десь, на морѣ на Лукоморѣ, стоитъ яблуня сухая; на ту яблуню муха налѣтае, листь облѣтае, черва нападае, корѣнь источае, яблуню згубляе... И на чоловіка, раба Божого, естъ напасть злая, болестѣ и хворобы, и всякѣя наробы, ѣ гады заклятія. Ты въ мене пѣдтыница, веретѣнница, не крутись, не вертись, я тебе знаю, вѣдъ сестеръ розличаю: в веретѣнница степовая, пѣдтыница, веретѣнница луговая, лѣсова, гноева, земляна ѣ веретѣнница водяна. Я тебе словомъ сильнымъ выгоняю, заклинаю, забирай ся къ сестрамъ-посестричкамъ, малымъ невеличкимъ, де сокира не рубает, де люде не ходять, де коровы не бродять, куды когутовый голосъ не залѣтае: не палити, не сушити тобѣ бѣлого лица, жовтои кости, горячои крови раба Божого. Тѣфу! згнѣнь! згнѣнь, мовлю!“

Три разы прочитала циганка замову и вышла въ другу комнату, де на неи шанобно дивилъ ся Касянъ и Чайковскій зъ жѣвною.

— А що? — спытавъ Чайковскій.

— Трудна гадина, не проста гадина! Та й запустили рану. Багато часу минуло... побачимо, що буде.

За якісь часъ пбшли до недужого. Рука була все въ однаковомъ стані.

— Якъ тобѣ? — запытавъ Касянь.

— Трохи нѣбы лекше стало.

— Кепска прекмета! — сказала циганка, — пбсля сеи примовы повинно бути трошек гбрше: їдъ напудить ся й зачне кидатись, а то вбнѣ супокбйный. Злюща гадина вкусила тебе!. Небезпечно, дуже небезпечно; замова не бере, треба лѣчити; отъ приложимо на рану сей корѣнь: вбнѣ послѣдній лѣкъ.

Циганка выймила зъ кишені своєї юпки корѣнець темной барвы, розрѣзала его, помочила водою, приложила до раны и туго обвязала шматкою.

— Се поможе? — спытавъ Чайковскій.

— Поможє. Яка-бѣ нѣ була гадюка, вбдѣ усякою поможе, хйба що вкусить гадюця, въ котрой вбили гаденяць; вбдѣ сеи нѣчого не поможе, нѣчого не спасє, — говорила циганка, дивно усмѣхаючись.

Не успѣла циганка докбнчити своихъ речей, якъ Герцикѣ страшно застогнавъ и зачавъ кидатись по постели.

— А що? — спытала циганка.

— Палить, мовь огнемъ; жылы тягне!...

— А-га! напудилась їдѣ. Терпи, козачє, отама номъ будєшь.

Алє Герцикови не въ-моготу було терпѣти: вбнѣ кйдавъ ся, кричавъ, ревѣвъ нелюдскимъ голосомъ и збрвавъ перевязку. Зъ жахомъ всѣ побачили страшну перемѣну: рука посинѣла, пухлина живо пбдлѣзала до шиѣ, вкушений палець почорнѣвъ.

— Жаль менѣ тебе, добрый козаче! — говорила циганка, дивлячись просто Герцикови въ очи, — ты умрешь, неперемѣнно умрешь, нѣякіи силы не спасуть тебе, а вмрешь скоро: пухлина захоптъ горло, задушить. Пѣшли за попомъ, приготовись до смерти! Тебе укусила гадючиця, въ котрой забрали гаденятъ; ѣдъ ѣѣ невылѣчна, невылѣчна ѣдъ ѣѣ.. Чуешь?... Не побачишь ты бѣльше сонця: сен noci замкнутъ ся на-вѣки очи твои. И, страшно усмѣхаючись, дивилась вона въ очи Герцикови, буцѣмъ зъ роскѣшью читаючи всю глибину мукъ безнадѣйной роспуки..

— Вступись вѣдъ мене! — простогнавъ Герцикъ.

Циганка по-малу выйшла зъ комнаты, зъ другой и сховала ся.

„Чужа бѣда людямъ смѣхъ“ — говорить наша приповѣдка, и, на нещастье, вона, якъ и всѣ приповѣдки, дуже правдива. Въ природѣ чоловѣка есть багато зла; всѣ четвероногій и четверорукій, мовлячи въ змыслѣ звѣрянѣмъ, вѣддаючи первенство своему дворукому собратови, мабуть уступають ему и въ лютости. Стоить зрѣвняти дикого, котрый зъ радѣстнымъ смѣхомъ и шалеными скоками рѣже на кавалки живого чоловѣка и зъ роскѣшью ѣсть его ще дрогаюче тѣло — стоить зрѣвняти зъ християнинѣмъ, котрый любить и вороговѣ своихъ, — щобъ переконати ся о святости и божественности религій и великой силѣ волѣ чоловѣка духовного, що такъ побѣдивъ, знѣвечивъ звѣряного чоловѣка.. Але є люде, навѣтъ въ образованѣмъ товариствѣ, дюдѣ-ненавистники, дивной натуры, котрымъ нещастье ближнього справляє душевну роскѣшъ; вони безъ всякои видимои причины готови робити зло, де тѣльки можна, готови пошкодити вамъ, не зъ жадобы старшувания, не зъ користливости, не зъ особистыхъ взглядовъ — нѣ, а по-просту безъ

вырахованя, для власного свого вдоволення готовѣ поплямити ваше добре имя звѣстити вашѣ заслуги, зосувати всю вашу будущину, щобъ пбсля въ тишинѣ свого кабинета сказати самому собѣ самовдоволено: „А! вбнѣ страдає, вбнѣ терпить! Се мое дѣло!..“ Але якъ чоловіка опанує страсть, особливе пмшета, тодѣ тигры и гады-таракальниен передѣ нимъ — потульнѣ ягнята; вбнѣ способный здивувати саму увобразню.

Стара циганка вийшла зъ хаты и, пбдбйшовши до вбкна, сѣла на запяткахъ на приспѣ, дивлячи ся зъ роскбшью въ вбкно на муки умираючого Герцика. Часами усмѣхалась вона, тихо смѣялась, закрываючи рукою ротъ, и шептала: „Се вѣдъ гадючицѣ, въ котрой забрали гаденять. А що? любо? тягне жилы твои? ломить кости? палить, сушить козацку погану кровь?... Не нагадаю, де я его бачила... якъ вбнѣ вийшовъ зъ моихъ рукъ? ще нѣ одинъ не вийшовъ... нѣ одинъ...“

— Охъ! тяжко! — стогнавъ Герцикѣ, — гаряче, душно! Дайте воды... умру я. Не вже жѣ нема нѣякого спасеня?... И вбнѣ страшно обзиравъ ся пенаво поводячи потворною недужою рукою, а здоровою рвавъ на собѣ волосье.

Касянѣ и Чайковскій смутно стояли коло постель недужого; Марина подала ему кбвшь холодной воды. Сльовы котились по лицу Марины и падали въ кбвшь.

— И ты плачешь о менѣ, Марино?. О, Боже мбй!.. Не дармо я умираю... Дай воды. У! яка вона студена!.. Лекше, сиравдѣ лекше... Марино! ты для мене принесла воды, Марино?..

— Для тебе, Герцику...

-- Для мене?!.. Якъ менѣ-бъ хотѣлось заплакати!.. Та слъовы высохли, искры сыплють ся зъ очей захвѣть слъовъ... Що, Касяне, умру я? Скажи правду...

— Пбшло я за священникомъ, Герцику! пухлина пбдъ самымъ горломъ, знахарка правду сказала.

— Чортова чарбвиця!.. Вона звела мене зъ свѣта. Якъ приложила корѣнецъ, то наче огня въ мене налила. Охъ!.. дайте менѣ вѣ, я задушу вѣ одною рукою!..

— Годѣ, Герцику, гнѣвити Бога недобрыми речами! — сказавъ Чайковскій, — Богъ всео знаетъ, всео бачить, самъ покарае грѣшника! лучше подумай о покаяню... Часъ дорогій, ты не баба, приготови ся...

— А я пбшло за попомъ, — додавъ Касянь.

— Нѣ, — закричавъ Герцикъ, — я не можу дивитись на попа. Правду сказавъ ты: Богъ покарае грѣшника, покарае!.. Я вамъ высповѣдаю грѣхи свои: Марина перестане плакати о менѣ, вы вбдступите бдъ мене.. Я грѣшникъ, страшный грѣшникъ.. Покличте сюды моихъ козакбвъ, покличте своихъ людей, нехай всѣ чують. Охъ! воды, воды!..

Повна свѣтлица набрала ся людей. Всѣ обступили Герцикову постѣль и мовчки стояли. Герцикъ подививъ ся кругомъ, закрывъ очи лѣвою рукою, якъ-бы збираючи гадки, попросивъ воды и зачавъ сповѣдь:

— Не гляди на мене, Марино, такими лагбдными очима! я не вартъ сього, я причина всего вашего лиха: я привѣвъ полковника на островѣ, бо я любивъ тебе; менѣ було завидно, що ты любишь иншого.. Много безсонныхъ ночей провѣвъ я, думаячи о тобѣ, проклинаячи свое рожденье. Ты знаешь, хто я бувъ, а ты була дочка мого полковника; я бувъ робъ твого батька и твбй; менѣ було любо унижати ся передъ тобою — и вѣ одного погляду, вѣ одного привѣту вбдъ тебе не досталось менѣ... Я проклинавъ твбй образъ, коли вбнѣ являвсь менѣ у снѣ, я любивъ тебе ще ббльше.. Чи мбгъ я терпѣти любовь твою до Олексыя?.. а въ мене

око дуже быстрее: я все бачивъ и поклявся погубити Олексѣя, зробитись богатимъ, и будь-що-будь, бути твоимъ чоловѣкомъ... Менѣ стало жити веселѣйше; въ мене була мета, для котрой живѣ я... Горяче!... воды!..

Марина подала ему воду.

— Добра душе! Якъ бы менѣ хотѣлось теперь заплакати!... Вийшло не такъ, якъ я думавъ. Олексѣй пѣшовъ, ты пѣшла, нѣхто й слѣду вашего не знавъ... Я завододѣвъ довѣрьемъ полковника, я ставъ другомъ ему въ его одиноцтвѣ. Мѣжь-тымъ пѣшли въ народѣ помовки о Татарахъ, буцѣмъ вони хотять напасти на насъ; я зголосивъ ся вѣхати на Сѣчь, и тамъ пѣзнавши тебе, передавъ васъ въ руки Запорожцѣвъ. Не менѣ, такъ не ему! — думавъ я, выѣджаючи зъ Сѣчи, и поѣхавъ не въ Лубны, а въ Крымъ, де умовивъ ся вѣддати Лубны Крымцямъ, а вернувшись, донѣсъ полковникови, що все добре, и що васъ смертію карали на Сѣчи. Полковникъ не велѣвъ нѣкому сього розказувати; я й замовчавъ, дожидаючи гостей. Одинъ Жидъ, котрого Поляки хотѣли повѣсити за фалшованье монеты, утѣкъ въ Лубны, и ходивъ у козацкѣй одежи, називаючи себе козакомъ, а вѣнъ бувъ Гершко, кѣтляръ зо Львова. Я познакомивъ ся зъ Гершкомъ и посылавъ его за шифгуна, куды було треба. Одного дня въ-ранцѣ Гершко сказавъ менѣ, що въ ярѣ будуть Крымцѣ. Я поѣхавъ буцѣмъ на охоту и бачивъ ся зъ ними, и продавъ имъ полковника; але приѣхавши довѣдоуюсь, що въ полковника Запорожець и полковникъ знае вже о Крымцахъ, и що дочка полковника жива. Зъ першихъ слѣвъ я хотѣвъ погубити тебе, Касяне, але якъ довѣдавъ ся, що въ тебе живе Марина, я повѣвъ дѣло инакше, — ты знаешь якъ. Полковника, по умовѣ, я выдавъ Крымцямъ: по пѣрцю на шапцѣ вони пѣзнали мене и его; але Гадюка освобо-

дивъ его на-повъ мертвого; Пирятинцѣ не пустили Татаре върватись въ городъ... Я дѣле зновъ повѣвъ внажне. Пѣдъ постѣль умирающого полковника посадивъ Гершка, и якъ умеръ полковникъ, Гершко розмовлявъ зо старшинами замѣсть полковника и приказавъ старшинамъ выповнити завѣщанье, котре я самъ написавъ пѣдъ руку полковника. Гершко выйшовъ черезъ отверте вѣино; я не знаю, де вѣнъ, — найдѣть его, вѣнъ вамъ лучше розкаже. И отъ я ставъ богатый, дуже богатый, але ты, Марино, була жива, тебе оббймавъ иншій, а не я, — оббймавъ мѣй найбблшій ворогъ, бо ты любила его. Се менѣ не давало спати супокѣино. Я повѣхавъ сюды у зимѣвникѣ и взявъ зъ собою лучшихъ козакѣвъ, — признаюсь передъ вами, хлопцѣ, хотѣвъ ужити васъ на вечисте дѣло и силою взяти Мариу, — але богато людей у тебе, Касяне, на зимѣвнику, що ночи ходять узброеній сторожѣ, и я переимчивъ дѣло: хотѣвъ на польованю застрѣлити Олексѣя, сказати, що вѣнъ самъ застрѣливъ ся, — и тутъ не вдало ея: ты Касяне, выправлявъ насъ зъ соколами, тѣльки було въ насъ по кинджалови за поясомъ. Хотѣлось менѣ, дуже хотѣлось вѣдправити тебе, Олексѣю, на той свѣтъ таки твоимъ кинджаломъ; та не мое дѣло робити холоднымъ оружьемъ, особливе противъ людей сильнѣйшимъ и здоровѣйшихъ вѣдъ мене... То я показавъ тобѣ журавля на небѣ, хочъ его тамъ зовсѣмъ не було; думаю ты пѣдбѣи-мешь очи, а я тобѣ засыплю вхъ пѣскемъ, и поки ты будешь слѣпати, заколю тебе: за однимъ разомъ не вдасть ся, то десять разъ ударю кинджаломъ, а ты не будешь бачити мене, не будешь знати, зъ котрого боку паде ударь.. Ты пѣднѣявъ очи, я вхопивъ жменю пѣску, та ввупѣ вхопивъ и смерть свою. Богъ пѣславъ страшну гадину: вѣдъ Бго руки вмираю теверь... Охъ, воды!...

Боже мій! и вы дасте менѣ воду, и вы помагаете страшному грѣшникови?... А яєъ полковникъ любивъ тебе, Марино! Яєъ менѣ говоривъ багато о тобѣ передъ смертю: я вѣсь затаивъ, грѣшний чоловієъ... простѣть мене!

— Богъ покаравъ, Богъ и простить тебе, — сказавъ Олексій, — а мы простили...

— И ты, Марино, не еердишь ся на мене?... Охъ, душить!... И ты простила?

— Богъ тебе простить, Герцику...

— О, Боже мій!... Чайковский! Олексю! Я умру скоро, не вѣдкужи мойй просьбѣ, позволъ Маринѣ проститись зо мною. Марино, простишь зо мною! Нехай твѣй поцѣлуй, наче крыло ангела освѣнить мене передъ смертю...

Марина пѣдѣйшла до нього, подумала и помалу нахлила ся до лица Герцикови. Въ тишинѣ тѣльен зазвучали металичнѣй хресты и дукачѣ, що висѣли на шни въ Марины.

— Вступись! — страшно закричавъ Герциєъ, — вступись! я укушу тебе!.. Чого ты така гарна?... Боже мій!... Та... отсе що?... Охъ, душить! Справдѣ, се вона, свята монета, — тихе говорить Герциєъ, буцѣмъ нагадюючи сонѣ, — та на що ты носишь нашу монету?...

— Яку вашу?

— Єрусалимску монету! Отъ вона въ тебе висить на шни вкупѣ зъ хрестомъ; вона менѣ блиснула въ очи страшною нагадкою; таку монету моя мати надягла було на шню маленькѣй сестрѣ мойй давно-давно. Ся монета вѣдъ святого чоловієка зъ храму Соломона... Надягла на шню а козаки взяли вѣь, сестру мою... Що вы такъ дивитесь? що глядите? Я жидѣ...

Зѣ лякомъ вѣь вѣдступили вѣдъ Герциєка.

— Боятесь мене? Теперь нѣчего бояться! Я, якъ теперь, памятаю сестру: чорнѣи очи, на правѣи щоцѣ значокъ вѣдъ уроды.. Гарна була сестра моя... Де вы?...

— Йосель, Йосель! сыну мѣй! — кричала стара цыганка, вѣбгаючи вѣ свѣтлицю, и видаючишь Герцикови на груди. — Будь проклята година, коли ты надягнувъ козацку одежу! Я не пѣзнала тебе... Горе менѣ! Не пѣзнала рѣднои дитины, сама убила тебе, положила отруты на рану, незавѣдна отрута, своя отрута! Багато нею вѣдправила я на той свѣтъ ворогѣвъ нашихъ, алющихъ козакѣвъ. Я думала: отъ новыи выкупъ за дѣтей моихъ!.. И сама тебе отруила! Горе менѣ! ты умрешь, Йоселю!.. отрута сильна! Горе менѣ, горе!

И старуха впала на помѣсть, ломаючи руки, судорожно сѣпаючи костистыми пальцами сивѣи мички своего волоса.

— Що вы дивитесь? Смѣйтесь, вороги мои! Не я вбила сына, вы вбили его. Слушайте, якъ вѣнъ харчить! А де дочка моя, де моя Текля? Вы вбили ѣѣ, вы взяли нашу монету... Отъ вона, отъ вона! — кричала цыганка, захопивши мѣдяный дукачъ, подарованныи Тетяною, котрый висѣвъ на шии Марины, — отъ благословенье Хусета! Ще видко на нѣй слѣды зубѣвъ моихъ; я заломила край дукача своими зубами, прощаючишь зѣ дочкою. Нема вже зубѣвъ тыхъ! погубила я ихъ по вашихъ степахъ. Але я полила ихъ вашою кровью, и выростуть зѣ нихъ на вашу голову страшнѣи гадюки. Де дочка моя?

— Вона умерла, — одвѣчавъ Чайковскѣи.

— Умерла, Боже мѣй! Чуешь, Йоселю, сыну мѣй? Вона умерла, умерла сестра твоя! чуешь?

Але Герцакъ лежавъ уже мертвыи.

— Що-жь ты не одвѣчаешь, сыну мѣй? Не дивись

такъ страшно на мене! Я убійниця твоя, але я не хотѣла тобѣ зла. Подивись! И живо розбравши на грудяхъ сорочку, выймила циганка стару мошонку, и высыпала на вмерця жменю дробныхъ грошей: — На, ось вони! Я для васъ збирала, годувалася по цѣлыхъ дняхъ травами, жила якъ собака, ночувала пѣдъ тынами, и збирала грошѣ, щобѣ дати ихъ вамъ, мои дѣти! Я мстила за васъ и жила для васъ! Та промовѣ же хотѣ одно слово! не дивись на мене такъ дивно, Іоселю! И старуха сильно сѣпала за руку трупа; трупъ безмыслено кивавъ головою.

— Вѣнъ умеръ, — сказавъ Касянь.

— Умеръ, — тохо промовила циганка, — умеръ? И вона умерла, и вѣнъ умеръ? Умеръ, ха-ха-ха! Ще одинъ умеръ! Добре, Рухле, добре! У, гу, гу, гу! — завилла старуха, пѣднявши руки вѣ-гору, и, ходячи по комнатѣ, водила по всѣхъ безумными очима.

Козаки зо страхомъ тиснулись по кутахъ.

— Забирайсь, нечиста сило, вѣдкбля прийшла! — сказавъ Касянь, широко отвираючи дверѣ, — не намъ тебе судити, Божій судъ надъ тобою.

— У, гу, гу, гу! — вилла старуха, реготалася безумно, и пѣдскакуючи вѣшла по степену, освѣтленому мѣсяцемъ. Страшно червонѣла ся при мѣсяци ярка одежа чарбвницѣ и полыскувало сиве волосѣ, розкидане по плечахъ. Та отъ вже й стало вѣ не видно, тѣлько часами долѣтало протяжне „гу, гу“, и сумно завывали на зимбвняку собаки, одвѣчаючи на сѣ вѣдголоски.

IX.

„Добре, добре! ну до танцѣвъ,
До танцѣвъ, кобзарю!“

Т. Шевченко.

Грому, грому хлопцѣ! — кричавъ Запорожець, шалено вытанцьовуючи посередѣ свѣтлицѣ заваятого козака.

Музика гремѣла, стогнала; здавалось, трубы готовѣ были розлетѣтись вѣдъ лютыхъ звукѣвъ, кѣтлы й бубны попукати вѣдъ силенныхъ ударѣвъ; нишихъ инструментѣвъ не було й чути. А Запорожець кричавъ: „Грому, грому! собачѣ дѣти!“ Микита розгулявъ ся и крутивсь быстрымъ вихромъ по комнатѣ, то махнувши въ-гору руками выроставъ червонымъ стовпомъ пѣдъ стелю, то во свистошъ и ляскомъ розстелявъ ся по землѣ, мовъ по-луна, гонене зъ-горы вѣтромъ. Навкруги танцюры товпили ся гарненкѣй личенька дѣвчатъ, синѣ жупавы Гетьманцѣвъ, и зеленѣ кунтушѣ Запорозкого товариства.

— Давно-бъ такъ танцювали, коли-бъ слухали Гадюку! — сказавъ Гадюка до Касяня, що стоявъ бѣля нього, — и вѣнъ самъ було-бъ танцювавъ-бы.

— Хто? — спытавъ Касянь.

— Звѣсно, покойный полковникъ! Душа въ мене не наверталась до Герцика. Я довѣдавсь де-що вѣдъ про-хожого кобзаря зъ Польщѣ и ставъ було обгородкою

розказувати полковникови, та ты прийшовъ и перешкодивъ.

— Отъ що! Чому-жь ты ему просто не сказавъ?

— Не такий бувъ покѣйникъ: въ нього коли бувало хочешъ, щобъ спавъ, такъ кажи: не спи — а вбѣз нависне ляже, щобъ показати характерство. Така упряма душа була! Я вже ставъ було ему говорити околицею, та не вдало ся доказати. Такъ и вмеръ, не дослухавши... Шкода! Тряхнемо, Касяне, стариною?

— Тряхнемо!

И оба, выскочивши изъ товпы до Микиты, зачали выписувати ногами чудернацкѣ выкрутасы.

Третій день уже тягнувъ ся бенкетъ у Пирятинѣ, — такий бенкетъ, якого й дѣды не тямил, и внуки опбсла не бачили, а мы тымъ ббльшь не побачимо. Третій день уже бенкетували въ пирятинского сотника Чайковского нечуванѣ гостѣ Запорожцѣ зъ своимъ кошовымъ Зборовскимъ. Шуму, крику, веселошамъ ибница не було, То на помальованыхъ коняхъ вѣдели по городу всѣлякѣ машкары, хто Жидомъ, хто Циганомъ, хто Нѣмцемъ; де-якѣ, навѣть не боячись грѣха, перебирались за чорта, цѣлого чорта, справдешного чорта, и зъ хвостомъ, и зъ рогами; то выйшовши на базаръ, Запорожцѣ влазли по шию въ бочки зъ дегтемъ и показували, якъ душѣ грѣшникѣвъ кшлять у пеклѣ, а пбсла выскочивши, скрбаз мокрѣ, кидали ся въ порохъ, въ пѣсокъ и качались по землѣ, потѣшаючи народъ.

— Та вдѣбля набрало ся въ васъ сього народу?

— спытавъ захожѣй Прилучанинъ свого побратима Пирятинця.

— Хвба ты не знаешъ, що сынъ нашего покѣйного протопопа живъ на Сѣчи, оженавъ ся зъ дочкою любен-

ского полковника и ставъ богатый? Тутъ цѣла исторія. На тѣй недѣли тратили Жида Гершка: вѣнъ имъ багато лиха наробивъ, я тобѣ пбсла розкажу. А якъ нашего сотника выбрали въ Лубны полковникомъ, на мѣсце побѣйного Ивана, то мы й зробили Чайковского своимъ сотникомъ. А тутъ приѣхали гостѣ, старій приятель Чайковского зъ Сѣчи, и заварили кашу. Вѣришь, братику, жѣнки третій день не варять обѣдати: все дивлять ся на тѣ дивницѣ; добре, що хоть у сотника на дворѣ всего доволѣ, ѣжь, пий и танцюй, коли забажаєшь. Чи не хочешъ ты перекусити? Ходѣмо!

— Хто вѣдказуєть ся вѣдъ хлѣба-соли?

— Славне снѣданье! — говоритъ Парятинець до своего побратима, напихаючи за обѣ щоки печену баранину.

— Нашъ сотникъ богачъ, та ще не давно купивъ собѣ землю въ Домацтовѣ надъ Днѣпромъ, знаєшь... те саме мѣсце, де вѣнъ до Запорожцѣвъ приставъ.

— Купивъ?

— Купивъ. Ехъ, шкода, що теперъ не лѣто! Воно хочъ и не холодно, другой Параски (14 жовтня), та все уже осѣнь; пань сидять у комнатахъ: бачишь, нѣжненькѣй, — а то-бѣ ты побачивъ стѣльки панства, що коли-бѣ кожний снивъ ся одной ночи по разу, то руки змутились бы вѣдъ хрестѣвъ... Тутъ и лубеньскій полковникъ, и сотники, и осаулы, и хорунжѣ и всяке панство...

Тутъ розскачались дверѣ зъ паньского дому; выскочивъ Микита а за нимъ купа Запорожцѣвъ и музыкѣ, и вѣсь спѣваючи й гуляючи, пустились до пивницѣ Чайковского. Въ минуту выкотили кѣлька десятковъ бочокъ и барылокъ зъ наливками й медами, и внесли до дому.

— Комедию замышляють Запорожцѣ, — говорили одинъ.

— Побачимо, що зъ того вийде? — говорили другі міжъ народомъ, що стоявъ товпою на широкихъ подвірю.

Запорожцѣ внесли бочки въ комнаты, заперли дверѣ, и трохи згодомъ давъ ся чути стукъ молотбвѣ, потбмъ дзеленькаючи вылетѣли вбѣна а въ слѣдъ за ними посыпались на народъ обручѣ, дна и гонтини зъ розбитыхъ бочокъ, а въ слѣдъ за гонтинами показало ся въ вбкнѣ лице Миквты и сказало голосно до народу.

— Люде добрї! хочете знати, чому говорить ся: „пяному море по колѣна?“

— Хочемо! — одвѣчавъ народъ, — якъ не хотѣти?

— Такъ подивѣть ся сюды, въ вбкно.

Хто не гляне въ вбкно, тбльки въ долонѣ сплесне. Запорожцѣ забили въ свѣтлиці дверѣ, выпустили зъ бочокъ настойку та ходять по колѣна въ коштовныхъ напояхъ, и нахилиючись, пють ихъ, якъ конѣ воду..

„Але всякому весѣлю буває кбнець“ — сказавъ мабутъ якїйсъ великїй философъ, такъ и бенкетамъ Чайковського прийшовъ кбнець. Побувши недѣлю, кошовый зббравъ ся вхати.

Бувъ чистый свѣжїй осѣнний ранокъ, коли Запорожцѣ, выпивши по чарцѣ на дорогу а по другбї на коняхъ, вывхали за городъ. Олексїй зъ жѣнкою й старшинами выпроводжавъ ихъ. Зъ пбвъ версты вбдъ города, въ степу, стоявъ курганъ; на курганѣ горѣвъ великїй огонь и товпились люде.

Кошовый батьку! — сказавъ Чайковскїй зъ комїчною повагою, пбдвѣзджаючи до Зборовского, — на курганѣ видко людей, купою стоять: мабутъ чи не Татаре або Турки, позволь языка дбстати.

— Зъ Богомъ, братику, — одвѣчавъ кошовый.

— Зимбвникъ, батьку, — одвѣчавъ Чайковскїй, вер-

таючись вѣдъ кургана, — зимовникъ старого Касяна, мабуть тутъ и Сѣчь недалеко. Просить хозяйнѣ до хаты.

— Добре, вашѣ головы! — кричавъ кошовый пѣдъ-вѣджаючи до кургана.

— Вашѣ головы вашѣ головы! — одвѣчали Касянъ и козаки, приймаючи гостей.

Тутъ споруджена була на скору руку походна кухня. Сѣли снѣдати, зачали пити здоровльє и кошового и Чайковского, и старшинъ и навѣтъ усѣхъ козакѣвъ по черзѣ, знову прийшли музики, пѣшли танцѣ — и ажъ передъ вечеромъ выѣхали въ походъ Запорожцѣ. Ярко горѣли ихъ вышиванѣ червононѣ жупаны, зливаючись зъ горизонтомъ въ промѣняхъ заходячого сонця. Чайковскій зъ жѣвкою тужно глядѣвъ за ними.. И отъ вже тѣлькѣ червоною смугою мелькали вони на далекомъ степу; наразъ щось вѣдлучилось вѣдъ нихъ, росло, зближалось и коло кургана станувъ Микита.

— Чого тобѣ треба, Микито? Здоровъ, Микито! — сказавъ Чайковскій.

— Я думала, що й до смерти не побачу тебе, Микито! — радѣсно кликнула жѣвка Чайковского.

— Дѣло в.

— Яке дѣло?

Ходѣтъ сюды! важне дѣло, тайне дѣло. Окрѣмъ васъ, нѣкому сказати не можна.

— Ну, що? — спытавъ Чайковскій, вѣдбѣшовши зъ жѣвкою крокѣвъ зо сто вѣдъ кургана.

— Нѣчого. Я здуривъ кошового, сказавъ, що забувъ тутъ свою люльку, та й вернувся.

— За чимъ?

— Отъ бачите... Добре, що вы вѣдбѣшли вѣдъ кургана, насъ нѣхто не почує — тамъ Касянъ, старый характерникъ, тамъ и другі козаки... ще-бъ смѣятись ста-

ли надо мною. Бачте... жаль менѣ покидати васъ, добрі люде їй Богу, жаль. Якъ выѣхали въ степъ, такъ буцѣмъ камѣнь пролигнувъ я, тяжко стало, въ очахъ туманъ розстеливъ ся; ще вѣдѣвѣджаючи вѣдъ васъ, бачивъ на носѣ чорта, а то й чорта не видно стало... а тутъ пѣдо мною кѣнь спотыкнувъ ся: кепська прикмета, незабаромъ вмерти доведеть ся — подумавъ я, — здуривъ кошового и вернувъ ся. Теперъ прощайте! Прощайте, братцѣ! обіймѣть мене! Бачите, я плачу нѣкому обіймати мене, їй-Богу, нѣкому. Прощайте! Отъ такъ! спасибѣ!

Микита махнувъ рукою, нахиливъ ся надъ сѣдломъ, и поскакавъ зъ виду...

Е П И Л О Г Ъ.

182*-го року, далеко за Кавказомъ, коло перскои границь, лѣтне полуденне сонце горяче пекло пѣскову рѣвнину. На рѣвнинѣ стояло бѣле мѣсточко изъ солдатскихъ наметѣвъ: тамъ обозувавъ —ій пѣхотный полкъ. Нѣ хмары на небѣ, нѣ вѣтру на рѣвнинѣ, а сонце спекою такъ и обдае жовтѣ околицѣ. Въ обозѣ тишина, дивна тишина; де-не-де ходить, наче маятникъ, вартовый, а ягъ-бы не те, то можна бы подумати, що вымеръ народъ въ обозѣ и нема живои душѣ. На боцѣ стоявъ одинокій намѣтъ — не намѣтъ старшины, непоказный намѣтъ, простый, звычайный; коло входу до нього сидѣвъ молодой чоловікъ, въ пестрыхъ шараварахъ, въ солдатскоѣ фуражцѣ, и тихо плакавъ, схиливши ся головою майже до колѣнъ.

— Ивасю! Ивасю! — давъ ся чути слабый голосъ зъ намета.

— Заразъ, пане! — одвѣчавъ екочивши на ноги молодой чоловікъ, и квапно втеръ слѣзы.

— Ивасю! Я мабуть выздоровѣю! правда, выздоровѣю? — говоривъ до входячого чоловіка молодой офицеръ.

— Выздоровѣете, пане! я се давно казавъ.

— Нѣ, Ивасю, джума не така хвороба; нѣхто ще вбѣдъ неи не выздоровѣвъ... А менѣ здавало ся теперь, що я дома, въ Пирятинѣ; на небѣ станули хмары, дощикъ иде, такой холадненькій! Вода зъ дахового жолоба льеть ся на камѣнь... Пам'ятаешъ камѣнь, що лежить передъ рундукомъ?

— Пам'ятаю, пане.

— Льеть ся вода, свѣжа вода, а бризки такъ и летять кругомъ, и до мене хтось шепче: „Напий ся сеи воды, ты выздоровѣешь: джума боить ся сеи воды.“ Дай менѣ хочъ каплю, Ивасю!

Ивась прийѣсъ воды.

— Погана, тепла вода! — сказавъ офіцеръ: — дай менѣ той воды... Певне менѣ прийдець ся умерти.. Пам'ятай, Ивасю, пѣсля моеи смерти, коли вернешъ ся въ Пирятинъ, напий ся воды зъ жолоба.. Иди, принеси менѣ свѣжою воды.

Ивась прийѣсъ вишою воды, але вже не заставъ свого пана; умеръ послѣдній потомокъ Олексѣя Чайковскаго.

Въ газетахъ було напечатано: „Выключаетъ ся изъ списковъ умершій прапорчикъ —го пѣхотного полку, Союзъ Чайковскій.

Ще дѣтвакомъ навѣщавъ я пирятинску замкову церкву, ще й теперь дуже добре пам'ятаю їѣ старожитне давне мальованье. Подъ иконами всюды були войсковѣ клейноды: булавы, бунчуки, пѣрначѣ, стрѣлы и списы; дубовѣ стѣны були нарѣзанѣ всѣлякими написями; кожда икона мала свою прикметну исторію. Тогдѣ стоявъ ще цѣлковитый дѣмъ Чайковскихъ, дивнои архитектуры, зъ высокимъ дахомъ, зъ вузкими вѣкнами; передъ рундукомъ лежавъ великій жорновыи камѣнь. Певне давно лежавъ вѣнъ тамъ: вода, що падала зъ даху, вы-

мывала на нѣмъ глубока́ ямы. За домо́мъ рѣсь велика́й тѣнистый садъ (теперь на сьому мѣсци, здаеть ся, широка пуста вулиця); передъ домо́мъ, мовь дугъ, розстеляеть ся зелене подвѣрье, зъ нарѣзуваными дубовыми воротами, що выходили на вулицю.

Въ послѣдню турецку кампанію (1828 року) сей запусьтѣлый дѣмъ и подвѣрье зновъ було оживились: въ домѣ голосно говорили а ще голоснѣйше смѣялись. Козаки въ синихъ катанкахъ, въ шапкахъ зъ червоными верхами ходили по двору; коло коновяза (такон ливвы, до котрой въ обозѣ привязують коней) все стояло кѣлька десяткѣвъ коней: тутъ була кватира капітана-исправника.

Въ травню 1841-го року я вѣдѣвѣджавъ до Ширятина. Мѣй повозникъ бувъ дивный чоловѣкъ. Зъ бритою бородою, зъ довгими запорожскими вусами, обстриженный гладко, по-жовнѣрски, въ лѣвому усѣ у нього висѣвъ велика́й мусажовый ободецъ, фанфаронска признака многихъ удалыхъ ефрейторѣвъ; при широченныхъ козацкихъ шараварахъ вѣнъ бувъ одягнений въ московскій армякъ (свиту), носивъ московску червону сорочку зъ скѣснымъ ковнѣромъ, а на головѣ мавъ найбезгарнѣйшій на свѣтѣ капелюхъ, зъ високою вузкою головкою, перевязаною на половинѣ покрѣмкою зъ синього перкалю; на покрѣмцѣ можна було прочтати слова: *Ивана Лаптьва змоske*; за покрѣмкою понатыкано багато павяныхъ перъ, — словомъ, капелюхъ, якѣй на Украинѣ носять московскій купецъ, що торгують скотиною. Добра́ конѣ, не у гнѣвъ московскимъ ямщикамъ, быстро мчали ся; але повозникъ неперестанно махавъ надъ ними батогомъ, примовляючи: „Ой вы, соколки! матери вашѣй лихо! гай, дѣти! Зъ горни на горку, дасть *баринъ на водку!*“ Потѣмъ заспѣвавъ пѣсню:

Ой на горѣ на зеленѣй
Дорѣжка лежала;
Туды наша судариня
Некрутъ выряджала...

Въ лѣво вѣдѣ дороги, за Удаемъ, ходили хмары та часами гремѣвъ грѣмъ. Наразъ, наче выстрѣлъ, розлягъ ся ударъ въ сторонѣ вкѣ Парятину и пѣднязъ ся стовпомъ густый дымъ. Повозникъ вставъ въ кбала и перекрестившись сказавъ :

— Ъй же Богу, замкова церква горить! — и затявъ конѣ.

Мы були шѣсть вереть вѣдѣ города, и гнали хутко; та якъ прѣѣхали, застали тѣльки самѣ розвалины церкви. „Грѣмъ розбивъ нашу церкву!“ сумно говорили люде. Кблька старушокъ непотѣшно плакали надъ дымячами ся розвалинами церкви, въ котрѣй хрестились и вѣнчались ихъ предки, самѣ вони хрещенѣ й вѣнчанѣ, и молили ся до пѣзной старости. Мѣжь тымъ хмары розбѣйшлись, легкѣй дощикъ скропивъ городъ, приплескавъ пылъ, ожививъ сады и сонце весело глядѣло на землю.

Перемѣнивши коней, я поѣхавъ дальше не почтовымъ трактомъ: пѣдѣ горою при самѣмъ выѣздѣ, вѣлѣво, зеленѣвъ великѣй пустиръ; на нѣмъ порѣсѣ высокѣй бурянъ и кропива, и жовтѣли купы розвалинъ, — я ледви пѣзнавъ въ сѣому пустирѣ колишнѣй дѣмъ и подвѣрье Чайковского! Слѣпый кобзарь, сидачи на дорожѣ коло самого пустиря, спѣвавъ сумовитымъ голосомъ :

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ
Ясенькѣй сокблѣ жалѣбно квилить, проквиляе,
Смутно себе мае, на Чорное Море поглядае,
Що на Чорному Морѣ не добре ся починае!...

Кобзарь не догадувався, якъ до-речи, якъ на мѣсці
була его старожитня дума, але вбѣ спѣвавъ тѣ зъ чув-
ствомъ; голосъ его дряжавъ, струны дряжали, замирали
въ диссонансахъ, котрѣ мало-по-малу переходили въ
складный аккордъ, жалбный, нарѣкаючій, страдальни-
чій! А люде йшли бѣля нього, не звертаючи уваги нѣ
на старика, нѣ на пѣсню...

1843.

Widener Library

3 2044 083 366 112

HD